

JÉ LEN KOR

8

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

1965

Pályázati felhívás

A Baranya megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága, a Pécs mj. városi Tanács Végrehajtó Bizottsága, a Szakszervezetek Megyei Tanácsa a szigetvári hősi küzdelem 400. évforduló-jára pályázatot hirdet zenei, képzőművészeti, irodalmi alkotásokra.

A pályaművek fejezzék ki Zrínyi Miklós és a szigetvári hősök példamutató hazaszeretetét, bátor küzdelmét, hősi helytállását a hódítóval szemben. Mutassák meg a művek, hogy a népek összefogása milyen nagy erővé válhatott a múltban és a jelenben is segíti népeinket szocialista feladataink megoldásában.

Pályázni lehet kórusművel, kantátával, zenekari indulóval; illetve grafikával, akvarellal, illusztrációval; elbeszéléssel, verssel.

A pályadíjak nem jeligések.

Pályadíjak művészeti áganként:

I. díj	8000,— Ft
II. díj	5000,— Ft
III. díj	3000,— Ft

A pályadíjak odaitéléséről bizottság dönt. A bizottság a pályadíjakat megosztva is kiadhatja, vagy visszatárhhatja. Mindhárom művészeti ágban csak olyan művekkel lehet pályázni, melyek a nyilvánosság előtt még nem szerepeltek.

A pályadíj a szerzői jogdíjat nem érinti.

A pályaműveket 1965. december 31-ig kell benyújtani a Baranya megyei Tanács VB Művelődésügyi Osztályára.

Pécs mj. városi Tanács
Végrehajtó Bizottsága

Baranya megyei Tanács
Végrehajtó Bizottsága

Szakszervezetek Megyei Tanácsa

Számunk szerzői:

ALFÖLDY JENŐ
ANGYAL ENDRE
ARATÓ KÁROLY
BARTÓK JÁNOS
BEDE ANNA
BODRI FERENC
BORBÉLY SÁNDOR
CSORBA GYŐZŐ
DEMÉNY OTTÓ
DÉVÉNYI IVÁN
GALAMBOSI LÁSZLÓ
GYURKOVICS TIBOR
HAJDÓK JÁNOS
HAJNAL GÁBOR
HARCOS OTTÓ
HÁRS ERNŐ
HEGEDŰS ANDRÁS
IGLÓI ZOLTÁN
KÁROLYI AMY
KÁSZON JÓZSEF
KÁVÁSSY SÁNDOR
KISS GÉZA
KOLTA FERENC
KÓNYA LAJOS
D. NÁDOR TAMÁS
OLTYÁN BÉLA
PÁL JÓZSEF
PÁKOLITZ ISTVÁN
PETROLAY MARGIT
POMOGÁTS BÉLA
SELYMES FERENC
SINKA ERZSÉBET
SÓS ENDRE
SZÁSZ ISTVÁN
SZÖLLŐSY KÁLMÁN
TAXNER ERNŐ

Képek:

GÁBOR JENŐ
KAMPIS MARGIT
NYERGESI JÁNOS
SIKLÓSI DALMA
VÉGVÁRI I. JÁNOS

PÁKOLITZ
ISTVÁN
MESSZENÉZŐ

Messzenéző címen jelent meg a Pécsen élő József Attila-díjas Pákolitz István ötödik önálló verseskötete.

Az új kötet két szerkezeti tömbje a kisebb terjedelmű verseket összefoglaló Jel ciklus, és az Egy úr úk című, több mint ezerkétszáz soros „lirai rajz a gyerekkorról”. A versekben két alapvető magatartásforma ötvöződik: az egyik súlyos, modern – zsoltáros áradású, kevesebb képével inkább közvetlenül az értelemhez, mint a szemhez vagy a képzelethez forduló versbeszéd a költő belső küzdelmeiről –, a másik pedig a csodálkozó gyermek hangja, az öröme, fű-fa-virág minden szépségén.

Impresszionista látásmód és fokozódó intellektualizmus váltakozik, s fonódik egymásba; az egyre tömörebb kifejezés mód igénye, az eszközök egyszerűsödése jelzi a további fejlődés útját.

J E L E N K O R

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI
FOLYÓIRAT

VIII. ÉVFOLYAM, 8. SZÁM
1965. AUGUSZTUS

A Baranya megyei Tanács lapja
Megjelenik havonta

Szerkeszti a Szerkesztő Bizottság

Főszerkesztő:
SZEDERKÉNYI ERVIN

TARTALOM

DEMÉNY OTTÓ versei: Édes nyugalmat nem ismernek, Meg is bocsátnék - -	675
BEDE ANNA versei: A kivetett hal imája, Sós víz - - - - -	676
GYURKOVICS TIBOR versei: Sixtusi ká- polna, Te - - - - -	677
PÁL JÓZSEF: Horgászok (elbeszélés) -	678
KÓNYA LAJOS versei: Napló, Kövér ra- jokban - - - - -	685
HAJNAL GÁBOR versei: A liftkosárban, Az asztalvégen - - - - -	686
HÁRS ERNŐ versei: Pieta, Dömsödi al- kony, ősszel - - - - -	687
ALFÖLDY JENŐ versei: Páston a közöny- nyel, Vajúdó világ gyermeke - - -	688
IGLÓI ZOLTÁN: Uriv (elbeszélés) - -	690
ARATÓ KÁROLY versei: Példa, Vers -	695
HAJDÓK JÁNOS: Ezüst antennák (vers)	696
GALAMBOSI LÁSZLÓ versei: Gyerme- kori táj, Pécs - - - - -	698
SINKA ERZSÉBET: Szobasírató (vers) -	699
SZÁSZ ISTVÁN: Szubjektív utazás - -	700
NÉMET KÖLTŐK: Bernd Jentzsch, Silja Walter, Yvan Goll versei (<i>Csorba Győző,</i> <i>Károlyi Amy és Pákolitz István</i> fordításai	711

H Ű S Z É V

KÁSZON JÓZSEF: A pécsi napilapok újjá- születése - - - - -	715
---	-----

M Ű V É S Z E T

DÉVÉNYI IVÁN: A hetven éves Nyergesi Jánosról - - - - -	722
BODRI FERENC: Végvári I. János kiállí- tása - - - - -	726
KÁVÁSSY SÁNDOR: A publicista Rippl- Rónai - - - - -	729
D. NÁDOR TAMÁS: Kodály Zoltán: Mo- hács - - - - -	731
TAXNER ERNŐ: A Berliner Ensemble Bu- dapesten - - - - -	732

IFJÚSÁG ÉS MŰVÉSZET

KOLTA FERENC: Húsz év ifjúsági irodalma (III. rész) - - - - -	737
HEGEDŰS ANDRÁS: Írók, kritikusok, pedagógusok - - - - -	744
PETROLAY MARGIT: Ifjúsági irodalom? - gyermekirodalom - - - - -	749

J E G Y Z E T

OLTYÁN BÉLA: Váci Mihály költői pályaképe - - - - -	752
BARTÓK JÁNOS: Mi magunk, szomszédaink és világtávlatok a magyar folklórkutatásban - - - - -	760
SELYMES FERENC: Évfordulók vonzásában ... - - - - -	766

S Z É L J E G Y Z E T

KOLTA FERENC: Megjegyzések egy kritikához - - - - -	770
SZÖLLŐSY KÁLMÁN: Egy kritika kritikája - - - - -	772

S Z E M L E

BORBÉLY SÁNDOR: Pákolitz István: Messzenéző - - - - -	774
POMOGÁTS BÉLA: Soós Zoltán: Aggódónak érted - - - - -	776
ANGYAL ENDRE: Miroslav Krleža: A fekete sas árnyékában - - - - -	777
SÓS ENDRE: Dersi Tamás: A rejtélyes doktor - - - - -	779
KISS GÉZA: Megjegyzések Baranya és Pécs bibliográfiájához - - - - -	782
HARCOS OTTÓ: Fejér megyei Szemle - - - - -	783

K É P E K

SIKLÓSI DALMA rajza - - - - -	684
KAMPIS MARGIT rajza - - - - -	694
NYERGESI JÁNOS rajzai - - - - -	723, 725, 773
VÉGVÁRI I. JÁNOS: Este, Szerelmespár - - - - -	727, 728
GÁBOR JENŐ: Tánc - - - - -	736

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó V.
Pécs, Hunyadi János u. 11.
Telefon: 15-32, 50-00
Felelős kiadó: Braun Károly

Szerkesztőség:
Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet
Postafiók 24. Telefon: 13-05
Kéziratot nem örzünk meg
és nem küldünk vissza

Terjeszti a Magyar Posta
Előfizethető bármely postahivatalnál
és a Posta Központi Hirlapirodájánál
(Budapest, V., József Nádor tér 1.)
Evi előfizetési díja 72,- Ft.
Egyéni előfizetési csekkszámja száma
61 068.

Közületi előfizetési csekkszámja: 61 066
vagy átutalással az MNB 8. fióknál
vezetett egyszámlára.

65-2734 Pécsi Szikra Nyomda
F. v.: Melles Rezső

Index: 25.906

ÉDES NYUGALMAT NEM ISMERNEK

Már rámtör a garázda ünnep,
az izgató, a sok a jóból.

Elveszi a köznapok csöndjét,
szétkuszálja munkás világom.

A már elröppent fáradságot
visszahozza vad dörejével,

hogy nem tudom, mire is vágyom?
Mivé lettem e változásban.

Émelyít a zajos üresség,
fanyar vagyok és lobbanékony.

S rá kell döbbernem – nincs is ünnep,
makacs ujjaim nem nyughatnak.

Kemény kontúrját ők húzzák meg
minden létező állapotnak.

Ők mérik örömeim ízét
s édes nyugalmat nem ismernek.

De boldogok, ha elfáradnak,
ha erőt gyűjtve megpihennek.

MEG IS BOCSÁTNÉK

Gyűlölöm immár a homályt,
a trükkös bonyodalmakat.
A földön akármit megértem,
oly egyszerű volt, mint a nap.

Születés, halál, öröm, bánat.
Az ütés, a símogatás.
Mindnek belső törvénye van,
legyen előzmény vagy hatás.

Külső mázát leütve róla
az ember dolga emberi
s meghül bennem ítélő kedvem,
lazulnak dühöm görcsei.

Jószérével meg is bocsátnék
mindenkinek, de nem tudok.
Hisz a homályt is gyűlölöm
s már sosem szabadulhatok

bonyolult ellenfeleimtől,
kik egy földön élnek velem
s mind több kivetnivalót lelnek
makacs egyszerűségemen.

BEDE ANNA

A KIVETETT HAL IMÁJA

Vízmélyből felbukott bálvány, hány halál vésett remekbe?
Ki állított fel, látomások fenyegetéseitől remegve?
Hős volt-e vagy főpap, kinek fenségét homlokod őrzi?
Én vagyok a kivetett hal, az utolsó, a léted előtti,
ajkad párkányán vergődöm hogy befogadj nyugalmas szádba,
nem vágyom lobogó uszonnal rohanni végtelen csatákba,
megtaposott a zöld gömbök tánca, fejem fogsorodra szédül.
Ne lökj a sötétbe vissza, nem halhatok meg nálad nélkül.

Te vulkán kiokádta sártömb, mi élesztett fájóvá, mondd?
Milyen vágy formálta megbocsátó tündérmosolyod?
Mesélj az üstről ahonnan a nyers formák kitörnek,
a dübörgő tűztavakról amik gyerekké ringatják a földet.
Íme én, kivetett hal, fülcimpádon ugrálok fuldokolva,
a tűzkútba vágyom a létet földobó áramlatokba,
vésőre, melynek nyomán a féreg istenné szépül...
Ó halld meg hányódásom, hiába pusztulnék el nálad nélkül!

SÓS VÍZ

Csak azt tudnám, hol az a part,
amelyik rejteni akart.
Elbitangoltam, hogy legyen
hazám a kagyló-végtelen.

De van egy tájék valahol,
ahol a felhő lehajol,
álommá tornyosul a tér,
s véges, végtelen összeér.

Hová? – Mésvázcsonkok felett
medúzaszemek kérdenek.
S a válasz, a görcsös nehéz,
sós vízbe vész.

GYURKOVICS TIBOR
SIXTUSI KÁPOLNA

Emberfeletti nők és igricek
boltív közé szorítva függnek,
mozdulataik széttörik
a történettel egybekapcsolt ívet.

nem ábrázolnak semmit, csak erőt,
övék a lábszár végső ragyogása,
ahogy elrúgja magát az örök
és ennél sokkal biztosabb világba.

A próféták az égbe visszatérnek
és visszatörnek minden burkon át,
a szibillák meg az emberiségnek
ajánlják föl nagy testük bánatát.

Isten kinyúlik, mint egy óriás,
ujjhegyei az ujjhegyeit érik
Ádámnak s megteremtik
a nála nem is sokkal kisebb férfit,

ki visszafordul még fájdalmasan
az úrbe, a felhőmögötti habba,
az égbe, hol az Atya keze van,
mielőtt végkép elszakadna.

TE

Nem segitettem rajtad,
nincs abban köszönet,
ha az embernek mégis
mások segítenek.

Én csak néztem az arcod,
mit összeégetett
a város pusztulása,
vagy csak egy lehelet.

Magadra vess, ha mégis
meggyógyultál, gyerek,
én csak néztem az arcod,
én csak szerettelek.

Horgászok

– Na, igyál csak, kisapám. Édes ez, olyan mint a tej. Csücsörítsd csak a szádat, biztosan ittál már üvegből.

Felijedt és nem tudta, hogy mi ébresztette fel. A noszogatást hosszabb idő óta hallotta már, a vonat is egyenletesen ringott, szomszédja még mindig tátott szájjal szívta a levegőt. Csak a fia mozdult el. Szomjas madárfiókaként hajtotta hátra a nyakát. Egy aktatáska közeledett az arcához. A táskában pintesüveg ágaskodott.

– Öregem, ne légy szégyenlős. Igyál csak bátran. Igyál. Ha apádat kínálnám, kihúzná az egészet.

A fiú megtörölte száját.

– Aludtál?

Csak bólintott.

– Must volt ám, ne féljen. Én nem adok gyerekeknek alkoholt. Pláne másénak. Nem én.

– Fáradt vagy?

– Igen.

– Aludj még. Majd én szólok.

Kezével beárnyékolta az ablakot, mert tükrözött a benti fény. Felállt és felnyúlt a hátizsákért.

– Már nem lehet. Látszanak a lámpák.

Leszedte a polcra a horgászbotokat, a pad alól elővette a kishaltartó edényt.

– Ne is adjon gyerekeknek soha alkoholt.

– Horgászni mennek?

– Igen.

– A gyerek is?

– Az is. Menj csak előre fiam, mert a váltóknál vagyunk.

– Hány éves?

– Kilenc. Jó utat.

– Maguknak is.

A neonfényes vidéki állomáson alig volt átszálló. A kocsik is üresek voltak. Amint a kalauz megnézte a jegyeket, fia fejét az ölébe vonta. A fiú nem aludt el. Szeme a kocsitetejét kutatta s néha-néha találkozott tekintetük. Ilyenkor mosolyogtak.

– Most megyünk át a csatorna hídján, ugye?

– Igen. Azért dübörög.

– Itt fogtad azt a nagy csukát?

– Itt.

– Messze?

– Nem. Látni a helyet a vonatból.

– Majd megmutatod visszafelé, jó?

A csatorna partját ott fonás védte. A múlt év őszén járt arra először. Formalinos hallal pergetett s akkor találkozott a csukával. Nem is azzal. Amit megakasztott a fonás elején, jóval nagyobb volt. A másik kettő is. Szájuk padlására akadhatott a driling, a vékony szájpadi hártába, mert amikor felvezette őket a víz színére, ki-tátották krokodilpofájukat és már csak a roncsolt kishalat vonhatta be. Aztán esők jöttek, nagy esők. Zavarosan hömpölygött a víz és ő a Folyó holtágaiba járt horgászni. Tavasszal két másik horgot is hozott. A két kis vörösszárnyú keszeg fürgén úszkált egész nap. A blinkereket is hiába cserélgette, csak három bukókacsa játszott

a vizen. A csukák heverték a fonás árnyékában a homokos fenéken. Délután négykor összepakolt. Két bukókacsa úszkált játékosan. Előtte burján nyomán fodrozott a víz. A harmadik kacsa bukott le itt? Vagy csuka rabolt? Megnézte az óráját. Ha tíz perc alatt összeszerel, dobál egy kicsit, visszapakol és jól kilép, eléri a vonatot. Egyik oldalán matt, másik oldalán zöld blinkert választott. Gyöngyszem piroslott közvetlenül az első driling alatt. Óvatosan ment le a töltésről. Harmadik dobásra akasztotta meg. Szájkját nem szerelte össze. Hosszabb ideig fárasztotta. Az egyik driling a száj lágy alsó részébe akadt, a másik meg kívülről, a pófájába.

- A csukára gondolsz?
- Arra.
- Tudtam. Láttam az arcodon. Azért nem beszéltem.
- Nem tudtad.
- Tudtam. Én is gondolok néha a halakra.
- És hogyan?
- Hát ahogy megfogtam őket.

Többet nem beszéltek.

Szótlanul szálltak le. Megvárták, míg az utasok hazamennek. Holmijukat az állomás előtti kúthoz rakták. Hiába égett távolabb az utcai lámpa, a nagy platán árnyéka szétfolyt a földön, a kút vízlevezető árkán és a virágágyakon. Zseblámpát vett elő a hátizsákjából. Felkattintotta.

- Te menj a másik oldalon.

A fiú átlépte az árkot és megindultak lassan, araszolva az árok két oldalát pásztázó fény után.

- Lassabban, lassabban. Úgy csoszogsz, elzavarod valamennyit, te vénasszony.
- A fiú megállt, a lámpa kutatózott.
- Nagyon érzékenyek ma a fényre.
- Pedig szemük sincs.
- Nincs. Nézd, ott van egy. Annál a gyökércsomónál.

A fiú lopakodott és két ujjá madárcsőrként csapott le a gilisztára. Óvatosan húzta ki a földből, hogy el ne szakadjon.

- Szép nagy - emelte magasra.
- Ott is egy.

Éjfélkor visszamentek az állomásra. Már összeállították a hajnali szerelvényt. Megkeresték a párnás kocsit.

A fülke ajtaját magukra zárták.

- Vesd le a cipődet is.
- Te is leveted?
- Le.
- Vánkost is csinálsz a fejem alá?
- Az esőkabátodból. Nem fázol?
- Nem.

Csak a fiú szuszogása hallatszott s az apa cigarettája parázslott. Később ismét felvillant a gyufa lángja és már ott állt az apja mellett a spittali állomáson. Az Adria Expresszre vártak. Türelmetlen volt s tudta, nagyon fáj most apjának a türelmetlenség. Sürgette volna a vonatot, apja meg azt kívánta, bárcsak ne jönné még hetekig. Két ellentétes érzés feszítette a magasfeszültségű vezetéket a mozdony felett: marasztalta az állomáson és lökte azonnal tovább. Ott állt a kocsifolyosóján és nézte a tájat, melyet látni akart, mert tavaly éjszaka utazott erre. Mallnitznál már fent kapaszkodtak a csenevész fenyők, borókák között és felhők legeltek az ablakkal egy magasságban s lent, a völgyben rendetlen gyerek járhatott. Elhagyta a kis makett házait, hidjait, folyóját. Badgasteinnél üzleti bántalmakban szenvedő asszony telepedett fülkéjükbe. Hibátlan magyarsággal szólalt meg Salzburg után. Apja akkor már ott maradt a salzburgi állomás vágányai között, integetve. Még sohasem búcsúzott így tőle az

apja. Átölelte, szorongatta a vállát és patakzott szeméből a könny, beszélni se tudott és jött a vonat mellett, botladozott és sírt és valami olyasmit kiáltott utána, amikor már nem tudott lépést tartani a vonattal, hogy édes-drága-fiam és az asszony azzal fogadta, amikor visszament a fülkébe, hogy maguk magyarok miért istenítik úgy az autót? Miért búcsúzott tőle így az apja? Hiszen jövőre is meglátogatja, kijárnak ismét horgászni, a jéghideg folyóba madzagon lógatják be megint a sört, megsüti vajban a pisztrángot és vacsora után éjfélig elborozgatnak. Vagy annyira közel lenne már a halál? S melyiküké? Melyiküké?

A fiú szuszogását fűlte.

Gyér lámpafény botorkált végig a folyosón. Befűzte cipőjét. A fiút költögette.

– Jó reggelt – állt meg ajtajuk előtt a kalauz.

– Jó reggelt. Vannak horgászok a hátsó kocsiban?

– Elegen.

– Mikor indulunk?

– Azonnal.

Friss volt a kinti levegő és távoli fűzek ágaskodtak fel a nap vörös tarajába. A nyárfáról uhu kiáltott. Hangja puha volt, mint a mezőket beborító köd. Csak a kuvik kiált éleset. Az uhu hangja belesimul a pirkadatba.

– Jókor jön maga is. Árad a Folyó.

Nevüket nem is tudta.

– Már két napja árad. Megette a fene!

Az Éren horgászott mindig. Kövér, fekete hátú törpeharcsákat fogott és aranyhasú compókat. Törpekirály – mondták a többiek. Sohasem jött le a Folyóra. Etette a helyét és estig leste a vizet a gémelek mozdulatlanságával.

– A franc látott ilyet. Árad, apad, árad, apad. Mintha billegetnék.

Egyszer, hazafelé, elmesélte, hogy a strandjuk mellé tavat csináltatott. Nem valami nagyot. Csak negyvenezerbe, meg egy kis társadalmi munkába került.

– Gyűjtson rá.

Mindig a Folyóra járt. Az Érből pocolyaízű a hal. De az a tó más lett volna. Egészen más. Ennyiért és ennyiért vizet nyomtak volna bele a szivattyúk és ennyiibe és ennyiibe került volna a takarmány.

– Fogj ám kishalat eleget – biztatták a fiút – mert nem fogsz süllőt.

A tavat fel is töltötték. Növendékpontyokat hoztak.

– Süllő? Jó lenne neked ma a keszeg is.

A tóban sosem horgászott.

– Keszeg? Áradással indul a harcsa. Hátha megindult a harcsa.

Másnapra negyven centit apadt a víz. Harmadnap újabb negyvenet. Negyednap sárban vergődtek a növendékpontyok és vitte boldog-boldogtalan.

– Az apádfüle, nem a harcsa.

Nem is volt nagy az a tó. Csak negyvenezerbe meg egy kis társadalmi munkába került.

– Majd meglátjuk.

Pedig az Érből a bedőlt korhadó tölgyek ágai között csukák lapultak és fekete hátú törpeharcsák meg aranyhasú compók éltek a hínármezők alatt.

Az Ér mellett mindig elvált a társaság.

– Erre hosszabb lesz az út, de csak derékig ér a csatakos fű.

A fiúnak az első száz méter után haja is csöpögött. Libasorban mentek. Elöl az apa, a növendékpontyos, leghátul a fiú. Az erdőben a szárazabb aljnövényzetű nyílást összetúrták az éjszaka a vaddisznók.

– Mégsem lesz olyan magas a víz. Hallani már a sustorgását.

– Te, ki ne ugorjanak a békák.

– Megvan mind a hat – kiáltott előre fiú.

– Csak el ne folyt volna a víz a tóból.

A Folyó ott sustorgott előttük, mélyen a medrében, a köd alatt. Mögöttük, amerre jöttek, sötétlett a fű. Köröttük még hamvas volt, érintetlen, majd mind fehérebb lett és összefolyt a Folyó feletti köddel és a sziget elvadult fáival és a fák felett az éggel. Különben a Folyó mindig összefolyt az éggel. S mögöttük mindig sötétebb volt a fű s köröttük hamvas, érintetlen.

– Maradjunk itt a kövezésnél – mondta és a fiú maga mellé tette a kishaltartó edényt, melyben most békák voltak és leszaladt a vízhez.

– Felmennek a zátonyhoz?

A növendékpontyos csak intett, majd visszakiáltott valamit.

– Fogj pár küszt. Rabol a kő mellett a süllő.

– Honnan tudod, hogy süllő?

– A rablásból. Figyeld.

– Ez az volt?

– Az.

– S ez?

– Ez is.

– S a balin?

– Csak akkor indul, ha ereje lesz már a napnak. De más a csobbanása. Nem ilyen mély a hangja. Fut a felszínen, kiáll sokszor a hátuszonya és inkább locsog a víz. A süllő alulról vág fel. A kövek közül.

A kishal vergődött kezében és remegés futott végig ezüstös testén, amikor a horgott hátuszója alá beszúrta. Kicsit feljebb nagy burjánok hömpölyögtek. A fenéken valami kőhalom irányíthatta itt a felszínre a Folyó sodrását. Ha valahol, hát akkor itt meg lehet fogni a süllőt. Ott lapulnak a kő mögött, a nyugodtabb vízben és onnan törnek elő, ha megéheztek. Csak a távolságot kell helyesen bemérni. A sodrást és mélységet, és a súly pontosan megáll a kőhalom tetején, a kishal ott úszik, amíg élet lesz benne, a süllők búvóhelye felett. Már az első dobása sikerült. Érezte mint koppan a zsinor végére cérnával felerősített kő a halom tetején. Cérna kell ide. A kő közé mindig beakad a súly. Így aztán nincs veszteség. Csak a kő marad lent a többi kő között. A botot feltámasztotta az előre elkészített ágasra és a zsinort megfeszítette. Békát fűzött a másik horgára.

– Ne blinkerezzek?

– Megpróbálhatod.

Ült a partoldalban és nézte a fiát. Fürge ujjakkal bontotta le az előkét a zsinóról és cserélte fel körforgós villantóra.

– Látod azt a lépcsőszerű tarajt, ami áthúzódik a szigetre? Dobd túl nyugodtan, csak magasan pergess, mert ott a kögát. S amikor már elkerülted a tarajt jó két méterrel, ereszd mélyebbre a villantót.

Negyedik dobásnál megrándult a fiú botja.

– Megvan?

– Meg – nevetett a fiú.

A hal nehezen indult a part felé. Segítette futását a sodrás. Amint azonban a nyugodtabb öbölbe ért, feljött a felszínre. Egyszer még menekülni próbált, mielőtt kimerítette volna a hálójával.

– Szép hal – térdelt le a fübe a fiú. Rátette a tenyerét és megismételte: – Szép hal.

– Az. Megsütjük estére.

– Csoszínak is adunk belőle.

– Anyának is.

– Vedd ki a szájából a horgot.

– Te nem mered?

– Biztosan fáj szegénynek.

– És?

– Vedd ki te.

Nem válaszolt. Szerelni kezdte könnyű botját és fél szemmel a fiút leste. Bal kézzel fogta át a halat a kopoltyújánál és sokáig vesződött. Végre kiszabadította a horgot s míg halnyálkás kezét a fűbe törölte, felnézett.

– Mit csináljak vele?

– A hátztsák oldalzsebében találsz vastagabb nyílont, fűzd fel és kösd ki.

Blinkere kis gyűrűt csobbantott, amit a sodrás azonnal szétmosott. A vékony zsinor idegeibe vezette át a Folyó mozgását, érezte a meder alakulását. Amint a szélső burjánál feljebb emelte a villantót, hogy kövesse a partot védő terméskövek szétszabdalt és mégis összefüggő vonalát, egy pillanatra megberrent orsójának fékje s hajló-remegő botjával irányította a halat a part felé.

– Nagy? – szaladt oda a fiú.

– Nem. Nézd, ott vergődik már. De állj a helyemre, amíg kiveszem s oda dobj, ahhoz az ugráló nyelv alakú tarajhoz s ott a szélső burjánál emeljed majd magasabbra.

Épp a halat fűzte fel, amikor a fiú kiáltott. Hevenyészve kötötte meg a zsinort és futtában cigarettáért kutatott a zsebében.

– Hal? Vagy leakadtál?

– Nem látod a zsinort?

– Hol kapott? A burjánál?

– Persze.

– Csak nyugodtan. Ha erősebben húz, állj meg, ne forgasd a hajtókart, hadd menjen a zsinorral, majd visszajön, fáj az a horog nagyon.

S a hal ott körözött előttük a zöld mélyben. Kijött a szélső burjánig, majd a sodrás ellenében vagy tíz métert, ott be a közép felé, le a kőgát habzó tarajáig s az éles fájdalom visszakényszerítette a burjánig. De a felszínre még mindig nem csapódott fel.

– Nagy lehet.

– Biztos. De rosszul tartod a botodat. Egy irányban van mindig a zsinorral. Emeld magasabbra s akkor a botod rugalmasságával is fárasztod.

S a hal úszott be a közép felé, le a kőgát habzó tarajáig s az éles fájdalom visszakényszerítette a burjánig. De a felszínre még mindig...

– Emeld már meg a botodat!

S a hal úszott le a kőgát habzó tarajáig s az éles fájdalom visszakényszerítette a burjánig.

– Emeld már meg a botodat! – S a hal úszott a sodrás ellenében, – Emeld meg!

– s a hal a zöld mélyben a közép felé indult s a megemelt bot meghajlott, aztán egyenesre rugózott és a zsinor meglazult.

– Elment?

– El – mondta szomorúan a fiú. – Mert szóltál.

– Azt hiszed.

– Igen.

– Ide figyelj – kezdte, de tudta, hiába most minden beszéd, a hal elment s abban a pillanatban, amikor megemelte a fiú a botot, ahogyan parancsolta, mert parancsolta s amit a későbbiekben mondott, tulajdonképpen nem is a fiúnak mondta, hanem önmagának, önmagának magyarázta, hogy a sok forgás-fordulás közben kitágult a hal szájában a seb és kicsúszott a horog vagy csak egy kis vékony hártyába akadt, ami különben is átszakadt volna és ekkora halat meg se lehet fogni ilyen vékony zsinorral, ha csak egyetlen egyszer is komolyabban megugrott volna, bizonyosan elszakad a zsinor, hiába a jól beállított fék az orsón.

Elhallgatott, mert a fiú dobott még párat s lement a gát alá, letette a botot, köveket válogatott, kacsázott.

Minden dobásra ott csapódott vízre blinkere a nyelv alakú tarajnál, végigvezette nélyen a homokos fenék felett, a szélső burjánál megemelte és várta a kapást. Újra és újra dobott, pontosan a nyelv alakú tarajhoz.

S az apja? Az apja még most is magyarázott, hogy miként tartsa a botot, amikor a Lieserben pisztrángozott a múlt év nyarán.

A nap magasán állt, amikor abbahagyta.

Az egyik fűzbokorról jó nyaláb ágat hajtott le, átlépte és a lovaglólésből hanyatt dőlt a ringó vesszőkön szemben a nappal. Feltámasztott másik két botja mozdulatlanul meredt a felhőtlen égre. Gyorsröptű, acélkék szitakötők telepedtek a zsinorokra és a sziget nyugodt öblének tükrén tótágast pihegtek a fák. Mozdulatlanná vált minden: a Folyó, a szitakötők, csak a fény bizsergett.

Levetette az ingét.

Bőre habzsolta a sugarakat és meglátta lehűnyt szemhéjában vére pirosát.

Arra riadt fel, hogy a fiú kéri a zsebkését.

Száraz ágakat faragott, sokáig szöszmötölt, majd a gát alatt vízre helyezte a kis tutajt, újságpapírból vitorlája is lengett. Az ár elkapta, rohant vele, a fiú meg követte a parton. Sose látja többet.

Fejét se fordította vissza, lustán nézte a bokrokat, ahol a fiú eltűnt. Egy fekete gólya vitte magával a tekintetét. A villámsújtotta tölgynél surrant a folyó fölé, mozdulatlan szárnyal tornyozott és berepült a sziget fái közé.

A fiú már ott állt a gát alatt, kezében a tutajjal.

Amikor elnyelték a bokrok, leballagott a gát alá és leült egy kőre.

– Hogy csinálod? – kérdezte a visszatérőt.

– Ha itt teszem a habok közé, a nagy fűzbokor mögötti örvény visszafordítja és kisodródik a part mellé. Fadarabkákkal próbálgattam előbb.

– Nem vagy éhes?

– De. Nagyon.

– Miért nem szóltál?

– Aludtál.

– Ehettél volna.

– Nélküled?

Hangja tisztán csengett, nem árnyékolta be hízélgés. Ez megnyugtatta. Alkalmas köveket kerestek és kibontották a hátizsákot. Tojás, császárhús, paprika, paradicsom. S a termoszban hideg víz.

– Mekkora lehetett?

– Nem tudom. Nagy volt.

– Nagy. S tudod, hogy akkor is elment volna, ha nem szólsz?

– Lehet.

– Amikor másodszor fordult, már éreztem, hogy elmegy. Mondogattam is magamban, jaj, csak el ne menj, jaj, csak el ne menj, el ne menj, te nagy hal.

– És akkor szóltam.

– Nem, később szóltál, de akkor is mondogattam magamban. Te nem szoktad így mondogatni?

– De. Néha.

A fiú száján kétoldalt lecsorgott csillogva, amint ivott.

– Hagytál benne valamit?

Egyik szemét behúnyta, belenézett a termoszba és megrázta fejét.

– Nem baj, majd iszunk a Folyóból.

– De azért kár, hogy elment.

– Tudod, amikor megemelted a botot, lehet, hogy éppen olyan szögben volt a szája és az a kis váratlan feszítő mozdulat átszakította a fájdalomtól lüktető vékony húst, amiben még akadt a horog.

– Elment volna akkor is, ha nem szólsz.

A Folyó mellett lehasaltak. Egyetlen nagyváros sem szennyezte be, a falvak meg nincsenek csatornázva. Kristálytisztá, akár a források.

Délután a fiú újra és újra emlegette a nagy halat és bizonygatta, hogy már akkor megérezte, hogy elmegy, amikor másodszor fordult és akkor is elmegy, ha nem

szól. Az állomáson még mindig ezt hallotta, meg azt, hogy csak el ne folyt volna a víz a tóból, csak el ne folyt volna a víz a tóból. Szerette volna a negyvenezret meg azt a kis társadalmi munkát az orra alá dörgölni, de hallgatott.

A vonaton a fiúra mordult:

– Ha nem hallgatsz el, jövő vasárnap nem jöhetsz velem horgászni.

A fiú nem válaszolt azonnal. Kinézett az ablakon és csak jóval később fordult meg.

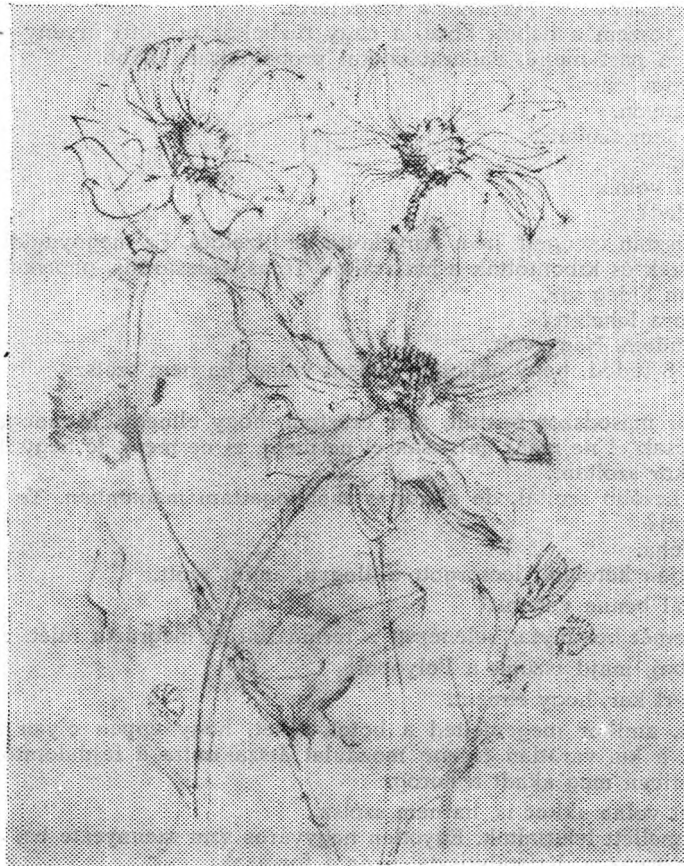
– Nem akarod, hogy olyan horgász legyek, mint te?

– Hát...

– Mert ha nem akarod, akkor elmegyek jövő vasárnap anyuékkal a strandra.

A vonat a csatorna hídján dübörgött. A patak zöld volt, tükrén tutajozott a hínár és a vizirózsa levele. Egy pillanatra felbarnállott a partvédő rózsefonás, ahol tavaszszal a csukát fogta. Felállt és kikönyökölt az ablakon.

– Nézd, ott fogtam azt a nagy csukát.

SIKLÓSI DALMA rajza

NAPLÓ

Az aszfalton, a frissen hullt hóba,
két párhuzamost vont az autóbusz.
E két fekete szalag úgy lengett
mögöttünk, mint két vadidegen sors
jelképe, mint két örök egyedüllét.

Siratóének-szerű jajgatások,
szédült ütemű afrikai táncok
bömböltek ránk a hangszóró torkán.
De jégvirágok nyíltak az ablakon,
s odakint mínusz tíz fok hideg volt.

A fiatalok rafináltabban
szerettek, hogysem hinni lehetett
termékenységük virágkorában.
S már belőlem is kihullott lassan
a hév ifjonti gátlástalanság.

Gyermekéveim nyelvén beszéltek
körülöttem s úgy körülöleltek
túlságosan nyílt *e* hangjaikkal,
túlságosan nyílt, nagy tenyerükkel
és túlságosan nyitott szívükkel.

Televíziók tündököltek tág
Szobáik mélyén, s asszonyaik mint
divatlapokból kilépett nőcskék
jártak a benzinillatú utcán.
Kis, világoskék játékkoporsók
úsztak az égbolt bibor óceánján.

KÖVÉR RAJOKBAN

Adjon belépőjegyet a szegénység
a kertbe, hol a paradicsomok
és paprikák zengik a nép reményét,
s az égből édes hársfaméz csorog.

Jogot váltottál hozzá, ki *e* földnek
kinját hordtad szívedben s válladon,
hogy ne dönthessen volt urad felőled,
s el ne adjon a gazdagabb rokon.

Most törleszkedve önmagát ajánlja.
Al-áhitata közben oly balog!
Kérheted, milyen ügynek van javára.
Ha elfordulsz, ordasként acsarog.

Az egyenlőség hive maradok, kit
nem születés, öröklött rang vezet,
de ha jogomba gázol, belerondít,
nem nyújthatok neki testvérkezet!

Vétkeiért is vonna számadásra,
ha úgy fordulna. Ő marad felül.
És törleszkedve, önmagát ajánlva,
mindig a legöblösebb székbe ül.

Kövér rajokban asztalára futnak
a paprikák és paradicsomok,
páváskodik, megeszi igazunkat,
egéből mákonyos méreg csorog.

H A J N A L G Á B O R

A LIFTKOSÁRBAN

Rohan a lift a mélybe,
szívemre tör szorongás,
egyre messzebb a naptól,
a földbe egyre beljebb
szinte már zuhanok.

Hol vagytok, drága társak,
miért hagytok magamra?
Hideg a lég a mélyben,
mint hegycsúcson s vacogva
összekoccan fogam.

Asszonyszemek, reám már
vágyatok sose lobban?
Gyér fény kísér a földbe,
a napba nézni egyszer,
csak egyszer még s ölelni
szeretnék boldogan.

Hegycsúcsról le a mélybe
a földbe visz utam, de
vágyam csak völgybe hív.
Jaj, mit számít a szándék? –
vak törvény ketrecében
sötétbe zuhanok.

AZ ASZTALVÉGEN

Töpped a hó a zöldfoltos mezőn.
Nem ősz, nem tél ez.
S tavasz tán sose lesz.
A nyirkos, nyálkás penész
belepi a tájat, ahol szorongva jársz.
Undor s keserűség váltakozik egyre
nikotinizű szádban.

Perlekedő szívedet nem kenyeretzte le ez a kor.
Idegenként magadban ülsz
az asztalvégen, morgó, örök lázadó.
S míg ostobaság tétova köde
vonja be a mámoros arcok mosolyát,
te józan-hidegen hallgatsz közöttük.

Közeledik a jánuszfejú holnap.

H A R S E R N Ő

PIETA

Márványsűrű a fájdalom,
egymásba két évezred szeme néz.
Ó, földöntúli szájalom,
a szív keresztje mily nehéz!

Karomban tartalak, anyám,
gyermeked egyszülötteként.
Irgalmatlanul halovány
fénnel ragyog szerepcserénk.

Ezért választott szét a sors,
hogy e kihúló görcs legyen
köztünk köldöknél hűbb kapocs?

Ős mozdulat – lecsügg fejem,
s az öröklött kín könnye hull
a kőből, láthatatlanul.

DÖMSÖDI ALKONY, ŐSZEL

Egy negyedóra csak
a gyöngyviszsfényű alkonyati parton,
hol nyárfák pergetik aranyukat,
s készül az esti áhitatra
a nádvirág s a békabuzogány.
Egy negyedóra csak, amíg a nagy
fényképezőgép lenszéje kinyitva,
hogy a lélekre vesse az öröklét
kitörölhetetlen felvételét.
Az árnyak ülhetnek valahogy így
az alvilág vizeinek szegélyén,
mint a némaság horgászhajói itt,
hol lazulnak a tárgyak göbei,
s a halál ugyanoly magátólértetődő
fenséget kap, mint amily nyugalommal
tölti ki a felhős ég és a víz
a madártalan táj hézagait.

ALFÖLDY JENŐ
PÁSTON A KÖZÖNNYEL

I.

Mint jajt a fal,
ver vissza néma közeg,
pengéje vértelen a szónak,
homloka virágtalan.

Szemem villog a könnyben,
szám rákiált elhaladókra,
de a fény megfakul,
a szó elhal a közönyben.

A szeretet szavai
öngyilkosan lógnak a szélben.
Csak mimelőknek hisznek itt,
álorcájuk, parókájuk vadul tépdeseőknek.

Fájdalmam én is elcseréltem.
Ami szólásra birt, elfeledtem.
Már az fáj, hogy berekedtem.

Pedig ha hátranézne az utca,
felvenném igazi arcom.
A beszélők szép arcát
a partravetett-tátogó helyett.

Mert még van szavam.

Mint születő borja a tehenet –
világra jönni feszeget.

II.

Ki szeretne, ha én csak őt szeretném,
idegen lesz, végül elkerül.
Bár csendben tart – megtart,
az utca el nem ad.

Aki gyűlöl, érti dolgát:
vallva rólam, tört mellemnek nem szegez,
hogy ne szólítson csatasorba
a közös önvédelem.

III.

Hamuszín arccal, némán
pástra hívott a közöny.
Testén átszalad a szó,
szívet, eret nem ér,
nem fogja fegyverem.

Pedig egy csepp vér,
kicsikart könny
a közönyből –
már győzelem.

VAJÚDÓ VILÁG GYERMEKE

I

Vajúdó világ gyermeke vagyok,
így még nem fájt születés születőnek,
az anya tompa, csak nekem fájt, s fáj még,
foggal született élet-szeretőnek.

A köldözsínórt magam haraptam el,
és foggal szereztem magamnak tápot.
Fogaim már csorbák. –

Gyermekeim inye húsból,
nyelvezi, nyálazza az anyó-módra megrágott világot.

II

Özönvíz előtti lágy csöndre én nem emlékezem,
egysejt-állapotra, tenger-anyaöltre.

– Akkor volt az özönvíz, mikor ember lettem,
langy vízből kiszálva, e kül-honra lelve.

Most homlokomon langy víz: a tenger-ontó izzadságom.
Karjaimon meleg nedv: e-hajnali vérem.
Ki langy tengerért jöttem, körültekintettem:
akik körülöttem – mind magammal mérem.

Uriv

A szobában puha, barna árnyak kuporognak végig a fal mentén. Az ember az ablaknál áll. Figyeli a hópelyhek vitustáncát. Türelmetlen és ideges. S mivel mást tenni nem tud, mutatoujjának vastag, húsos részét harapdálja. A másik szobában betegen fekszik a kicsi lánya. Óráról órára rosszabbul van. Felesége és a nővére tehetetlenül ülnek az ágya mellett, s nézik.

Az asztalon csörren a telefon. De nem az keresi, akit vár. Az éjjeliőr keresi arról az építkezésről, amelynek főmérnöke. Jelenti, hogy a hó súlya alatt beszakadt az egyik felvonulási épület teteje.

A nővére lép be a szobába, halkán, surranva.

– Miért nem gyújtasz villanyt, Tamás?

– Jól esik sötétben lennem... A gyerek?

Az asszony a fejét rázza.

– Szólt a telefon. Vagy rosszul hallottam?

– Csak az éjjeliőr jelentett.

– Kérlek, hívd fel még egyszer az orvos lakását.

Ingerült válasz:

– Huszonötször hívtam már dél óta. Az orvosné megígérte, hogy ideküldi az urát, amint hazaér.

A mentők se jönnek.

Jönnek, azazhogy jönnének. Küszködnek valamerre a füröttegben. Az orvos meg, egyetlen a telepen, délelőtt bevitt az autóján egy vajúdó asszonyt a járási kórházba és még nem ért vissza.

– Szörnyű ez a tehetetlenség. Várni. Várni. Várni.

– Mit tehetünk?

– Te, Tamás – az asszony lehalkítja a hangját és közelebb lép – te, Tamás, nem várhatunk tovább. Ha egy-két órán belül nem érkezik segítség...

– Mit tehetünk?

– Menj el ahhoz az emberhez.

– Nem!

– Kérlek, tedd meg ez egyszer. A gyereked életéről van szó.

– Kérlek én is, ne beszéljünk erről. Nyomatékosan megmondtam már, hogy oda nem megyek... – Csüggedten hozzát teszi. – Különben is bármelyik pillanatban befuthat a mi orvosunk vagy a mentő.

Az asszony felkapcsolja az asztali lámpát. Most látszik csak, milyen színtelen, nyüzött az arcuk. Rendbe teszi a tüzet és leül a kályha mellé egy puffra. Rágyújt. Sőhajtvá fújja ki a füstöt. A fivérét nézi, hidegen, majdnem ellenségesen. Az is leült és simogatja a lábát, térd alatt, hol aknarepesz érte egy háborús hajnalon.

– Mondd meg végre, mi van itt? Te gyűlölöd, azt az embert vagy ő téged? Valami titok ez? Hát lehet két ember között olyan árok, amit még ilyenkor sem lehet átlépni?

Elhallgat. Kifelé figyel. Mintha... Semmi.

Csönd van.

– Együtt voltunk a fronton... Nincs itt semmi titok. Amikor idekerültem, meg is akartam látogatni. Ő volt a régi falu orvosa... Kiüzent az anyjával, hogy beteg, nem fogad. Tényleg beteg. Nem is praktizál. Rokkantsági nyugdíjat kap. A fronton sebesült meg.

– És te? Te hogy jössz ehhez? Mi közöd hozzá? Miben vagy hibás?

– Nem vagyok hibás. De ennek a szerencsétlennek rögeszméje, hogy miattam lett nyomorék. – Látja az asszony arcán az irtózatot, legyint. – Ugyan, csak nem képzeled... Hozzá se nyúltam. Találat érte.

– Ok nélkül nincs rögeszme.
– Mind a ketten ott voltunk a doni áttörésnél. Nem sokkal előtte hagytuk el az egyetemet. Én az utászoknál szolgáltam, ő orvos... Az ezredorvos megfagyott, annak a helyébe került. Uriv alatt voltunk beásva... Aztán egyszercsak bekövetkezett a nagy összeomlás. Január 13-án. Hajnalban jöttek az orosz páncélosok... A katonák között kitört a tankbetegség. Mindenki meglapult a fedezékben. Tiszt alig volt. Vagy elesetek, vagy hátul tanyáztak a törzsnél... Senkise számított az oroszok támadására. – Az ablak felé néz. – Ugyanilyen pocsék idő volt, hófőrgeteg. Parancsot kaptam, hogy vegyem át az egyik zászlóalj irányítását és lendítem ellentámadásba. Megtettem. A támadásunk összeomlott. Megsebesültem és fogságba estem. Ő is. Ez az egész. Érted? Így volt... Később találkoztunk a lágerben. Följelentett, hogy háborús bűnös vagyok. Kivizsgálták az ügyemet ott is, itthon is. Beosztott parancsnok voltam. Katona. Parancsot teljesítettem. Kész.

– Ez minden?
– Ez minden. A gyerekekre eszközöm, hogy nem tettem többet. – Fáradtan int. – Különben neked bevallanám, ha másként lett volna.

Az asszony visszatér a másik szobába. A főmérnök ültében kibámul a padlóig érő ablakon. Mintha szűnne a havazás, csillapulna a szél. Innen ellátni a folyóig, amelynek meredek partján roppant gyártelep épül. A hófüggönyön, az esti homályon át is fölsejlenek az új erőmű zömök hűtőtornyai. Pár éve mi volt itt? Kukoricaszár meg üres földek. Azok a lassúmozgású, csöndes emberek művelték, akik ott laknak a völgyben: a régi faluban.

– Tamás! – A nővére a küszöbön áll és sír. – Tamás, kedvesem, el kell mened hozzá... Ide kell hoznod azt az orvost. Ne rázd a fejedet, kérlek. Nézd meg a gyereket és akkor nem fogod rázni a fejedet.

A rokkant orvos lapostetős háza a folyóparton áll. Az ablakredőnyök le vannak eresztve, de a réseken világosság szüremlik ki. Fejkendős, idős asszony fogadja a mérnököt. Az orvos édesanyja. Szíves szavakkal fogadja, míg meg nem tudja, hogy miért jött. Akkor egyszeriben ellenséges, goromba lesz.

De erőnek erejével bemegy az orvoshoz.

Nagy, rideg szoba, nem túl rendes és tiszta. Korábban rendelő lehetett. Fehér bútorok keverednek a más színűekkel. Egy szekrényben, üveg mögött, orvosi műszerek csillognak. A legtávolabbi sarokban fekszik a parasztosan keskeny ágy. Az orvos az ágyban. Egy könyv mellette.

A főmérnök az ágy lábánál áll és beszél. Nem mentegetőzik, nem magyarázkodik. A tényeket mondja. A gyermeke beteg, nagyon rosszul van, talán a halálán van. A körzeti orvos elment. A mentők nem tudnak jönni. Segítség kell.

Az ágyban fekvő ember szenvtelen arccal hallgat. Mintha nem is hozzá beszélne. A szeme vaksin bámul a szoba sötétjébe. De egyszercsak megelevenedik és kitör, mint egy vulkán; suttogva löki ki magából a forró szavakat:

– Eredj innen! Eredj! Hogy jössz te ahhoz, hogy valami érzelmet követelj tőlem? Nekem te nem vagy... Érted? Nekem te Uriv óta nem vagy. Eredj a pokolba a bajoddal!

– Én most nem ismerősként, volt barátként jöttem ide. Egy beteg gyermek apjaként jöttem az orvoshoz.

– Én már nem vagyok orvos. – A válasz nyugodt, vagy inkább fagyos, rideg. -- Sajnálom a gyermeket. De ez minden, ami tőlem kitelhet. Én is beteg vagyok. Szíves emlékezetedbe: húsz évvel ezelőtt átlőtték a tüdőmet... Nem tudok járni. Jó időben, aszfalton sem, hát még ilyenkor.

– Elviszlek a hátamon. Vagy keríték egy hordágyat.

– Kedves. – Az orvos felpillant, szinte vidáman tekint a mérnökre. Egyáltalán: mintha percenként változna a hangulata. – Igazán kedves. De ha el is jutok odáig... Mondtam már, hogy nem vagyok orvos és kész.

– Igenis orvos vagy. Csak a haláloed pillanatában szünsz meg orvosnak lenni. Kötelességed, hogy segíts.

– Kötelesség? – A beteg nyöszörögve nevet. – Az is kötelesség volt, hogy a frontra menjek, hogy harcoljak, hogy megsebesüljek, hogy nyomorék legyek.

A télikabátos ember, az egyik kezében a kalapja, a másik kezében a kesztyűi, türelmetlenül megrántja a vállát:

– Megint ez? Mindig ez? Ki tehet róla? Én is ott voltam és én is megsebesültem és én is fogságba kerültem.

– Tudom.

– Ha tudod, akkor... Minek játszol akkor velem farkas-barányt?

– Emlékszel te még Urivra? – Az orvos felkönyököl az ágyban. – Január 13-ra?

– Emlékszem.

– Jól emlékszel még? Igen. Arra is emlékszel... Egy gondolatunk volt csak: megmaradni bármi áron. Bekucorodtunk a földbevéjt, vacak kis fedezékeinkbe és vártuk, hogy elrohanjon felettünk a tankáradat. Aztán majd megadjuk magunkat... Élni akartunk! Ha fogságban is, de élni. Emlékszel?

– Emlékszem.

– Én egy szanitéccel lapultam a bunkerban. Sötét volt, fáztam és az éhség kínozott, s állatian rettegtem. Hogy ugattak az ágyuk, hogy csörömpöltek azok az átkozott tankok! Ma is itt csörömpölnek a fülemben... Már azt hittük, megmaradtunk. Foglyok, de élők. Egyszer csak valaki berugta a fedezék ajtaját és beordított: kifelé mindenki! Ellentámadásba megyünk! Emlékszel?... Csak egy örült agyában fogantatott ilyen gondolat: szuronyokkal nekimenni a tankoknak. S csak gonosztevő lehetett, aki érvényt akart szerezni ennek a tébolyult parancsoknak... A szanitécom, egy öreg paraszt, kimászott az árokból, de én ott maradtam. Ültem a sarokban és sírtam és szűköltem, mint egy kutya. Az a tiszt rámivallt: Kifelé! Rohamra! „Nem! – hajtogattam magamban. – Nem! Én nem akarok megdöglenni. Most? Az utolsó felvonás végén?” De az üvöltött: Kifelé, mert lepuffantlak, mint egy kutyát! A nagy tűzijáték világánál észrevettem, hogy pisztoly van a kezében. Lövésre tartotta, rámszegezete. Kiugrottam az árokból... Tíz perc múlva tüdőlövessel feküdtem a havon. Orosz szanitéclányok szedtek össze.

Csend van.

– Nem akartalak megölni.

Csapódik az ajtó. Élesen, mint egy pisztolylövés.

Visszafelé botorkál a folyton vándorló hóban. Elér a templomig. Úgy fúj a szél és ő oly gyenge, hogy képtelen tovább menni. Behúzódik a templom szelid, csöndes kapualjába. Föltámadt benne a hajdani, elmúlt hit egy szikrája. Elhatározza, hogy imádkozni fog. Ám egy teljes fohászra való sem tud már összekaparni az emlékezetében. Csak két szó jut eszébe: remény és alázat.

Visszafordul.

Remény és alázat.

Az orvos olyan arccal fogadja, mint aki várta is, hogy visszatér. Szinte örül, hogy visszatért. Érzí, hogy ő van felül és megengedheti, hogy nyájas legyen. Székkal kínálja a mérnököt, de az nem ül le. Állva, mozdulatlan alakkal és arccal hallgatja a beteget. Halk, gyakran félbetörő szavait.

Mind a ketten tudják: valamelyiküknek meg kell győznie a másikat. Aki most alulmarad, az vesztt. Vagy a gyermekét, vagy a húsz év alatt fölépített külön világát.

– Neked ott van a munkád: az építkezés. Ott van a családod: feleség és gyerekek. Ott van az egész ma: az ország és a világ. Nekem nincs semmi. Az én mámm mindig 1943. január 13. Az én jelenem, az én valóságom az a bizonyos urívi hajnal. Akkor voltam utoljára ember. Azóta nem élek, csak vagyok. Lélekzö, pislogó hullá vagyok. Ebben a szobában ma is háború van.

– Örökké mégsem lehet ebből élni. Hogy háború volt, hogy fasizmus volt, hogy láger volt, hogy tragédiák történtek.

– Még csak húsz éve.
– Végre is mindenkinek meg kell húznia egyszer az öblítő láncát. Hadd zúgjon le vele a víz a csatornába. S neked is meg kell húznod... Valahogy össze kell békélned a mával, a világgal... és velem. Akár a jeruzsálemi megbocsájtás, akár a moszkvai együttélés koncepciója alapján.

– Nekem semmiféle koncepcióm nincs. Sem jeruzsálemi, sem moszkvai. Ha volna, az csak urivi lehetne. Ez pedig az, hogy az ember felfalja az embert. Engem is felfaltak félig, de kiköptek. – Hideg, száraz nevetés tör elő belőle. – Valakinek megakadtam a torkán.

– Mi van hát, ha se ez, se az nincs?

– Közöny van. Csak közönyös lélekkel lehet élni. Senki sem érdemli meg, hogy törődjenek vele. Te sem. A gyereked sem. Én sem. Én, persze, nem is óhajtom, hogy törődjenek velem. – Egy percre elhallgat és levegő után kapkod. Halkabban, lassabban folytatja: – Csak közöny van. Meg a forma, amelybe belecsomagolja az ember. Az én közönyöm formája az, hogy beteg vagyok.

– De hát ez szadizmus!

Az orvos elmosolyodik. A szeme sarkából pillant fel a mérnökre. Az arcán olyan kifejezés ül, mintha cinkosa volna valamiben.

– Ezt te mondod? Nem, Tamás, ez nem szadizmus. Csak közöny. S éppen töled tanultam az urivi tébolydában. Amit te akkor tettél, az a legtisztább, legtökéletesebb alakjában jelentkező közöny volt. Vagyis az, amelyik az ember iránt nyilvánul meg. Amit te akkor tettél, az nem volt sem fegyelem, sem példamutatás, sem hősiesség. Közöny volt. A fegyelem, a példamutatás, a hősiesség csak megjelenési formája volt a közönyödnek.

– Egy megbomlott agy...

– Hagyjál beszélni, kérlek. Húsz esztendeje várok erre az órára. Figyelj ide: te most is parancsnok vagy. Egy egész város építkezését vezeted. Mit gondolsz, miért vagy te mindig parancsnok? Mert közönyös vagy az emberek iránt. Megérik rajtad. Minden idők ideális parancsnoka vagy.

– Gyalázat! – sziszegi a mérnök. – Hallod? Mégiscsak le kellett volna lőnöm téged.

Az orvos megigazítja a csuklóskarú lámpát. Tovább olvas. Josephus Flaviusnak a zsidó háborúról szóló könyvét olvassa. Élvezi a könyvet. Mondern embernek csak latinokat volna szabad olvasnia.

Egyszer csak elkezd bántani, hogy élvezi a könyvet. El van rontva az estéje. Nem is az a férfi rontotta el, aki itt járt. Hanem a gyerek, a beteg.

Kiált, mire az anyja bejön. Nem vitatkozik vele. Egyszerűen letorkolja a félénk kis öregasszonyt. A ruháját kéri. Öltözködik: közben nyög és az anyja sír.

Egyedül akar menni. De az anyja azt mondja, hogy akkor kiáll a hóba. Addig ott fog állni, a kapuban, amíg vissza nem tér. Degeszre tömi a hosszúkás orvosi táskát. Mindent visz, amire esetleg szüksége lehet. A kabátujjával végigtörli a táska oldalát. Évek óta nem volt a kezében.

Még mindig havazik, még mindig fúj a szél.

Oly lassan kaptatnak fölfelé a dombháton, a beteg és az öreg, mint a 12-es felé haladó óramutató. S amikor a mutató egyenesen áll – fenn vannak a szélverte, csupasz tetőn – az orvos már lépni sem tud. Gyors, apró szívásokkal húzza be a száján a hideg levegőt. Az anyja egész testével tartja és elnyúló hangon jajgat.

Aztán mégis elindul az óramutató a másik oldalon lefelé.

Az öregasszony azt mondja:

– Az Isten ujja ez. Mert írva van a Könyvben: ki karddal támad, kard általvész el.

Az orvos csak nagysokára szól:

– Az apa támadt karddal. A gyerek nem bűnös.

Most az anyja hallgat. Később ezt válaszolja:

– Az is írva van, hogy megbüntetem a gyermekekben az apák vétkét.

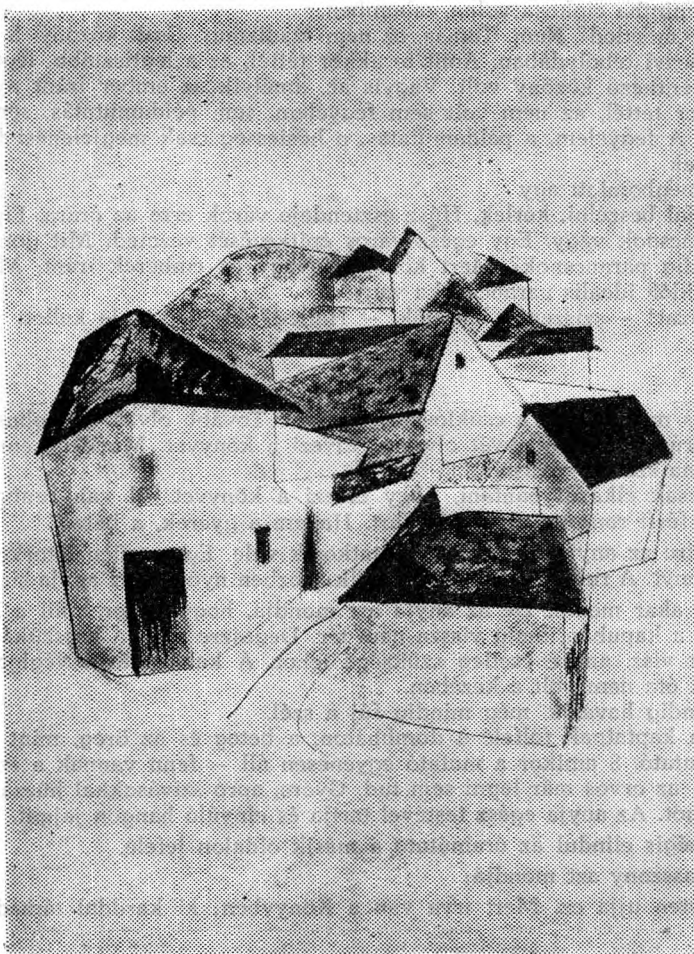
A férfi nem szól többet. Az asszony sem szól többet.

Az egyforma, emeletes házak megzavarják a két embert. Ki tudja, melyikben lakik a főmérnök? Sehol egy teremtet lélek.

– Nézd! – mondja az öregasszony és megrántja a fia karját. – Nézd!

Az egyik lépcsőház ki van teljesen világítva. A sötétben olybá tűnik, mint egy színház nézőtere. Emberek állnak a kapuban, jönnek-mennek a lépcsőkön. Az épület előtt, a mély hóban, mentőkocsi imbolyog. Éppen fordul. Vissza kell húzódnia, nehogy belekerüljenek a fényszórók széles pásztájába. S amikor tovazúg az autó, csönd lesz. A lépcsőházat mutató színpadon kialszanak a fények.

A nézők hazamennek.

KAMPIS MARGIT rajza

PÉLDA

Demény Ottónak

Kihajtott ingben jársz, vékonypénzü Barátom,
 cserzett téged is a nap, szikkasztott a szél,
 míg végül olyan lettél, mint ama szerzetesek,
 kik makacsul körmöltek egyszál gyertya mellett,
 görnyedvén hajnalig, rótták arany soraikat.
 De mért is dicsekednél? Mást úgysem tehetsz:
 dolgozz becsülettel – általad is erősödünk!
 A Kék Műhelyből végképp kiszakadtál:
 suhogó vásznaid helyett most verseid
 fested be zöldre, sárgára, kékre s mi, izgatottak,
 csodáljuk nyugtató színeidet. Gyanakszunk:
 te már sejtet: a szivárványt merre keressük
 s e zűrés világban hogy is lehetne üdvözlünk?
 Derűvel nézed eszelős játékainkat,
 rendet teremtesz kusza ítéleteink között,
 aztán, ránk se hederítve, napokig lófrálsz
 rég kihalt portákon, zúzos hidegben – te tudod: minek?
 Kóbor Bátyám, flaszterek koptatója,
 igéidet te sem a szentektől tanultad,
 de kormos udvarokban, kopár grundokon –
 ezért vagy oly nyugodt! Körülvehetnek fondorlattal, cselvetéssel,
 neked úgysem árthat, annyira mindegy!
 Csak teremts, szitkozódj, beszélj – mindannyiunk javára!

VERS

Ártalmas erőd öntudatlan:
 mosolyoddal zaklatod fel a házat;
 ha elmész, árvaságom
 kendőként lengetem utánad.

Nyúlok utánad tíz körömmel –
 királyfi vagyok – vesszen a királyság!
 Ujjaim meggörbült faágak.
 a magas eget karmolásszák.

Mert védtelen szeretlek,
 jól tudod: könnyű cipőd, pici lábad
 naponta megtaposhat,
 naponta megalázhat.

Ámde csodának mindig megmarad
 az esténként felizzó neonlámpa:
 szerelmem nyúlánk, ideges,
 csöndesen hunyorgó virága!

HAJDÓK JÁNOS
EZÜST ANTENNÁK

*Küldöm ezt a nominális kiáltozást
a fiataloknak, akik – mikor senki
sem – velem voltak életem nagy
éjszakáján, s nem hagytak meghalni.*

Ti
drága hitem a hittelen ég alatt
megtartóim a megdőlt időben
csillagok a csillagtalan sorsban
fiatalok
várakozók és reám kiáltók
magányból menekítők
magamból hessentők
édes ingerlők
fekete földből kifordítók
ellenem panaszlók
vas-váddal verdesők
koppantó jégesők
cseppenként szegdelők
gyötrők
heves habokkal mosdatók
a tenger múltban
vesémbe szakadt
triton-szigonyok
s a lét partján vígan szellőzködők
az induláskor kendőt lebegtetők
az érkezéskor könnyezők
lányok
és fiúk
szívemben mindig helyt lelők
felébresztők nem kimélők
pihennem sosem hagyhatók
felzúgnom zúgva biztatók
fiatalok
kohók a kéménybe futó füst alatt
alvó atomban bizsergő tagok
s fürge elektronok
élő tranzistorok
hő áramot hozzám háritók
szikrák a verses láncreakcióhoz
bombák rettentők

s a nagy pusztulás romjait zárók
iszonyú erők
s jószag remények orgonanyílásban
maradt gyöngyvirágok fagyló májusban
görcsök a bükkben
nyilallás a csonkban
éjbe zizegő lombok
ide zöldellő hegyek
villámvert akácon dús rügyek
bolond jó bizalom
békétlen béke
tudatba tört tövisek
pállott víz oxigénje
oldatlan gyök a sűrű savban
kenyérben mezők kesernyés rozs-szaga
új emberségnek méhviasz-illata
tragédiámba csattanó
fejem felett felvillanó
megrettentő és robbanó
Beethoven-fény-szimfónia
sirány-víjjogás a monoton folyamon
riadt sípolás a radar-szárnyakon
ezüst antennák guggoló házakon
jó pallók tegnaptól holnapig
s fordult tengelyek között
lángoló x-ek
tiszták táncolók győztesek
a lompos léha hamvadt y-ban
kardok a döglő puhány torokban
s felnyúlt kezek
a holt föld felett
krisztusok
s nem sunyi pilátusok
a szépség fáira feszítők nem irgalmazók
az ész-lándzsával átverők s így bizonykodók
szívembe szúrt kereszték
véres halálom
s örök újulásom
halottvirrasztásom
s feltámadásom
fiatalok

•

GALAMBOSI LÁSZLÓ

GYERMEKKORI TÁJ

A hattyúk jós-kútnál ülnek,
csőrükben pólyányi virágok,
mesét lehelnek.

Tündért fürdet lángos égi árok,
kezüben labdákkal teli kőkehely,
tulipán-cipőjén madárka énekel.

*

Szitakötő-füzérrel röppensz a rétre,
leszel a virágok s pillangók testvére,
munkásokat látsz, búzasárga-bőrű parasztokat,
hajnalt hajukba fésülő asszonyok szólítanak,
melléd lebegnek a jegenyék, zöld-fehér tollak,
gyümölcstől piruló fák a szélben feléd lovagolnak.

*

Hóvirágfehéren nyílnak a felhők,
copfos, bő hajadra borított kendők.
A jácintból font palota halványkéken
ragyog a mesék törzsén forduló égen.

Boldogság-kagylóban
remény a gyöngy,
zöldell az idő,
lángokat önt,
kelyhében pillangót
dajkál a csönd.

PÉCS

Nézem tetői lángoló sörényét,
köztük az árnyalt citromsárga mélység
ember-magokkal hullámszik tova.
Lebeg a piac tarka kosara,
paprika-függők, uborka-halak
sziporkáznak nagy lomb-ernyők alatt.
A gyárkémények töltőtollai
szürke tintával írnak vastagon,
az ég sötétkéék rajzlapjairól
kemény betűik büszkén olvasom.
Tornyok kucsmáján tollak csokra ring,
galambcsapat. Mély harangszó kering,
az ég selymébe bújik boldogan.

S ömlik az erdő, füstölgő folyam,
a hegyek sziklás öblein alá.
Az Uránváros, mintha hajtaná
egy súlyos pásztor zengő nyájait,
töméntelen daru-ostor hasít
a levegőből mozgó tereket,
a friss utak, smaragdzöld kerekek,
forgatják az autó-bojtókat.
Porfelhőt bont a vágató lovak
föl-föltünő fehér-piros sora.
A rét vize, hervadó orgona,
keríti lent a várost hallgató.
A színház és a muzik fénye csap
neonbetűs pecsétet harsogón
a csontszínű est kartonjaira.
A TV-torony, meredt vas-liba,
fölénk hajol, pillangózó korom
úszik az aknák sisakja fölött,
nézem a várost, hogyan fordul át
az idő roppant rostái között.

SINKA ERZSÉBET

SZOBASIRATÓ

Kedvesem,
a szobánkban már más jár,
ágyunkba hűvös idegen került.
Kiszórták a virágokat is,
meggyilkolt szirmukkal halottan hevernek.
Az asztal szorgos papirosai
helyén valami buta tárgy rikoltoz,
s elfeledte szép szánk nyomát a pohár.
A függöny mögött idegen szemek.
A kis kerti ajtón
oson-e más új találkozóra?
Kattanó kilincsnek
felel-e visszhangzó szívdobogás?
Szerelmünk elszórt szavai
még ott üldögélnek az ágyon,
kettős áramunk még ott kering.
Mint halott húrok végső rezdülése
hulltak le a halk búcsúszavak.
Ajtónktól lábnyomok futnak szerteszét –
miénket meddig őrzi meg a föld?
Tavaszi virágok szerelmünk színeit
lobogtatják jövő napok felé.

Szubjektív utazás

Útijegyzet és szabálytalan szociográfia

AZ EMBER A DOLGOK KÖZÖTT

Jellegzetesen semmitmondó cím! Hiszen az ember mindig a „dolgok” – a változó világ jelenségei – között van. Mondhatnám, hogy a „dolgok” ezúttal az utazást jelentik – a vasúti kocsi különös zárt világában egymás mellé vetődött embereket, a táj látványát, az út közben olvasott könyv élményét stb. – Mindez azonban kevés lenne, elenyészően kevés! Csupán tört része, legkülső „héjja” az élmények, benyomások, asszociációk, önkénytelen megfigyelések tömegének, titokzatos rendjének és zűrzavarának, melyek az utazástól felzaklatott idegrendszerű fokozott érzékenységekben, helyhez kötöttségében, többé-kevésbé tétlenségre kárhoztatottságában az utazót sokkal inkább hatalmukba kerítik, mint az élet más körülményei között.

Kényelmes bőrülésen ülök az ablak mellett. Velem szemben egy hely üres – ki nyújthatom a lábamat. A kocsi alig mozog, mintha csak egyhelyben ringatózna – pedig óránként 70–80 kilométert teszek meg.

Honnan a fáradtság, az enyhe bódulat, amely az utazás első negyed órája után egyre inkább a hatalmába kerít? – Idegrendszeremben, mint valami különös zsidobadság jelentkezik a haladás erőfeszítése, a gépek által elvégzett munka és a megtett út, ugyanakkor száguldásom rendkívüli „személyes sikere” bizarr, józan ésszel csak alig indokolható „oktalan” örömmel, diadalérzettel tölt el. Bármennyire is igyekszem uralkodni önmagamon – szorosan hozzátapadni utazásom praktikus céljához, okosan kihasználni írással, olvasással a kényszerű tétlenség óráit – ez maradéktalanul sohasem sikerül.

Alig hogy megpillantom a végtelenbe összetartó vágányokat, elfoglalom a véletlen által kijelölt helyemet a vasúti fülkében, már is felbillen a világ és vele billen a saját egyensúlyom is. Valahogy, mintha könnyebbé válnék; eltölt a haladás könnyű mámore, elvesztem magabiztonságomat, feloldódom, más leszek – Utas leszek!

A „KALAND”

A véletlen – vagy, ha úgy jobban hangzik: a körülmények – valahogy mindig úgy hozták, hogy a hónap több napját vasúti kocsikban, úton töltöttem – de mindig csak, mint „Utas” – azaz félig-meddig vendégként, egyfajta szabadsággal, kötetlenül, nem bizonyos naponta ismétlődő elfoglaltságokhoz és időpontokhoz kötve, és nem kiszolgáltatva a szabályos ismétlődések, állandóságának, kérlelhetetlenségének. Így számomra az utazás nagyobbára, minden gyakorisága mellett is megmaradt kivételes állapotnak, rendkívülinek. Azt hiszem, Márai írja egyik könyvében, hogy az utazás mindig kaland, az utazó mindig csodát keres és csodára vár.

Valóban: nemegyszer éreztem, hogy út közben az utazás oka, a konkrét úticél egyre mellékesebbé válik – sőt az utazás közben gyakran rámtörő felszabadult boldogságot, különös szellemi fogékonyságot, – éberséget és érzékenységet – csak sérti és zavarja. Az igazi utazás valójában mindig csavargás, a pontos menetrend lehetőség és véletlen kalandok seregét rögzíti – az egész nem más, mint riasztó-boldogító csodakeresés-csodavárás – míg a vonat az idegpályákon, az ösztönök és érzések, vágyak és kimondatlan kívánságok állomásain keresztül el nem jut... – ki tudja hova? – Talán Dürrenmatt alagútjába, vagy Szerb Antal „Utasának” elvarázsolt, emlékektől

népes toscanai fennsíkjára – esetleg a miskolci vasútállomásra, vagy a Nyugati füstös üvegburája alá.

Titkos büntudattal, szégyenérzettel találok nem egyszer azokkal, akiknek az utazás nem kaland és nem csoda, hanem csupán nyomászó kényszerűség. – Vasúti pályamunkások, diákok, gyáriak – hajnalban vonatra, délután vonatra. Van, aki csak fél órát utazik, a többség két-három órát is.

Többnyire szótlanok, vagy lassan, tempósan beszélnek. Nem sürgős, a vonat menetrend szerint jár – többnyire menetrend szerint késik – de ha késik, hát késik, sietetni úgy sem lehet. Az összeszokott csoportok egy része mindig és minden körülmények között kártyázik. Van aki leül és a következő pillanatban már alszik is. Ha nem lehet leülni, állva, ülésnek támaszkodva, ablakfogóba kapaszkodva, vagy egyszerűen a fülke falának dőlve alszik egy egész sor ember, szinte a jegyet is álmukban nyújtják át és alig nyitott szemmel, félig alva szállnak le, ha megérkeznek. Egyszer megfigyeltem egy idősebb borostás férfit, amint két óra hosszat megszakítás nélkül számolt ceruzavéggel, egy rongyosszélű iskolai füzetbe. A legtöbbször akad egy, aki egész úton halkán füttyörészik vagy szájharmonikázik.

Nem elégedetlenkednek, nem ingerültek és nem látszik rajtuk elkeseredettség. Ülnek, állnak, esznek, alszanak, kártyáznak – dolgozni mennek és munkából jönnek. Átlagban napi három órát töltenek vonaton. Hajnali 4-kor kelnek, fél 7, 7 óra mire hazaérnek.

Tudom, hogy mindez ebben az esetben szintén ennek a „dolognak” csupán a legkülsőbb héja, amely alatt a gazdasági és társadalmi okok és tényezők egész rendszercusulódik... de mégis! Amikor ezeket a gyakori útitársaimat nézem, az ő életükkel, éveik végtelen során át ismétlődő hétköznapijaikkal kell szembe nézmem, nem tudok mit mondani, nincs bátorságom fölényesen a gazdasági és társadalmi okok sokaságára hivatkozni! A társadalomnak, a „hivatalos hang”-nak persze nyilván van – és kell is hogy legyen – megalapozott és számottevő véleménye erről a jelenségről –, most viszont nem a társadalom és nem a Hivatalos Hang ül szemben velük – és ilyenkor ők sem jelenségek, hanem csupán emberek.

Sosem mertem beszélgetést erőltetni. Úgy éreztem, hogy első kíváncsi kérdésemre mindannyian gyanakvó idegenséggel fordulnának felém –, csak beszélgetésfoszlányokat próbáltam elkapni:

– Tudod, hogy én sosem voltam olyan... ha pénz kellett neki, összedobtam... melózok és el van intézve... de a szemétséget, azt rühellem! – Ha valaki szemét, akkor én is bepörgök...

Egy fiatalasszonyt, aki G-től Pestig mellettem ült, egyszer mégis megkérdeztem:

– Nem fárasztó a sok utazás?

– Hát – felelte és a félve várt idegenkedésből semmit sem éreztem a hangjában – muszáj! – A faluban asszony már nem igen talál dolgot. – Mert ugyi muszáj az asszonyoknak is dolgozni... az első férjem is úgy hagyott ott 56-ban, hogy akkor semmihez se tudtam kezdeni... akkor mentem a gyárba...

... – és most, hogy újra férjhez ment, nem akarja abbahagyni?

– Mért hagynám abba?

– Hát a sok utazás – nem fárasztó? Nem jut ideje semmire.

– Sok asszony jár be – feleli – még messzibbről is. – Hallgatunk. Váltók, jelzőlámpák – Kelenföldhöz közeledünk.

– Nyár jön, most már jó – mondja még –, csak télen! Az a rohadt...

ESŐ – EMLÉKEZÉS – GYEREKEK

Eső – ...A napsugaras égen egyetlen felhő ontja a fényben ezerszínűen felvillanó és szétporladó cseppeket. – A fények és árnyak különös játéka, – vagy talán az én eső nyomán feltámadó hangulatom furcsa játéka egy pillanat alatt megváltoztatja, csodálatosan gazdaggá, újszerűvé teszi a megszokott táj megszokott látványát. – De nem erről, hanem az emlékezésről kell valanút mondanom. Az enyém most,

ezeket a rég – vagy kevésbé régmúlt utazásokat idézve olyan, mint ez az eső. Minden csepp felvillan, egy pillanatra külön él, aztán széthullik, felszívódik mielőtt igazán megfigyelhetném, hogy milyen is tulajdonképpen, mielőtt igazán és végérvényesen magaménak érezhetném. És amíg egyet végre sikerül elkapnom, amíg a remegő, magányos cseppet a tenyeremen tartom, vagy cikk-cakkos útját követem az ablaküvegen, addig számlálatlanul és megmértetlenül az emlék-cseppek tömege hullik le körülöttem – csurran végig rajtam.

A gyerekeket legtöbbször egészen önkénytelenül, és mindenféle körülmények között mefigyelem. – Foglalkoztatnak, nehezen felejttem őket. Talán azért is van ez, mert idegenkedem a gyerekektől. Sohasem voltam olyan alapos és bátor önvizsgáló, hogy ennek az idegenkedésnek pontos okait magamban kinyomoztam volna. – Lehet, hogy egy későbbi konok, ostoba és rosszindulatú felnőtt vonásait látom már a gyerekarcon kirajzolódni és József Attila keserű víziója nyugtalanít: „Nézz a furfangos csecsemőre... még mosolyog az emlére, növeszti körmét és fogát”. Talán a saját zaklatott, félelmekkel, bántások és sérülések rejtegetett nyomaival, mindenféle betegségekkel terhelt gyermekkoromra emlékeztetnek? Vagy a gyerek szeretetében foglyul esett, a gyerekekkel kielégített, megnyugtató – korábban nagyra törő, becsvágyó ember ellustulásának, magafeladásának képe zavar? Nem tudok az ellen védekezni, hogy a gyereket két emberi élet befejezésének, lezárásának, céljának és eredményének – nem egyszer kudarcának – ne érezzem.

Utazás közben kénytelen-kelletlen elnéztem egyszer a velem szemben ülő, időnként hisztérikus rémülettel felsíró csecsemőjét babusgató fiatalasszonyt. Úgy éreztem: ennek az asszonynak egyetlen életcélja, létének tartalma és formája a gyereke. Szerettem volna megmondani neki: ez kevés, nagyon kevés! – És közben naivan, vagy rosszindulatú szándékos értetlenséggel nem tudtam, vagy nem akartam észre venni, ami a nő arcára volt írva, és ami hétköznapi, egyébként talán kissé közönséges vonásait olyan különösen megszépítette, – azt, hogy: „ez sok, nagyon sok”. Ha nem lenne már közhely – ilyenkor joggal mondhatnám: úgy hiszem a hiba az én készülékemben van.

Persze van amikor a gyerekektől – és még inkább az őket körülvevő felnőttektől – való idegenkedésem „reálisabb” és főleg objektivebb okokra támaszkodik.

Egyszer egy 8 éves forma kislány Pesttől Pécsig énekelt. – De ha csak énekelt volna! – Szavalt, táncolt, a tanító néni mesterkélte, negédes hanghordozásában felnőttélt ellesett mondatokat szajkózott – és ha repertoárja kifogyott, magabiztosan, sikerének teljes tudatában „újrázott” – előlrol az egész zagyaságot. Kikeményített, csupafodor ruhájában, csigákba bodorított és – esküszöm – szókített fürtjeivel, fáradhatatlan szereplési viselkedésével, iszonyú affektáltságával, kihívó gátlástalan hangosságával már-már elviselhetetlen volt. Esetlen bakugrásokat tett az ülések között, vaskos kis lábait ügyefogyott táncfigurákra rakosgatta – balettezni jár – mondta megdicsőült mosollyal a mama – drágicám most azt énekeld el, hogy... és a bébi-boogi, az Eperfagyi és az Ami szíven twist után Drágica előadásában felhangzik egy „érzelmes lassú...” „Csókunk összeforrt” – énekli a 7–8 éves kislány. Vagyis, dehogy énekli! Csak a szöveget recitálja dallamatlanul, rossz ritmusban, mivel a jelek szerint hallása a kis szörnyetegnek egyáltalában nincs.

– Mindig öt szerepeltetik az iskolában... ha szavalni kell, ha táncolni kell, ha énekelni... áradozik a mama.

Egy gyalázatosan elnevelt gyerek és egy családi csoportfényképek, Courts-Mahler regények, zenélőórák és háziáldásos falvédők között felnőtt szülő – lényegében csak ernyi az egész. Vagyis: kár itt a szót vesztegetni, felesleges bosszankodni. – De a vasúti kocsiában a közvetlen közelben legalább 15 ember ül – öregebbek, fiatalabbak vegyesen – és mind leplezetlen csodálattal bámulják a majomparádét, és áhitattal hallgatják a mama áradozását. „Jaj, de drága vagy te kis angyal” – búcsúzik egy leszállni készülő idős házaspár és erre mindenki bólogat. – Én viszont félreérthetetlen pillantásokat kapok, mikor sötét arckifejezéssel összezsapom könyvem és félreállok az ablakhoz „friss levegőt” szívni. – Énekelj csak tündérkém, ne törődj senkivel –

biztatja sértődötten az anyuka. – Szégyenkezve kell tudomásul vennem, hogy a megjegyzés és a közösség ítélete nekem és ellenem szól. Lehet, hogy újra nincs igazam?

A másik gyerek nemet mondott. – Majdnem mindenre nemmel válaszolt. Az ülés közepén ült, a kezében valami színes papírdarab volt, azt hajtogatta végtelen, odaadó figyelemmel.

– Mondd meg szépen Sanyika, hány éves vagy – kezdte a mama – és én már előre iszonyodtam, hogy jön a „műsor”.

– Hét leszek – felelt a gyerek és fel sem nézett a „dolgából”.

...mond csak el azt a verset a bácsiknak...

– Már nem tudom – felelt a gyerek kitérően.

– Dehogyanis nem – most már a papa segít – három szabó legények... mondja az első sorokat.

– Már nem tudom – ismétli a gyerek.

– Ugyan ne butáskodj! Mondd szépen Sanyika...

A gyerek most már nem is felel semmit, játszik a papírral.

– Jé nézd!... Ott a Balaton! – Nézd Feri már látszik a Balaton – lelkesedik az asszony. – Gyere – nyúl a gyerek után – kimegyünk a folyosóra, nézzük a Balatont!

– Nem megyek – felel nyugodtan a gyerek...

– „Málnát, sört, bort tessék!...” – Feri! Vegyél sört... két sört kérek – meg egy bambit... Sanyika kérsz finom bambit?

– Nem kérek –, és Sanyika váratlanul a szájába veszi, apró fogaival összerágja a színes papírdarabot, aztán tovább hajtogatja.

– Fúj csunya! – Csap le rá a gondos mama. – Dobd el Sanyika!...

– Nem dobom – feleli a gyerek és először látni az arcán valami kis nyugtalanságot felvillanni. – A papírdarabot keményen összeszorított kis öklébe rejti.

Az anya megenyhül – (vagy egyszerűen már el is felejtette, hogy mit mondott, mert neki sokkal kevésbé fontos, hogy Sanyika eldobja a papírt, mint a gyerekek, hogy megtarthassa).

– Jaj te... te porontyom – és maqához öleli a kisfiút – rossz vagy! – Kicsit eltolja magától a „porontyot” és úgy gyönyörködik benne.

– Rossz vagy? – ismétli boldogan.

A gyerek ráveti víztiszta tekintetét.

– Nem vagyok rossz – mondja nyugodtan és tovább játszik a nyálas papírdarabbal.

De én... – lehet, hogy én „rossz” vagyok?

Valami cinikus ellenzékieskedés sugallja, hogy egyre növekvő szimpátiával, alig titkolt cinkos mosollyal figyeljem ezt a gyereket, aki folyton nemet mond? Talán azt szeretem benne, hogy olyan állhatatos kitartással foglalkozik a papírdarabbal, hogy nem hagyja magát zavartatni, hogy csak azzal törődik, ami számára a fontos? Vagy az, hogy a zsvajgó, nyaralni induló, heveny vakációs izgalomban égő utasok között ő az egyetlen nyugodt pont? – Vagy egyszerűen a többiektől idegenkedem valamiért – és most örülök, hogy a gyerek – szinte helyettem – ellentmond nekik.

Mindenesetre érzem: az iménti burkolt ellenkezésemet csak egy legyintéssel intézik el, hogy „nem kell törődni vele”, de most már – ezzel az ellenkezős gyerekekkel – gyanús vagyok! Határozottan gyanús!

Utazás közben gyerekekkel foglalkozni kétszeresen is veszélyes és kétszeresen is gyanús dolog. Talán férfiatlan és felnőtthez nem méltó érzés, romantikus és dekadens szenvedélyes kimondani az Utasnak, hogy a legtávolabbi és legcsodálatosabb utazás mindig és mindenkit a gyerekkorába viszi vissza. – Lehet, hogy csak „azután”, felnőtt-korban – ha ugyan van ilyen – misztifikáljuk a gyerekevéket? Lehet egy gyerek világa is ugyanolyan szűk és sivár, mint némelyik felnőtté? Lehet, bizonyára lehet. – És mégis örökké úgy emlékezünk vissza erre a másik, korábbi életünkre, mint valami csodálatos gazdagságra: olyan kincsekre, amit elherdáltunk, vagy olyanra, amit befektettünk – ez az emlékezés szemszögéből teljesen közömbös.

Abban a már említett különös esőben láttam meg őket – és hosszan-hosszan, sóvárogva meredtem utánuk a tovarobogó vonat esőcseppektől barázdált ablaküvegén keresztül.

A Dráva-parton ültek a köveken, ketten egymás mellett, egy horgászbottal. Az eső zuhogott – a folyó tükrét millió kis hullámgyűrű szaggatta szét, a „pecabot” úszója ott táncolt előttük, a vizen. A két gyerek ült a köveken, – az eső zuhogott rájuk, az égen időről időre egy-egy villám cikázott át – a kisebbik buzgón magyarázott valamit a nagyobbik pedig elmerülten hallgatta.

Vajon miről beszélgethettek?

SPORTEMBEREK

Egy étkező kocsiban találkoztam velük. – Hárman voltak – két férfi és egy nő, – ha az előttük álló 10–15 sörösüveget nem számítom.

Egy alföldi kisvárosban szálltak fel és szavaikból úgy vettem ki, hogy valami megóvott kézilabda-meccs ügyében utaztak tárgyalni a megyeszékhelyre. Erősen szidták „azt a hájfejű, ütődött bírót” – aki nem csoda, ha „nyomta őket”, mert egyéb kellemetlen emberi tulajdonságai mellett, még – családos ember létére – egyik ellenfél játékos húgának a szeretője is. Ezzel az átkötéssel aztán rá is tértek a családi kérdések „átbeszélésére és kitárgyalására”.

– Nekem aztán szövegelhet aki akar! Ha egyszer nem ért a sporthoz, le van fűtyülve – szolt elsőnek az ifjú sporthölgy. – Az az új orvos is nem tudom mit akar tőlem! Már megmondtam neki, hogy ha az égből potyognak a cigánygyerekek én akkor is a csapattal megyek mindenhol. Vasárnap délelőtt vagy kosár-, vagy kézilabdameccs, délután labdarúgás – ha tetszik, jöhet velem, ha nem – sajnálom!

Az alacsonyabbik sportember hallgatott és ivott. A lány szavai érezhetően neki szóltak. – Aztán a másik férfi vette át a szót.

– Engem annyira érdekel minden, hogyha éppen nekem nem is lenne muszáj ott lennem – ha mit tudom én a sakkozás van, vagy a tekézők edzenek, én akkor is ott maradok nézni őket. – De ne féljetek, meg is van idomítva az asszony! A múlt héten, mikor a Dózsa jött, ötször melegeztette meg az ebédet, én meg végén a meccs után elmentem kajálni a srácokkal a Vörös Csillagba. – Volt 6 óra mikor hazakeveredtem. – Leülök, nézem a tv-t, nem szólok egy szót sem. Aztán megkérdeztem tőle: vettél bort?

Erre aztán akarja rákezdeni, hogy igen ő vett az ebédhez, én meg... így meg úgy... na akkor add ide és slussz, el van intézve! Bámult rám, én meg csak néztem a tv-t. Kiment, bevágta az ajtót, de öt perc múlva hozta be a bort meg a szódát.

Ezt már nem hallgathatta szó nélkül az alacsonyabbik sportember sem, – kitört belőle a visszafojtott, jogos keserűség.

– Az én életemet megette így a fene... örökké áll otthon a balhé, – hogy soha sem vagyok otthon... hogy nekem előbbrevaló a meccs, meg a csapat...

– Előre megmondhattam volna neked, hogy így lesz – bólogat a társa. – Sportember ne nősiljón meg – szűri le keményen a tanulságot. Nekünk mindenben ott kell lennünk, mindenre ügyelni kell, helyt kell állni! Pláne egy ilyen nagy egyesületnél – 12 szakosztály! Jövőre megcsinálják a turisztikát meg a cselgáncsot is... egész ember kell ide! Otthoni problémák, nyavalygás – mikor érünk mi ilyenre rá?

– A legtisztább mégis csak az, ha két sportember összeházasodik. Akkor nincs vita – teszi hozzá a nő és kitartóan, jelentőségteljesen nézi a vele szemben ülő alacsonyabbik sportembert, de az lesüti tekintetét, makacsul mered az üres üvegekre.

Aztán újra sört rendeltek, egymás és a csapat egészségére ittak és a jövő vasárnapi meccsek lehetőségeit kezdték latolgatni.

Hosszan elnéztem őket, ahogy komoly tárgyalásba merülve utaztak, nagy-nagy problémáikkal, a talányos kimenetelű kézilabda-megbeszélés felé.

A lányt egy végeláthatatlan éjszakai személyvonat-utazáson ismertem meg – én legalább is hiszem, hogy akkor, ott egy pillanat alatt igazán megismertem.

A kocsi majdnem üres volt, ők hárman együtt utaztak. – A két férfi egymással szemben ült, a nő az idősebb mellett. A fiatalabb férfi – 30 évesnek néztem – beszélt. Divatos pulóvert, divatos nadrágot és divatos cipőt viselt – egészében nagyon divatos volt. – Sugárzott róla a jóltáplált, pökhendi önelégültség. A kocsijáról beszélt, a lakásáról, a hivatali beosztottjairól, a külföldi társasutazásairól és főleg a nőiről. Hosszasan részletezte a technikáját, hogy hív meg valakit a lakására, hogy hogyan küldte el a lakásáról, mit csinál a nővel, ha ellenkezik, mit csinál, ha túlságosan készségesnek mutatkozik. – Bármiről, vagy bárkiről beszélt minden szóhoz ösztönös következetességgel tette hozzá a birtokosragot.

Az idősebb férfi inkább csak a hálás közönség szerepét vállalta 45 évével, kissé kopott eleganciájával – de ragyogó arca, helyeslő közbeszólásai, felnevetései csak úgy sugározták, hogy: Én is! Én is így szeretnék élni, én is ilyen akarok lenni! Különben azt hiszem, hogy a lánynak valami rokona volt – sógora, nagybátyja vagy valami hasonló.

A lány ült, üres tekintettel bámult maga elé, néha belenézett az ölében heverő Ország-Világba. Látszólag azzal sem törődött, hogy a szemben ülő ifjú sikerlovag egy-egy jobb poén ürügyén bizalmas mozdulattal rátette kezét a rövid szoknyából kivillanó formás térdeire. Néha szintelen hangon, egy-egy érdektelen mondatot vetett az egyoldalú társalgás sodrába, vagy szellemtelen, közönséges fordulattal „visszadobta a labdát” a lovag hasonlóan szellemtelen és közönséges közeledéseire.

A „Don János” önelégültségében szinte zsirosan csillogó monoton hangja, a kerek egyforma, lassú zötyögése, a homályosan világított rosszlevegőjű vasúti kocsi – az egész kimondhatatlanul lehangoló volt.

Valami halastó lehetett az állomás közelében, mert amint a vonat megállt a kerek zajának helyét a békák kuruttyolása foglalta el. A lány hirtelen felkelt helyéről, otthagya a köz- és magánéleti sikerek tolmácsolásában és hallgatásában fáradhatatlan partnereit és a másik oldalon lehúzza az ablakot. – A kocsit egyszerre előntötték a kora nyári illatok. A friss víz és az iszap szagát éreztem – békák és tücskök versenyt muzsikáltak, a sötétkoronájú – innen a vasúti kocsiból különösen hatalmasnak és méltóságteljesnek tűnő fák bólogattak és valahonnan távolból – bár lehet, hogy ebben tévedtem – de mintha valami zene szólt volna.

A lány egész felső testével kihajolt az ablakon, mélyen, szinte lihegve szívta a levegőt. Arca étellel, izgalommal telt meg, kutatva és várakozva meredt bele a sötétbe. – Egy pillanat alatt egész lénye megváltozott, kitárult – türelmetlen feszültség vibrált benne, hirtelen támadt öröm, meglepett csodálkozás, önfeledt gyönyörűség, valami csírázó elhatározás és egy cseppnyi riadt tétovázás fényei és árnyai futkostak az arcán – és egycsapásra megváltoztatták, átformálták vonásait, egész lényét – ahogyan a napfény játéka megváltoztatta a megszokott táj – megszokott látványát.

– Ha most hirtelen kézenfognám és szó nélkül leszálnék a vonatról – vele? Ha elindulnánk a sötétben tapogatózó lépésekkel a halastó felé – vagy itt állnánk az állomás hatalmas fái alatt és hosszan néznénk a lassan távolodó vonat után? – A lány úgy látszik megérezte, hogy nézem, mert hirtelen, erőszakosan rándított mozdulattal felém fordult – és én beleütköztem közömbös, hideg, elutasító tekintetébe. Valamit mondani akartam neki, de a zavar kínlódása megakadályozott. De felesleges is lett volna. Ez a lány ellenségek között él – önmagán kívül csak közömbösöket és ellenségeket ismer. A tekintete elárulta: most úgy érzi meglestem – egy védetlen pillanatában – meztelenül! Meglestem, hogy alkalom adtán elárulhassam. Nézése gögös, riadt és gyűlölködő egyszerre. És elutasító! Nem osztozik, nem vár és nem fogad el segítséget – nincs szüksége rám.

A vonat nehézkes zökkenéssel indult, a sötétségben apró, izzó szentjánosbogarak – kipattanó szikrák – táncoltak. – A lány a szeméhez kapott, szaporán pislogott, aztán zsebkendőjével kezdte törölgetni – valami piszok belerepülhetett. Mikor elvette a zsebkendőt az erős dörzsöléstől szeme sarkában egy nagy, átlátszó könnycsepp remegett.

– Húzd már fel azt az ablakot, minden telemegy korommal – vetette oda a fiatalabb férfi két történet között – és mandzsettájáról láthatatlan koromszemcséket fricskázott le.

A lány felhúzta az ablakot és visszaült a helyére. – Arca már újra merev volt és üres, mintha szivaccsal törölték volna le.

Aztán még sokáig-sokáig utaztunk – az egyik férfi beszélt, a másik hallgatta, a lány keresztretjvényt fejtett – én pedig titokban néztem őt. Azt a könnycseppet kerestem a szeme sarkában, de már nem volt ott – felszáradt.

A HULIGÁN-PÁR, ÉS A VILÁGJÁRÓ NÉNIKE

„Minek az az átkozott napszemüveg?” Január közepén éjjel egy vasúti kocsiban napszemüveg – ez az ostobaság szinte a tüsszentésig felbosszantott rajtuk.

A fiún tarka pulóver, a haja hosszú, szemébe lóg, homlokról szó sincs, arca pattanásos. Egész csomagja egy SAA felírási oldaltáska. Kivarrott kék vászonnadrágot visel „cowboy” nadrágot és agyonnyútt hegyesorrú cipőt. Karja, lába aránytalanul hosszú, – és hihetetlenül sovány. Cigarettazik, fogai között halkan füttyörészik, ujjai megállás nélkül ideges dzsessz-ritmust dobolnak az ülés szélén.

A lány alszik. – Rajta is színes pulóver, lehetetlenül szűk fekete nadrág. Haja lényegesen rövidebb, mint a fiué, szeme sötét festékekkel erősen körül árnyékolva, arca – így álmában – zavart, riadt, majdnem kétségbeesett.

Az akasztón két széllal bélelt kabát lóg – a fiú leveszi az egyiket és betakarja a lányt, aki félig az ülésen, félig a fiú ölében fekszik és didereg álmában. – Egyikük sem idősebb 18 évesnél – szabályos huligán-pár.

Honnan jönnek? Talán a Balatonról. – Most? – Januárban? – Nem tudom.

A kocsi jéghideg, kint mínusz 20 fok van. A fiú füttyörészik, maga elé mered, ujjai dobolnak, másik kezében céltalanul, bosszantóan lóg a napszemüveg. A lány félálmában mormog, mond valamit – a fiú nem felel, csak tartja a vállánál fogva, szorosan átölelve.

A kalauz jön. – Új felszállók menetjegyét kérem... és jelentősegteljesen ránéz a párra.

– Már kezelte – szól a fiú ellenségesen.

– Azt én tudom – feleli a kalauz – de maga nem tudja azt, hogy ez a kocsi nem dohányzó? Dobja csak el fiatalember gyorsan azt a bagót, ha nem akar fizetni.

– Üres az egész kocsi – és az is ott (ez én vagyok) cigarettazik – veti ellen a fiú szintelen, fojtott hangon.

– Magának ahhoz semmi köze, hogy az elvtárs mit csinál – majd ha akarok, akkor szólok neki is. Maga meg ne vitatkozzon, hanem köszönje meg szépen, hogy nem büntetem meg – felelt egykedvűen a kalauz. – És a leányzó meg leveszi a cipőt, nem tesszük a sáros lábunkat oda, ahova más ülni fog – teszi még hozzá – ezzel, mint aki dolgát jól végezte kimegy a fülkéből.

A fiú még egy nagyot szívott, aztán elnyomta a cigaretta, illetve – ledobta a kocsi padlójára és rálépett.

– Na vegye csak fel szépen – a kalauz úgy látszik megállt az átjáró ajtó mögött és most visszalépett.

– Vegye csak fel – ismételte – nem szemétdomb ez. Azért van a szeméttartó, ha nem tudná...

A fiú ránézett – lapos, alattomos tekintetében utálat, düh és dac keveredett. Aztán szó nélkül lehajolt és a még enyhén parázsló cigaretta-csikket ujjai között szétmorzsolta, a kihulló dohányt szinte szálánként végtelen, odaadó figyelemmel, bosszszantó lassúsággal a szeméttartóba szórta.

A kalauz elégedetten bölintott és szó nélkül odébállt. A lány fel sem ébredt a szóváltásra, akkor sem mozdult meg, amikor a fiú óvatosan lehúzta róla a sáros, átlucskosodott cipőt, – aztán leoltotta fejük felett a villanyt. A kocsiban majdnem egészen sötét lett.

... ült a sötétben, a hidegben mozdulatlanul és tartotta ölében a lányt, aki nem tudom kije volt: szeretője, ismerőse, húga „havernője”, alkalmi ismeretség, vagy nagy szerelem? – Nem láttam a félhomályban, de tudtam, hogy maga elé bámul. – Az jutott eszembe, mint az esőben horgászó gyereknel: vajon mire gondolhat?

A kalauznak alapjában véve, mindenben igaza volt. Nem is volt goromba, a kötelességét teljesítette – csak egy hajszállal érdekesebben, fölényesebben a kelleténél. Csak nagyon kicsit árulta el ellenszenvét, meg azt, hogy ő itt tulajdonképpen teljhatalmú úr, unatkozó őrmester, aki tetszése szerint bizonyíthatja be „atyai szigorát” a kiszolgáltatott ujoncnak.

Mindenből csak egy hajszállal több, de ennyi éppen elég! Éppen elég, hogy tápot adjon annak az ugrásra kész gyanakvásnak, ideges nyugtalanságnak, folyton kitörni készülő, a dolgok megszokott rendjével szembeszegező ellenkezési ösztönnek, a mindig támadva védekező, sebezhető érzékenységnek, belső bizonytalanságnak.

Talán arra gondol most, hogy – természetesen neki szolt a cigaretta miatt és nem nekem, természetesen csak vele merte végig játszani az egész komédiát!

Vajon hány hasonló apró seb kell ahhoz, hogy egy ilyen tászkás, pulóveres. cowboy nadrágos kis idegen ellenséges, veszedelmes közegnek kezdje érezni az őt körülvevő világot? – Ő a hibás? – Egy fiatalokú bűnözőt, egy törő-zúzó feneqyereket, egy unalmában nőkkel erőszakoskodó kis férget, minden komoly tevékenységtől irtózó apró élősdit védek, próbálok emberi tulajdonsággal felruházni, ahelyett, hogy azt keresném: hogyan lehet egy fiatal ilyen vagy hasonló lelki beállítottságú a mi társadalmunkban?

Mindenesetre így, itt ülve majdnem annyi szól mellette, mint ellene. – Mit látok belőle? A hosszú, ápolatlan haját, a ronda kopott rászonnadrágját, meg azt az idegesítő napszemüveget. Van-e kellő alapja, létjogosultsága a vele és társaival szemben eleve feltámadó ellenszenvnek?

Egy lánnyal utazik, aki alszik az ölében. Lesz hajnali két óra mire Pestre érnek, és a 18 éves lány biztosan nem törődik azzal, hogy a legtöbb szülő elszörnyedne: – éjjel egy sötét üres vonaton, 18 évesen, alszik egy fiú ölében.

Szabadok, függetlenek és gyámoltalanok. Keresik helyüket a világban, amelyről oly könnyen feltételezik, hogy ellenséges. Felteszik a sáros lábukat az ülésre, cigarettaznak, cowboy nadrágot viselnek, feleselnek a kötelességét teljesítő kalauzzal, kétes éjszakai utakon járnak, többnyire lányokkal – ez is itt mióta tartja már mozdulatlanul átölelve, ezt a kis alvó nemtudoménkicsodát – hát bizony gyanús, igen gyanús dolgok ezek!

A fiú már nem füttyörészik és nem dobol az ülés karfáján... és most ne várjunk semmi látványos és pozitív cselekedetet, semmi pompás és hősi gesztust, ami egy-szerre megoldaná ezt a furcsa helyzetet, választ adna a feltuló eldöntetlen kérdésekre. – Nem történik semmi – az ég világon semmi. Csak egyre ül a sötétben, makacsul bámul maga elé és szinte kihívó daccal – vagy talán csak védekező riadtsággal – mint egyetlen biztos pontban az őt körülvevő világban, úgy kapaszkodik az aivó lány vállába.

A sötétben nem látom a szemét, de tudom, tekintete gyanakvó és várakozó. Időről-időre fejmagasságban felfénylik egy kis vörös pont – úgy látszik újra rágyújtott egy cigarettára.

Épp úgy lehet 68 éves, mint ahogy 86 – avagy akár 103. Agyonbarázdált, össze-száradt arc a fekete kendő keretében. Kezében foszlott szatyor, lábánál kendőbe kötött bugyor.

Cegléden szállt fel a vonatra, azóta merev derékkal, szorosan összezárt térdén nyugvó ráncos barna kézzel, némán ül a sarokban. Körülötte nevetés, beszélgetés – körülveszi, átcsap rajta a hangzavar –, mint egy szuvasodó vén fatönk a fecsegő vad-vizek sodrában. Pedig ez a fatönk most elszabadult és viszi, messzire sodorja az áradat.

A kalauz nézi, forgatja a jegyét, két helyen is belelyukaszt a zöld színű kis IBUSZ-tömbbe, de látni lehet rajta, hogy nem érti az egészet.

– Hova utazik mama? – kérdezi enyhe gyanakvással.

– A fiamhoz – feleli a „mama” kopott, színtelen hangon.

Néhányan elmosolyodnak, a kaluz türelmetlenkedik:

– Jól van, de hol lakik a fia?

A néni lassú, óvatos mozdulattal a szatyrába nyúl, kicsit matat, kopott öreg imakönyvet vesz elő. Lapozgatja, végül a szentképek közül egy összehajtogatott cédulát emel ki. – Már mindnyájan őt figyeljük.

– Itten lakik – úgy írták.

A kalauz hangosan olvassa a cédulára nyomtatott betűkkel írt sorokat. Livelpool. Anglia. Joseph Toth. Utána házszám, utcanév. Hitetlenkedve nézzük az öregasszonyt.

– Angliába megy – kérdezi – csodálkozva a kalauz, majd a többi utas felé, mintegy magyarázkodva mondja – sehogy sem értettem ezt a jegyet, angolul is van írva benne, ilyen még sosem láttam.

– Nagyon messze van ám az mamikám – adja vissza végül a kellőképp megcsodált, világgjárásra jogosító kis füzetet a néninek.

Úl szótlankul, a jegyet eltette, a cédula is visszakerül az imakönyvbe, az imakönyv a szatyorba. Mindnyájan őt nézzük – de csak nagy sokára szólal meg:

– A fiam is írta, aztat mondja, hogy hát igen messze van. De hát, hogy ők nem akartak gyönni izentettem neki: – küldje csak nekem a jegyeket, meg ami kell... mert hogy most az onokám is megszületett.

– Jaj, de hát ilyen nagyon messzire – sápitozik egy kis kövér menyecske – az tán nem fél?

– Mért féjnek? – Nincsen most háború... itten fel van írva, hogy hova kell menni... jó népek mindenhol akadnak, majd megmondják merre induljak...

Az ablaknál ülő kopasz férfi eddig nem vett részt az általános érdeklődésben, újságjába mélyedt, most is csak úgy oda veti:

– Csak éppen megérteni nem fogja amit mondanak. Mit gondol mindenhol magyarul beszélnek!?

A néne lassan az ablak felé fordítja a fejét, nem a szavakra figyel, inkább, mint-ha a beszélőt venné szemügyre. Aztán csak a fejét ingatja...

– Majd csak valahogy útba igazítanak – mondja.

Lassan beszél, szünetekkel, néha már azt hiszem nem szól többet, de folytatja, újra és újra elismétli pár szavas mondókáját. Színtelen reszelős hangja mögött végtelenül egyhangú, keserves évtizedek megkövesedett állhatatossága, szívós makacssága:

– Vót két nagyfiam – de hát ott maradtak a háborúban... hogy a kisebbik, a Jánosom is elment 56-ban külföldre... ez mostan az első onokám... azt írják fiú... izentettem, hogy csak küldje meg a jegyet meg ami kell...

Végtelen nyugalom, természetes magátólértetődés árad belőle – és nagy-nagy öntudatlan bizalom. Hiszen olyan egyszerű ez: izent, hogy csak küldjék meg a jegyeket... megszületett az onokája és: jó népek mindenhol vannak!

Igazi megérkezés talán nincs is. Csak megszakítások vannak, átszállások, csatlakozások. – Persze ezek csak az Utas gondolatai és érzékcshalódásai, aki folyton vonaton ülve már el sem tudja képzelni, hogy a kerekek monoton zakatolása egyszer elhallgasson, hogy a folyton változó tájak képét egyetlen kép fogja helyettesíteni – mondjuk egy tárcában őrzött fénykép, vagy annak a vedlett tűzfalnak a képe, amit a lakása második emeleti ablakából nap mint nap láthat.

A titkon örökös kalandnak érzett utazáshoz szükségképp tartozik hozzá egy sohasem volt állomás hiedelme is, – egy – egyetlen egy – számtalan zavaros álomban megálmodott hely, ahova mindig vágyakoztunk. Az enyém valahol a K.-i vasútvonalon volt, félút tájékán. Ott, ahol a vonat egy nagy kőbánya mellett elhaladva hirtelen merész kanyarodással a dombok közé veti magát. Két dombhát között pedig ott kísértett, csalogatott a megálmodott hely.

Háromszög alakú tisztás, amit minden felől erdős meredek határol. A tisztás közepén egy kis patak fut keresztül és elvész a fák között. Mikor a vonatablakból először láttam, ezt a képet éreztem: valamikor régen már sokat voltam itt – és egyszer talán még leszek is.

Van Stefan George-nak egy csodálatos verse a déltengeri sziget uráról, a nagy madárról, amely „a földön állva csőrével magas törzsek koronáját szét tudta verni, s ha bíborcsiga színű szárnyát nehéz, alacsony repülésre nyitotta: hát akár egy sötét felhő, egészen olyan volt.” Így élt ősidők óta a nagy madár, – esténként édesen dalolt az algaszagú, sós szélben és embert sohasem látott, mert ...

„... amikor az ember fehér
vitorláit először vitte jó szél
a sziget partjaira birodalmát
még egyszer belátni a dombra hágott
s azt mondják széttárta nagy szárnyait
és tompán sírva, jajgatva kimult...”

... most pedig valahol itt nyugszik félúton a K.-i vasútvonal mentén, ezen a háromszög alakú tisztáson.

Gázszag és csőrepedés – egyszer valaki így foglalta össze rosszkedvében a városi civilizációt. – Egy este aztán, mikor éppen torkig voltam a „gázszaggal és a csőrepedéssel” elhatároztam, hogy reggel vonatra ülök és felkeresem a nagy madár sírját. – Reggel nem csekély belső bizonytalansággal és zavarral, de valóban nekivágtam a kétése útnak.

Romantikus nosztalgiái, törvénytelen és szabálytalan vágyai, ideg-viszketegségei és különös vonzalmai mindenkinek lehetnek – de egy ilyen „szinbád-utazásnak” valóban nekivágni, a vasárnapi képzelődés árnyjátékát kitenni a hétfő reggeli sebesvonat vaskos realitásának – ebből mi jó süllhet ki?

Pontosan a kőbányánál szálltam le. – Dél volt, hőségbe dermedt mozdulatlan-ság fogadott. Ember sehol, csak a szürke, szabálytalan alakú kődarabokkal teledobált tehervagonok és a magasban fáradt zümmögéssel veszett sebességgel köröző apró vörös bogarak. Ez már a nagy madár birodalmának határmezsgyéje.

Találomra indultam el egy szeszélyesen tekergő, majd meredeken emelkedő ösvényen. – Talán fél óra út után valóban a dombhátra értem. Ott terület el alattam a háromszög alakú tisztás, a patak közvetlenül előttem eredt egy sziklába mélyedő kettős vascső mesterséges forrásából. Maga a tisztás innen felülről még kisebbnek tűnt, alig tenyérnyinek látszott.

Különben a domboldal sűrű rengetege itt a gerincen hirtelen megszűnt és – amit a vonatról nem lehetett látni – a másik lejtőt már szőlők és szántóföldek borították. – Valamivel távolabb egy kezdődő építkezés hatalmas betonoszlopai meredeztek –

huzalok, póznák, cövekek, árkok és vasszerkezetek. – A szántóföldeken keresztül két kövel megrakott teherautó kínlódott az acél-beton zűrzavar felé.

Szóval az én dél-tengeri romantikám csak ilyen tényéri kis foltra szorult? – Nem éreztem csalódást inkább csak kíváncsiságot. A vasúti síneken túl furcsa formájú erdős domboldalak vonzották a tekintetemet, de sejtettem, hogy valójában ezek sem mások, mint falvak és építkezések közötti keskeny erdősávok. – „Riport a nagy madár mai birodalmából” – gondoltam és nem tudtam, hogyan kellene viselkednem.

Egy határozatlan vágyódás után indultam és a valóság furcsa felemás világot tár elém. Pedig a valóság közel sem volt annyira felemás, mint amennyire saját zavarom annak mutatta. Kerestem a kibékíthetetlen ellentétet, az „ember nem járta romantika” és a civilizált világ között és ehelyett valami hallatlanul feszült dinamikus egymásra hatás sodrába kerültem.

Sokáig álltam a domb oldalán és azt latolgattam, hogy menjek-e le a tisztásra, vagy inkább az építkezést vegyem szemügyre közelebből. Egyiket sem tettem végül, pedig mindkettőt szerettem volna.

Ugyanazon az ösvényen ballagtam vissza az állomásra. A teherautókat éppen kövel rakták meg. Beszélgetni kezdtem az egyik sofőrrel. Elmondta, hogy napi 30 forduló követ szokott vinni, de ezen a héten megcsinál napi 32, 33-at is, mert pénteken haza akar utazni a családjához. Továbbá megtudtam tőle, hogy „arra lejjebb” van egy állami halgazdaság, ahol éjjel a halastóban kilós pontyokat szokott fogni hálóval, és hogy az építkezésen dolgozik egy öreg-cigány, aki egy huszasért olyan kártyatrükkökre tanítja, hogy hogyan lehet a piros ászt hetedikre kihúzni, vagy minden ötödik kártya színét hátulról megmondani.

Később az egyik teherautó bevitt az építkezésre is, ahol ügyetlenül körülcsettetem-botlottam a betongyűrűk, kőrákások vastraverzek között. Nyilvánvaló volt: a nagy madár idilli országában, most valami komoly és célszerű dolog készül, még akkor is, ha az állványokon feltűnően kevesen dolgoznak.

Meleg van most – vont vállat kérdésemre a sofőr – de meg még nagyon az elején is vagyunk. Lesz még idő bőven hajtani a melót. Majd, ha jönnek a határ-időkkel...

A délutáni vonattal utaztam el – és az ablakból újra láttam a háromszög alakú kis tisztást a patakkal, és dombhátaikat, amelyek – akkor már tudtam – az építkezést takarták. A látvány ugyanolyan vonzó szép és érdekes volt, mint azelőtt – csak talányosabb, összetettebb – jobban hasonlított már a valóságra, mint egy álomra. (Ezután úgy látszik másképp kell hogy álmodjam majd – gondoltam.)

A nagy madár sírját végül is nem találtam meg – de most is biztos vagyok benne, hogy valahol ott van.

Nem voltam boldog és nem voltam csalódott sem, csak a végsőkéig felizgatott, mint aki mindenben, mindenhol mást kapott, mint amit várt. Éber voltam és tetterre kész – csinálni szerettem volna valamit, valami jelentőset – talán elsősorban azért, hogy szépszerével megszabadulhassak a rám zúduló érzések és benyomások özönétől, a gondolkodás könyörtelen kényszerétől.

A távolban egy nagyváros fénypontjai tűnedezték fel. Emberek... a fények, ezernyi kapcsolat, viszony, hallatlan gazdagság lenyűgöző elevenség jelzései. Száz- és százezer nő és férfi egy ilyen városban – a nyelvtan szabályai szerint úgy kell mondanunk többszámú harmadik személyben „ők” – és lebíráhatatlan kíváncsiság kínoz valahányszor ilyen emberektől lakott fénypontrengeteghez közeledek, valahányszor ki mondom a szót „ők”! – Mindent megtudni róluk, felfedezni, megismerni őket újra és újra, mindig...

Ülök a vonaton a „különös zárt világban” egymásmellé vetődött útítársakkal, idegen ismerősökkel – és egyre jobban hatalmába kerít az első negyedóra enyhé bódulata – megérkeztem, itthon vagyok: az utazás örök, újra utazom.

NÉMET KÖLTŐK

Három, különböző országban élő, német nyelven író költőt mutatunk be olvasóinknak:

Bernd Jentzsch 1940-ben született Plauenben. A jénai egyetem hallgatója, germanisztikát és művészettörténetet tanul. Élénk közéleti érdeklődés, korszerű kifejezőmód, gazdag képi és nyelvi tántázia jellemzi költészetét.

Silja Walter 1919-ben Rickenbachban, Svájcban született. Első verskötete 1944-ben jelent meg, s bővítve öt kiadást ért meg. Nevével minden modern német antológiában találkozunk. Hangja részint a népdal sallangtalan dallamán szólal, részint az angol és német barokk intenzitását idézi.

Yvan Goll 1891-ben született San Diében, Franciaországban. Meghalt 1950-ben Párizsban. Műveit német és francia nyelven írta. Gazdag kifejező készség, ragyogó természeti képek jellemzik expresszionisztikus, békeharcos költészetét, melyen azonban a polgári dekadencia is nyomot hagyott.

BERND JENTZSCH

A ZÖLDELŐ FÁK BENNÜNK HALTAK EL

A sötét törzsű kizöldelő lombok
bennünk növekedtek s bennünk haltak el.

A Föld elemei, a kén s a foszfor
fellegekből hullt ránk nappal s éjszaka.

Sziránavíjjogásba fúlt az álom,
zseblámpasugár volt az esti csillag.

A gönceinket mind magunkra vettük.
Néztünk a magas égre, ahol szálltak a gépek.

A fekete hajú lángvörös városok
mások voltak, mint a képeskönyvben.

Kiket atyáinknak szólítottunk, nem feleltek.
Hangjuk vezényszavak közt halt el s a hó alatt.

A kihalt utcák útvesztőiben s a zirrenő
madár röptében gyorsan fölneszeltünk.

Akik bajtársaink lehettek volna,
az arcukról lefoszlott már a bőr.

Bajtársaink vonásait kutatjuk
azok arcán, kik életben maradtak.

Harag tölt el s reménykedünk is,
ha a zöld fákat felidézzük.

ALÁZAT

Mire megérkezel, tiszteletedre rendbe hozom a pázsitot.
A mennyboltról felhőcsokrot gyűjtök hajadba.
A köveket kiszedem a folyóból,
mielőtt úszol.
Az autósztládákon ujjongó transzparenssekkel hirdetem:
Téged választottalak.
Érted irigyelnek engem
a földkerekség minden bukott fejedelmei.

Pákolitz István fordításai

SILJA WALTER

A TÉBOLYULT

Nem itt vagyok. Csak vagyok valahol?
Hangosan járok, hallgatom a léptem.
Ha megérintem arcom, csengve szól,
ahogy üvegkehely törik közepén.

Minden nézéstől csengve szenvedek.
Majd ketté-bámul esténként a város.
Ha nem engedtek, világgá megyek,
ordítok és arcom ezer-szilánkos.

Hát nézzetek agyon. Itt sem vagyok.
Rajtam játszó eső is azt hiszi.
Csodálkozik, délben mi fájhatott,
hogy szájam mereven visszaveri.

Én nem tudom. Most ízlene a bor.
Nagy harangvirágokat tartanék.
Bár lehetnék egy szép halott szobor
kút peremén s már nem kiáltanék.

Majd borzadva ráccsal vesztek körül.
Ó, tegyétek e nehéz éjjelen,
és édes sötétet köröskörül,
mitől halotti álom mindenem.

Nem lennének szürke utcák soha,
mint az övé, oly arc többé sohasem.
A nappal visszatérő éjszaka
a rézvörös bor hanglejtésiben.

Magamhoz hazatérnék pontosan,
csókolnám magam s énem újra lelném.
Új rimbe énekelném önmagam
és rácsaitok romba énekelném

A THYMIÁN

Erdőben ring a thymián,
alig-alig mozog.
Hogy nem emlékszel már reám,
felejtem, hogy vagyok.

Hajamba mi akaszkodott,
kőkény vagy tűz-szirom?
Dúdolok félénk dallamot
és magam hallgatom.

Hogy nem emlékszel már reám,
lidércálom szorít.
Erdőben ring a thymián,
alig rezdül, alig.

Károlyi Amy fordításai

YVAN GOLL

GYÁSZZINDULÓ

Hát itt élek csak, folyton gyászmenetben,
Eső-csapottan, hollók-szárnya-verten,
S látom: szédült-vén özvegyek táncolnak, és apácák
Fohászkodnak, s monstranciát vívő fiúknak hallok kuncogását.
Hát itt élek kételkedők, halottak
S átkozottak közt, kik földhöz ragadtak,
Itt, a magány jég-viharába vetve!
Folyton csak sirba csusszanó koporsók hangja döng fülemben,
Míg – ostromozva mintegy – templomtornyok tombolnak égre,
Koldus-siránkozás guggol ki minden utcaszélre:
Életem nem-szűnő esők, jajok,
Hosszan halódó november-napok.

TŰZHÁRFA

Égő csipkebokor
Legbelső változás virradata

Tűzhárfája
Korai kínjaimnak

Súly vágyam füstjéből való
Lázongásaim gyér izzásai

Dómjaim rózsza-üszkei
E föld tűzálló angyala

Hamu-holló
Kapkodd föl morzsáit a feledésnek

Minden vad lángok atyja
Áldj meg engem tűzfiad

ORFEUSZ

Fölszállok minden helyiérdeküre
Ha ott bársonykalapos asszony ül
S álom keríti, mint neked, szemét!
Az operák páholyait végiglesem
Jegyem van minden gőzösre Thuléba:
Eurüdiké, mióta elvesztettelek
Mert egyszer hátranéztem
Ó hátra kell azóta néznem
A világ minden asszonya után.

Csorba Győző fordításai

KÁSZON JÓZSEF

A pécsi napilapok újjászületése

(1944–1945)

Hideg, havas volt 1944 decembere. Éledt már lassan a város, egyik-másik üzlet kinyitott, az emberek kenyeret, sót, gyufát, cukrot, dohányt, tüzelőt kerestek. Családtagok, rokonok után érdeklődtek, falták a különféle értesüléseket, híreket, az igazat is, a valótlan is, vegyesen. Még kísértett a háború minden réme. Időnként belemarkolt a csendbe az ágyúk mély moraja, fel-fel ugattak a légvédelmi ágyúk, az arcvonalba induló és érkező katonai egységek zaja töltötte be a várost. Közben, ropogó diszsortúzzal, hősi halált halt partizánokat temettek a Széchenyi téren.

December közepe volt, fél hónap múlt el a felszabadulás pillanatától, amikor híre szaladt az eseménynek: vasárnapra újság is lesz... Hitték is, nem is, de a híresztelés önmagában is melengető érzést keltett, mert bizakodást hozott a reménytelenségbe: lesz itt még élet...

1944. december 17-én, vasárnap, megjelent Pécsen a felszabadulás utáni első napilap, az *Új Dunántúl*.

A régi „Dunántúl” című újság címét megtoldották, okkal, az „új” szóval és a fejlécre odakerült: A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front lapja. Az első szerkesztőbizottság a következőkből állt: *Perr Viktor*, a Független Kisgazdapárt, *Dr. Boros István*, a Magyar Kommunista Párt, *Pozsgai Gyula*, a Szociáldemokrata Párt részéről.

Már az első alkalommal is korlátozott példányszámban jelent meg az újság. Ha tizszer annyit nyomnak, akkor is elkelt volna. Később, papírhány miatt selyempapírra is nyomták, de megjelent.

A „Dunántúl Nyomda” a Perczel utca 2-ben a háborús események során kárt nem szenvedett. Gép, betű, papír volt, – ez utóbbit később a Vörös Hadsereg pécsi parancsnoksága biztosította – újság, plakát, röpcédula kellett és készült. Történelem már, érdemes idézni az I. évfolyam 1. szám tartalmát.

„Magyarország polgárai!

A Vörös Hadsereg csapatai Főparancsnokságunk parancsára szétzúzzák a német-fasiszta egységeket és fokozzák előnyomulásukat Magyarországon. Magyarország nagy része meg van tisztítva a német seregektől. A Vörös Hadsereg közel jutott Magyarország fővárosához – Budapesthez. Délnyugat Magyarországon a Vörös Hadsereg csapatai átkelve a Dunán, elérték a Balatont... Nem mint hódító, hanem mint a német-fasiszta iga alól felszabadító, harcol a Vörös Hadsereg Magyarországon.”

A Vörös Hadsereg frontparancsnokságának fent idézett felhívása a továbbiakban közli, hogy az ország teljes felszabadítása következik, felszólít, hogy Magyarország is üzenjen hadat a fasiszta Németországnak. Támogatást kér a faszizmus elleni harchoz a lakosságtól, nyugalomra, rendre int, garantálja a magántulajdon megvédését, felszólítja a hatóságokat, hogy folytassák munkájukat, a parasztok a földek művelését, a gyárakban induljon meg a munka, a kereskedők félelem nélkül tevékenykedjenek, a papok és hívők gyakorolják vallásukat.

Ugyanebben a számban megjelent a Magyar Függetlenségi Front kiáltványa.

„Magyarok!

Megbukott az az uralmi rendszer, mely az ország szélén néprétegeinek akaratát és érdekeit figyelmen kívül hagyva, vak, fasiszta kábulatban hadat üzent a világ legnagyobb hatalmainak, feláldozva a nemzet fiainak százazeit, a nemzeti vagyion nagyobb részét, kockáztatva gyermekeink jövőjét... Most végre mi is megszólalhatunk.”

A kiáltványban az MKP, SZDP, FKGP és a szakszervezet kijelenti, hogy összefognak, mert át kell segíteni a nemzetet a válságos órákon. Segítséget kérnek mindenkitől, pártállásra való tekintet nélkül. Bejelentik: mindenki szabadon választhat a három párt között. A kiáltvány így foglalja össze a közelebbi célt: „Becsületesebb, nemzetibb kormányzatú, boldogabb Magyarországot, benne szabadabb, összetartóbb és boldogabb néppel”.

Kinyomtatták még ebben a számban a magyar hadsereg vezérkari főnökének felhívását is, mely a katonákhoz szólt. Ebben arra szólították fel őket, hogy lépjenek át fegyverzetten a Vörös Hadsereghez, Budapestet ne védjék, a lakosság ne hagyja magát elhurcolni, a rendőrség és a papság maradjon a helyén, bántódásuk nem lesz, végetvetni a zsidóüldözésnek, megakadályozni az üzemek, a gazdaságok kifosztását, mert ellenkező esetben éhínség fenyeget. Ezen kívül még különféle hivatalos közlemények kaptak helyet az újságban, pártok hirdették helyiségeiket, fogadó óráikat.

Megjelent egy gyenge, lábadozó betegre emlékeztető cikk is, amelyből érződik, hogy egy hosszabb, még gyengébből kivonatolták. Ebben hibáztatják a magyar uralkodó osztályt a német fasizmusához való csatlakozás miatt, nosztalgiával emlékezik, történelmileg hamisan, talán még nem értve, hogy Horthy kilépését a háborúból Szálasi akadályozta.

Ilyen volt az első, felszabadulás után megjelent újság. Tele történelmet jelentő mondatokkal, amelyeknek megértése akkor még nem volt könnyű. A következő számokban az újság már így ír: Horthy Miklós is bűnös, a háborúból való kilépést megjátszotta és most ártatlanként akar tündökölni. Néhány nap alatt helyreigazították az első példányban történt hibás értékelést, és ettől kezdve mind bátrabban nyilatkozott, írt a politikai kérdésekről.

Az *Új Dunántúl* 1944 december 30-i számában, igen korán az ország más részeinek körülményeihez viszonyítva, ezt olvashatjuk: „A múlt időszak makacs, megátalkodott szellemei itt ólálkodnak közöttünk. Elengedhetetlen kötelességünk szembefordulni ezekkel a szellemekkel.” A sorok mögött ismételtelen azt a politikai felfogást bírálták, amely szerint a magyar uralkodó osztály nem bűnös a háborúért, kizárólag Szálasi, mert megakadályozta Horthy kilépését a háborúból. Ezt terjesz-

tették a régi rendszer Pécssett rekedt és visszajött hivei. Igyekeztek úgy beállítani a történeteket, hogy semmiféle változásra nincs szükség, ha véget ér a háború, az oroszok elhagyják az országot, – mert erre az angolok és amerikaiak úgyis kényszerítik majd őket, – hiszen a magyar uralkodó osztály szövetséges párti volt, ami ezzel ellentétben történt az kényszer volt. Erre bátran válaszolt az *Új Dunántúl* előbb idézett vezércikke. Nem fukarkodott a megállapításokkal. Felsorolta 1848–49-et, 1867-et, a kiegyezést, 1914-et és 1919-et, amelyek határkövei a magyar uralkodó osztály nemzetellenes árulásainak, amely politika végeredményben a második világháborúba, a sár szélére taszította a nemzetet.

Közben a Vörös Hadsereg sorra vívta győzelmes csatáit, a szövetséges haderők előrenyomultak nyugaton és délen, Debrecenben megalakult az ideiglenes kormány, tombolt a harc Budapestért, és Pécssett megkezdődtek az igazoltatások. Ezek együttesen, rövid időre visszaszorították a régi rend híveinek, hivatlan magyarázoinak. védelmezőinek gyorsan előbújt fejét.

Így érkezett el 1944 vége, amit azzal búcsúztat az *Új Dunántúl*, hogy az óév a szörnyű megpróbáltatások pokla volt az 1945-ös esztendő pedig meghozza a végső katonai döntést, amely egyet jelent a hitleri Németország teljes pusztulásával, megszületik a béke. Belpolitikailag nagy döntéseket vár, amelyek új korszakot nyitnak a magyar nemzet életében.

1945 kezdetén, hadászati okok miatt, újabb politikai válság bontakozott ki Pécsen is. A Jugoszláviában visszavonuló német fasiszta csapatok hídfőt létesítettek Drávaszabolcsnál. A Pécssett rekedt reakció még nyiltabban mint decemberben, felütötte fejét. Az utcán a kommunisták és oroszbérencek közeli akasztásáról beszéltek. A gyorsan sarjadni kezdődött élet, a háború újabb zivatarának veszélyétől vissza-

Az Új Dunántúl első száma

szorult a lakások falai közé, dermettség ülte meg a várost. Az *Új Dunántúl* csak egyszer, akkor is röviden szólt a kritikus helyzetről. Amikor a bolgár csapatok, a partizánok véres harcban küzdöttek a fasisztákkal, egy bolgár haditudósító alig tíz gépelt soros megjegyzésében arról írt, hogy jól tudják miként kell élni a fasisztákkal. Oka volt ennek a szüksézszerűségnek. A Vörös Hadsereg városparancsnoksága intette nyugalomra, a felesleges izgalmak elkerülésére az újság szerkesztőit.

Amikor ismét visszatért az élet a megkezdett kerékvágásba, felélénkült a politikai vita az *Új Dunántúl* hasábjain is.

Folytatódott az igazoltatások. Újabb politikai álláspont került napvilágra, ami új vitára adott alkalmat. A felelősségre vonáskor, egységes volt a mentegetőzés: „Utasításra, parancsra cselekedtem.” Az *Új Dunántúl*-ban kijelentették, hogy az utasítás, a parancs nem lehet mentség, mert sokan mások is kaptak ilyent, de mégsem lettek a nép, az ország, a haza ellenségei, a fasizmus kiszolgálói és ügynökei. E politikai folyamat során már kirajzolódott, hogy egyes személyek múltbeli magatartásának megítélésében véleménykülönbség van a Kisgazdapárt, az MKP és az SZDP helyi szervei között. Az igazoltatások több hónapig elhúzódtak és kiderült, hogy ahol kisgazda többségű volt az igazoló bizottság – és ilyen sok volt –, ott simán átcsúsztak a „nagyobb ludak” is. Megkapták a politikai igazolásról szóló papírt és beléptek a Kisgazdapártba. Ez sokszáz embert jelentett, többnyire művelt, a régi rendszer híveit, akik jól értettek a politikai véleményformáláshoz. Azonnal akcióba is léptek, s az *Új Dunántúl* hasábjain elkecseregett politikai viták kezdődtek ebben az időben.

Arról olvashatunk a megsárgult újságlapokon, hogy olyan véleményeket terjesztenek a régi rend hívei, hogy a németeket nem hagyják leverni az angolok és az amerikaiak, szovjet rendszerhez hasonló nem lehet Magyarországon, az oroszoknak ki kell vonulniuk a háború befejezése után és itt csak nyugati mintájú demokrácia valósulhat meg. Az *Új Dunántúl* írt arról a lehetetlen elképzelésről, mely szerint éket lehet verni a szövetségesek közé, bőséges hadijelentéseket jelentetett meg, amelyek ugyancsak az ellenkezőjét bizonyították a reakciók szándékainak, vágyainak. Ekkor 1945 január végét és februárt mutatta a naptár. A vita végére a krimi találkozót tett pontot.

Megérkezett az *Új Dunántúl* lapjain is a tavasz, s ezzel egy újabb politikai kikelet, amely világosan meghúzta a vonalat a politikai erők között. Napirendre került a földreform. Az *Új Dunántúl* nagyterjedelmű publicisztikát közölt, amelyben bátor hangon arról írt, hogy ebben az országban három millió földnélküli vár földet, elégedetlen és kész harcolni az úri Magyarország ellen. Az elégedetlenség, a harcra készség volt a hangsúly, mert addig semmi olyan kézzelfogható nem történt, ami új rendszert jelentett volna.

E történelmi esemény nyomán felélénkült a politikai légkör és nagy erőt képviselő tömegek kerültek kedvező, változást jelentő politikai befolyás alá. A végrehajtás azonban sok nehézséggel járt. Néhány nap múlva, április 4-én megjelentette az *Új Dunántúl* a *Szabad Nép* április 1-i cikkét, amely arról szólt, hogy milyen kísérletek vannak országszerte, a földreform elődázására. Lassítani akarják – írja a cikk –, hogy a parasztság elcsüggedjen, reményét veszítse. Április 6-án az *Új Dunántúl* meg is töltötte ezt a politikai futamot, amikor beszámolt, hogy április 6-ig, 16 971 kh földet osztottak ki Baranyában, ami kevés a jelentkezők számához viszonyítva. A tudósítás leckét adott azoknak, akik abban reménykedtek, hogy úgysem lesz elég igénylő és emiatt a végrehajtás csak részleges lesz. Meg is gyorsult a földosztás és április 20-án már arról ír az újság, hogy Baranyában 13 ezer új birtokos kapott földet.

A földreformot meglassítani nem sikerült, pedig a földreform ellenségei mindent elővettek a politikai fegyvertárból. Miről is volt szó? Sok oldalnyi újságot kell átolvasni, hogy kigyűjthesse az ember a bizonytalanságot keltő politikai acsarkodás, félrevezetés lényegét.

Nagyon fontos volt a földreform lehető leggyorsabb végrehajtása. Tavasz volt, ősszel semmiféle mezőgazdasági munkát nem végeztek el, vetni kellett, az új gazdáknak a saját földjükön meg kellett kezdeni a gazdálkodást, mert éhínség fenyegett. A földbirtokosok, a klérus képviselői, ha már tettekkel képtelenek voltak megakadályozni a földosztást, különféle rémhíreket terjesztettek. Találkozunk ezekkel az *Új Dunántúl* oldalain is. Arról beszéltek, hogy visszaveszik a földet, ha kimennek az oroszok, visszaveszik a választások után – és az oroszok elrekvirálják az újgazdák termését. Még ez sem volt elég, hozzátették, hogy bosszút áll mindenkin, a földet elfogadókat, a biztosan visszatérő földesúr.

Sok falusi és városi embert érintett ez a politikai méregkeverés. Pécsről is jelentős számú földigénylő került ki, amelyeknek oka részben a munkanélküliség volt, de nagyobb részben a faluról városba került szakképzetlen munkások igyekeztek vissza falura. Amit életükben 30–40 éven át nem sikerült elérni, ami csak vágy volt ekkor – a saját föld, a saját ház – valósággá vált.

Az *Új Dunántúl* bátorította a földigénylőket, az új gazdákat, bátran harcolt a nyugtalanságot, bizonytalanságot szülő rémhírek ellen. Világosan rámutatott, hogy kik és milyen céllal keltik a hazugságokat és kimondta, hogy a földreformot vissza csinálni nem lehet, mert a történelem nem hátra, hanem előre megy.

A földreform körül folyó küzdelemmel egyidőben tovább szélesedett a politikai harcok színtere. A mind jobban kibontakozó élet új kérdéseket, témákat vetett fel-színre. Ebben az időszakban megalakultak a népbíróságok, amiről 1945 április 18-i számában így ír az *Új Dunántúl*: „A népbíróság a háborús és népellenes bűnösök

A Dunántúli Népszava első száma

ellen indított eljárást, a népbíróóság ítélt és nem bosszút áll.” A későbbiekben a népbíróósági tárgyalások nagyjelentőségű politikai fórumokká lettek, ahol egy-egy ügy tárgyalásakor, nagy szenvedéllyel csaptak össze a baloldali, a mérsékelt és a reakciós erők.

Ebben az időszakban komoly bajok voltak a közigazgatásban. A régi felfogású emberek, a régi, még érvényben lévő különféle rendelkezések nem szolgálták a megváltozott időköt. Erthető, ha komoly politikai vitatémává vált ez az állapot is. Az *Új Dunántúl* bíráltni kezdte a közigazgatás területén uralkodó állapotokat. Megírta, hogy sok ellenséges beállítottságú hivatalnok maradt a helyén, a rendelkezések végrehajtása döcögve halad, követelte, hogy olyan új embereket kell erre a területre beállítani, akik a megváltozott körülményeknek megfelelnek. A reakció azonnal reagált a támadásra. Nem mondta nyíltan, hogy nem kell átalakítani a közigazgatást, hanem így fogalmazott: „Tanult embereket követelünk a közigazgatásban.” Ez olyan értelmet kapott korabeliségében, mintha az átalakítást akaró erők, legalábbis analfabétákat akartak volna erre a munkára beállítani. A ravasz követelés mögött az rejtőzött, hogy munkások és parasztok ne kereüljenek e fontos helyre, mert azok úgysen tudják ellátni e terület feladatait – hisz tanulatlanok. Pécssett és a járási székhelyeken a jelentős hadállásokkal rendelkező reakció olyan követeléssel is elő állt, hogy „a közigazgatás legyen politika mentes”. Ezt a nyílt, reakciós álláspontot az *Új Dunántúl* április 23-i számában éles hangon leleplezi. Követeli: alakítsák át a nemzeti bizottság személyi összetételét, olyanok kerüljenek ebbe a közigazgatási szervbe is, akik képesek leszámolni a múlt minden maradványával. Jelenleg a nemzeti bizottságban gyenge és sivár a reakció elleni harc. Sőt, a nemzeti bizottságban a régi rend egye hive odáig merészkedett, hogy felszólalt a reakció védelmében. Arról nem ír az újság, hogy ki volt ez a személy, és milyen kérdésben védte az ellentábor érdekeit. Néhány nap múlva azonban közölte, hogy több személyi változás történt a nemzeti bizottságban.

Közeledett a felszabadulás utáni első szabad május elseje és erre az időszakra az MKP és SZDP politikai álláspontja kerekedett felül az *Új Dunántúl* hasábjain. Több cikket jelentettek meg mindkét párt nevében, amelyek az együttműködést hangsúlyozták és kilátásba helyezték a nyílt és kemény politikai harcot azok ellen, akik a két munkáspárt szembeállításán mesterkednek. Tovább gyorsultak a politikai élet eseményei. Május 10-én rendkívüli kiadásban közli az újság a háború végét és olyan véleményt formál, amely szerint a fasizmus vereségével a harc új szakasza kezdődik itthon is, s ez eldönti annak az átalakulásnak végső folyamatát is, amely elkezdődött. Május 13-án megjelenik a jelszó: „Aki nem dolgozik, ne is egyékl!” Május 25-én pedig már az újjáépítés programjáról olvashatunk az újságban, ami távlatokat nyitott, a tétovázást, az egyhelyben topogást, kilátástalanságot mozgással váltotta fel.

Eddig jutott el az *Új Dunántúl*, mint a Nemzeti Függetlenségi Front lapja. Erre az időszakra megérett a változás szükségessége. A pártoknak már nem volt elég a közös lap, amelynek tartalmi kérdéseiben állandóan nagy viták voltak a három párt vezetői és szerkesztői között. Közeledett a választás is, pártérdekké vált a tömegek megnyerése, amelyhez többek között új újság is kellett.

Ilyen előzmények után 1945 július 22-én megjelent a *Dunántúli Népszava*, a Szociáldemokrata Párt lapjaként.

Az első lapszámokból érződik a tapogatózás, a politikai arculat kialakításának igyekezete. Ebben az időben Angliában befejeződtek a parlamenti választások, amelynek eredményeként a Labour Party került hatalomra és megalakult az Attle

vezette kormány. Ez a *Dunántúli Népszava* politikai mondanivalójának homlokterébe került és hatalmas eredménynek tartotta.

1945 augusztus 4-én újabb változást láthatunk az *Új Dunántúlon*. A Nemzeti Függetlenségi Front lapja helyett, demokratikus napilapként jelenik meg augusztus 19-ig, ami annyit jelentett, hogy az MKP és a Kisgazdapárt közös, helyi lapja volt.

Lapozzunk át még néhány példányt, a két napilapból. A *Dunántúli Népszava* csak augusztus 12-én avatkozik be komolyabb hangvétellel Pécs és környékének politikai életébe. A következőket írja: „Romok eltakarításáról van szó. Az eltakarítás némely helyen hanyagul folyik. Hogyan? – kérdezik csodálkozva, hát vannak Pécs városában romok, van itt valami, amit el kell takarítani? Nincs magyar város, amely oly szerencsésen, ilyen kevés kárral, olyan jelentéktelen rombolással úszta volna meg a szörnyű háborút. És mégis vannak romok e városban. Sok a szellemi és lelki rom. Bizonyos rétegek... nem akarnak belenyugodni abba, hogy ami volt, az végérvényesen elmúlt. Igen, túlságosan sok a rom Pécsen és a nagy kísértetjárát is ez magyarázza. Azért, mert nagylelkűségből, feledékenységből véletlenül igazolt egy-egy lanyhább bizottság, azt hiszik ezek az urak, hogy az idő is őket igazolta. Hogyan képzelik el a dolgokat? Ha egyesek minden áron ragaszkodnak a romokhoz, ne csodálkozzanak, ha velük együtt őket is eltakarítjuk az útból.”

Az *Új Dunántúl* augusztus 4-i száma a következőket írja ugyanebben a témában: „Vádlottak padjára a Horthy reakcióval! Mert történt-e eddig valami komoly lépés, még csak szavakban is a 25 éves Horthy reakció irányában? Sőt, még a kifejezetten nyilas és volksbundista bitangok is nem grasszálnak-e ma is tizerével az országban? Közülük ki régi hivatalában, ki pedig régi birtokán szinte háborítatlan. Nem halljuk-e felelős személyek szájából a megállapítást, hogy ezek a reakciós maradványok már majdnem egészen nyíltan szervezkednek, konspirálnak egy új 1919 augusztusra? Valljuk meg, gyenge vagy tudatosan reakciót szolgáló kezekben volt eddig a demokratikus rend gyeplője. Ezekből a kezekből hiányzott legfőképpen az a nagy seprő, amely megtisztította volna az egész Horthy rendszer maradványától a közéletet, a demokratikus rend minden szögletét.”

Oka volt ennek az éles hangvételnek, mert ekkor már országos híre volt a pécsi reakciónak. A legkülönbébb rémhírek tömege uralkodott ezidőben, laza volt a munkafegyelem, növekedtek az élelmezési gondok. Az újjazdákat így szólította fel segítségére az *Új Dunántúl*: „Földet kaptál, adj kenyeret! A városi malmok tétlenül pi-hennek, mert a te földed, a te tulajdon barázdád aranyló búzatermése még nem jutott el a malmok garatjáig. Ne hagyd üresen városi testvéreid asztalát!”

1945 augusztus 19-én már mint a Magyar Kommunista Párt déldunántúli lapja jelent meg az *Új Dunántúl*. Ebből az alkalomból Révai József üdvözölte.

Feladatát a következőkben látta: ápolja az MKP és az SZDP egységfrontját, védje a munkásosztály hatalmát, erősítse a munkás-paraszt szövetséget, győzze meg én nyerje meg a munkáspártok politikájának az értelmiséget, harcoljon lankadatlan erővel a fasiszta maradványok ellen. Mint később kiderült, az *Új Dunántúl* megfogadta ezt az útmutatást és igen bátor, aktív, nyíltszavú újság lett.

Ugyanezekben a napokban megjelent a *Független Nép*, a Kisgazdapárt helyi újságja is. Ezzel három napilap lett Pécsen, amelyek a továbbiakban nagy politikai csatározásokat folytattak annak eldöntéséért, hogy ki, kit győz le?

DÉVÉNYI IVÁN: *A hetven éves Nyergesi Jánosról*

BODRI FERENC: *Végvári I. János kiállítása*

KÁVASSY SÁNDOR: *A publicista Rippl-Rónai*

D. NÁDOR TAMÁS: *Kodály Zoltán: Mohács*

TAXNER ERNŐ: *A Berliner Ensemble Budapesten*

DÉVÉNYI IVÁN

A hetven éves Nyergesi Jánosról

A közelmúltban töltötte be élete 70-ik esztendejét egy csendben munkálkodó öreg festő, a dunántúli tájak és emberek egyik leghűségesebb ábrázolója, a Nyergesújfalun élő Nyergesi János.

1895. június 9-én született, édesapja asztalos volt. Tízegynéhány éves korában vette házába Kernstok Károly, a nyarait nyergesújfalusi villájában töltő, akkor már neves festőművész, hogy a kis „Hanzi” az ő Károly fiacskájának játszópajtása legyen. Nyergesi Jancsi hordozta a mester után a „staffelei”-t, a festékeskazettát, a háromlábú széket, ő mosta el a művész ecseteit, ő tartotta rendben a műtermet, s gyakran – karcsú fiatal legény – modellt is állt Kernstoknak. Az ő alakja látható a *Keresztelő Szent János*-on, a Nemzeti Galériában őrzött *Fához támaszkodó tiúakt*-on, a dr. Debreczeni Kálmán gyűjteményében, Esztergomban lévő akton (reprodukciója megjelent a JELENKOR 1961. évi decemberi számában), a kisfejű, hosszúcombú, erősvállú fiatal férfiakat ábrázoló jellegzetes, mesteri Kernstok-tusrajzok hosszú során. Közben sok érdekes emberrel is találkozott Kernstoknál a fiatal Nyergesi: Adyval, Csinszkával, Márffy Ödönnel, Czóbel Bélával, Vedres Márkkal, Lyka Károllyal, Kosztolányi-Kann Gyula festővel, az idősebb nemzedékből Feszty Árpáddal és leányával: Masával. A tevés-vevés a műteremben, a palettatisztogatás, a születő művek és Kernstok művészbarátainak, a *Nyolcak* festőinek közelsége felébresztette Nyergesi vágyódását a képzőművészet iránt, hiszen már kisgyermek korában, amikor libákat őrzött a határban, agyagból szívesen készített szobrocskákat. Kernstok tehetséget látott benne, beíratta a pesti Haris-közi szabadiskolába, ahol Rippl-Rónai, Kernstok, Vedres Márk (a szobrász) és Egry József korrigáltak. Kis idő múlva a szabadiskola legjobb növendékei között emlegették Nyergesit; egy – öszövétségi prófétát ábrázoló – üveglak-kompozíciójával díjat is nyer.

Az 1919-es Tanácsköztársaság idején Kernstok vezetésével művésztelep létesült Nyergesen. Itt dolgozott Novotny Emil Róbert, Czumpf Imre, s a későbbi nagy művész: Derkovits is. Nyergesi velük is jó barátságot tartott. Ezekben a hetekben néhányszor találkozott a Nyergesen több ízben megforduló Kun Béla és Szamuely Tibor népbiztosokkal, az egyesült kommunista-szociáldemokrata párt és a proletárdik-

NYERGESI JÁNOS: Önarckép

tatúra két vezető személyiségével; Kun Béla kislányát, Ágnest le is rajzolta, a ceruzarajz ma is megvan.

A 20-as években már olykor-olykor el is tudott képeiből adni. A pénzt összegyűjtötte, Párizsba készült. Az összeg kevés volt, a hiányt Heltai Jenő pótolta. Így került ki a húszas évek derekán Nyergesi Franciaország és a modern piktúra fővárosába; közel egy évet töltött itt el, gyakori látogatója volt a Louvre-nak és a Musée Luxembourg-nak. Hazatérése után a legszínvonalabb művészársaság, a *Képzőművészek Új Társasága* (KÜT)) fogadta be tagjai közé. A KÜT csoportkiállításait több országban is megrendezték, így a weimari német köztársaságban is. A *Westfälische Volkszeitung*, a *Märkischer Sprecher* s más német lapok – Vaszary, Egry, Kmetty munkái mellett – az ő alkotásairól is melegen irtak.

Közben művészetének itthon is támadtak hívei. Rabinovszky Máriusz tollából a *Magyar Grafika* című folyóiratban – 1926-ban – szép cikk jelent meg tájképeiről, Petrovics Elek főigazgató a Szépművészeti Múzeum részére megvásárolta egy művét, Kállai Ernő pedig e tömör jellemzést adta róla *Új magyar piktúra* (1925) című könyvében: „Az expresszív naturalizmus körébe tartozik Nyergesi János figyelemreméltó munkássága is, melynek java részét éles szemre és intenzív átélésre valló rajzok teszik.” Egy kiállításon Móricz Zsigmondnak megtetszik egy parasztleányokat ábrázoló Nyergesi-életkép, az író figyelmesen nézi a művet, Nyergesi leakasztja s neki ajándékozza. Móricz a szívből jövő gesztust izesen dedikált könyvvel viszonzozza. Ennek negyven éve már, sok minden megsemmisült, elégett, elkallódott ebben a mozgalmas pár évtizedben, de a könyv – Móricz szép, kalligráfikus betűivel – ma is ott van Nyergesi szekrénypolcán.

A 30-as években nehéz volt művészetből megélni. Nyergesi nem esett kétségbe, elment gyári munkásnak, majd bányásznak. Az ebédszünet perceiben vagy munka után elővette rajztömbjét, s készültek az akvarellek, skiccek tucatjai. A felszabadulás után italbolt-vezető lett falujában. Nem bánta ezt a munkakört sem, sokféle ember – mindmegannyi modell – tért be a kocsmába; a rajzok, tanulmányok tovább gyülekeztek. 1946-ban Nyergesiújfalui kiállítást rendezett festő-fia munkáiból; a tárlatot – Keresztúry kultuszminiszter képviselőjében – egy költő-festő, aki maga is munkásból lett művész: Kassák Lajos nyitotta meg. Nyergesi János jópár éve nyugdíjban van már; 1957-ben, majd 1964-ben kiállításai voltak Budapesten, mindkettő a Fényes Adolf-teremben; kiállításai kapcsán szép cikkek (Frank János és mások írásai) foglalkoztak művészetével. Nyergesi bácsi ma – a Tatán élő, Munkácsy-díjas akvarelista: Dobroszláv Lajos mellett – a Komárom megyei művészek nesztora, országos és megyei kiállítások rendszeres résztvevője.

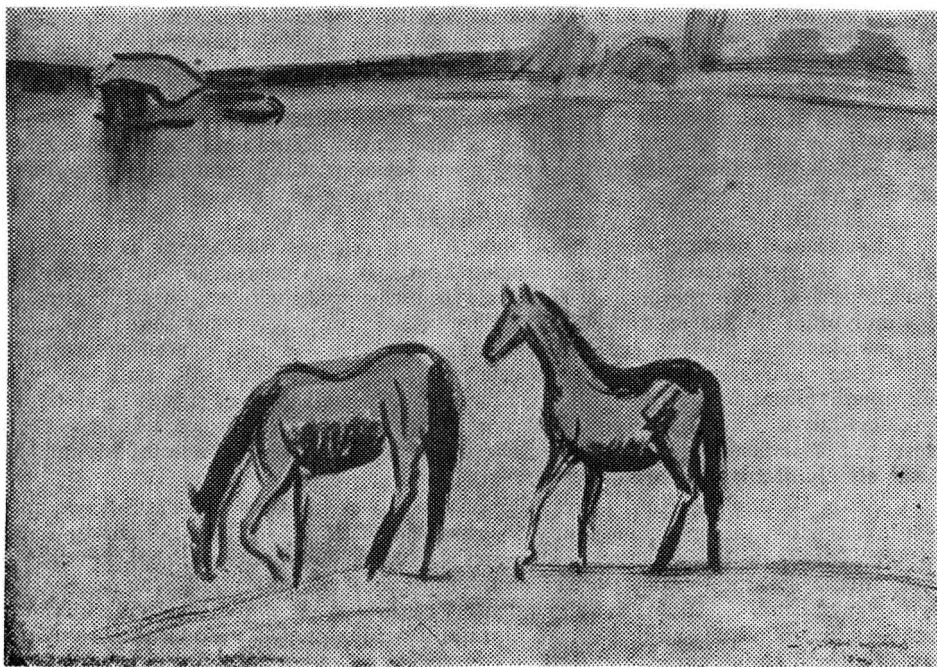
Munkái között olajfestmény, nagyobb kompozíció kevés akad. Az ő igazi technikája az akvarell, a színes grafika és a tusrajz. Lendületes vonásokkal ragadja meg témáját, s figuráit, a táj formáit, az ábrázolt tárgyat markáns kontúrokba zárja bele. Munkái dinamikusak, minden részletezést, pepecselést nélkülözőek, vázlatszerűek. Képeinek témája a dombos dunántúli vidék, a Kernstok festményeiről is ismert nyergesi Duna-kanyar, a sekély vízben fürdő bivalyok, a faluba érkezett cirkuszos-kocsi, ágas-bogas fák, faluvége alkonyi megvilágításban, baromfiudvar, gyárudvar, a nyergesi temető dűledező, öreg keresztjei, konyharészletek, – mindegyiket az eleven élmény melege hitelesíti. Modelljei is környezetéből kerülnek ki: tollat fosztó édesanyja, lábát mosó fejkendős asszony, összesúgó falusi leányok, kártyázó kompánia, pipázó paraszt. S közben egy-egy portré (pl. barátjáról, Szőnyi Istvánról) és sok-sok önarcmás. Egyik kritikusa, Mucsi András művészettörténész találóan így jellemezte Nyergesi művészi lényét, az 1957-es kiállítás katalógusának előszavában: „Igazi művész, aki mindent a festő szemével lát, számára a természet mindmegannyi megfestésre váró témából áll. . . Az ábrázolt tárgynak csak a legszebb és leglényegesebb vonásait jegyzi fel. Festészete a kevéssel sokat mondás művészete.”

Nyergesi festői nyelve ötven esztendő óta keveset változott, legfeljebb érett, tisztult. A kulturpolitikai fordulatok, művészeti divatok és izléshullámok nem befolyásolták. Az 1945 előtti világ egyrészt a plebeius-sarjadékot az „östehetséget” (milyen vállveregető, lekezelő hangulat tapadt e szóhoz . . .), másrészt a szabadkőműves,

polgári-radikális, Károlyi Mihály és Jászi Oszkár köréhez tartozó Kernstok „kreatúráját” látta benne, – az 1950–52 körüli értelmezésű szocialista realizmus – amelynek a történelmi és munkásmozgalmi témájú, de benczúrosan, karlovszkysan megfestett óriásvásznak készítői voltak a kegyeltjei – nem tudott vele mit kezdeni. Mind ez Nyergesit nemigen zavarta. „Megélek a kétkézi munkából is, de a bőrömből nem tudok kibújni”, – gondolta is, mondotta is, s tovább gyűltek az improvizációk, akvarellek, kész művek.

Ma megelégedett ember. Igaz, hogy felesége és egyetlen fia súlyosan betegek, az is igaz, hogy a pénz és a hírnév ma sem veti fel, de elégedett, mert elmondhatja magáról, hogy törés és meg hasonlás nélkül járta meg a maga útját, amelynek bizony voltak nehéz, fullasztó kaptatói.

Nyergesi János helyét az utókor valószínűleg nem kora legelső művészei között fogja kijelölni. Szemlélete, stílusa nem nyitott új korszakot, – munkái, kiállításai sem fellépések, sem később nem hatottak az esztétikai detonáció erejével. Jellegzetes kismester ő, de rokonszenves, retorikamentes, kvalitásos kismester, akinek munkái mindenkor magukon viselik a művészi tisztesség és őszinteség, az alkotói komolyság és állhatatosság, s a saját határait tudomásul vevő szerénység és mértéktartás jegyeit.

NYERGESI JÁNOS rajza

Végvári I. János kiállítása

Első önálló budapesti kiállítással jelentkezett egy Esztergomban élő dunántúli művész: Végvári I. János, a helyi Tanítóképző tanára. Kiállítása kellemes sikerrel zárult: nemcsak a „szakma”, hanem az érdeklődők is sokan és szívesen látogatták a Fényes Adolf teremben. A vendégkönyv bejegyzései is sikert bizonyítanak, s hitet tesznek közönségünk alakuló hozzáértéséről is. A kiállítás izléssel szerkesztett és gondosan nyomott katalógusában a művész maga mutatkozik be. Szívesen olvastunk volna azonban szerény hangú curriculum vitae-ja mellett némi esztétikai méltatást is, akár a kiállítás rendezője, akár egy pályatárs tollából.

Végvári az ötvenes évek közepétől végzett a főiskolán. Kezdeti próbálkozásai az akkori eléggé egysíkú igények jegyében fogantak, még a „harcos” tematika elnagyolt feldolgozásai az uralkodóak.

Mostani kiállítására azonban becsülendő szerénységgel, magas fokú művészi igényességgel és szigorú önfegyelmel válogatott: korai képei egyáltalán nem, vagy erősen átkomponált, elmélyültebb változatokban szerepelnek (*Kohászok* – 1963; *Soha többé* – 1963; *Dózsa* – 1964). Az 1963-as esztergomi tárlata óta (akkor Kucs Béla szobrásszal közösen állítottak ki) nagy utat tett meg: mondhatni felfedezte önmagát. Az akkor még jórészt utánérző szín- és kompozíciós hangulatokból önálló egyéniséggé, figyelemre késztető művésszé érett. Segítségére volt ebben nyugateurópai útja, önképzése, növekvő gyakorlata, művészi önfejlődése egyaránt.

Falusi gyerekként került Pestre, a Derkovits Kollégiumba. Érdemes lenne már egyszer felmérni, hogy mit jelentett az 1945 után megváltozott magyar művészeti életben a népi kollégiumokból kikerült és művészileg éppen éveinkben beérő, azóta is új izlést hordozó és alakító, ma már a maga teljes szabadságában alkotó művész-nemzedék; a 30–40 közöttiek nemzedéke, melynek egy már nemcsak ígéretes tagja Végvári. „Megjárták a Hadak Útját” –, az egykori esztendők emlékező tematikája és egysikán kollektív-realista ábrázolásmódja azóta kellemesen és szerteágazóan rétegeződött; már-már letisztult, formában is modern és differenciálódott művészi emlék; elhagyta illusztratív jellegét is, és éppen József Attila-i módon való megfogalmazása („hörpintek való világot...” – „az értelemig és tovább...”) korunk egy-egy társadalmi, emberi és művészi problémájának.

Tehát ezúttal nemcsak szép képeknek, hanem jelentős pillanatnak is tanúja volt a kiállítás látogatója: egy festő – nemzedékének és „csoportjának” képviselőjeként is – kilépett a kamaszcipőből; a felszíni lázadás, a gyermeki emlékek illusztrálójából elmélyülten láttató és gondolkodtató művésszé érett, formakészsége is most ért fel a mondanivaló modern színvonalára, most ért el a valóban egyéni megfogalmazásig. Képei már nemcsak „képek”, hanem izgalmas műalkotások, kollektív érvényük, meghatározott és egyéni stílusuk, kompozíciós egységük és műves felületi megmunkáltságuk is van. Megteremtődött tehát az ihlet és a műalkotás között a beérés feltétele is, a szükséges idő-távlat; az új stílus különben is az ábrázolni kívánt téma sokkal elmélyültebb megformálását igényli.

Végvári – úgy érezzük – fordulóponton áll: a korábbi művek Szőnyit idéző posztimpresszionista, „posztnagybányai” koloritja (*Téli táj* – 1963; *Anyá és leánya* – 1963; *Kohászok* 1963), vagy az átmenet vastag fekete kontúros, már kevésbé világító, mégis sokszínű tájai, portréi (*Bajnai dombok* – 1964; *Házcsoport* – 1964; *Anyá gyermekével* – 1964; *A Dunakanyar Visegrádnál* – gouache, 1964) után elérkezünk a harmonikus szintézisig, az eltompult színek meleg villogásához, az ötvösi vagy ikonfestői műgonddal alakított, leegyszerűsített, a „szentendreiek” hatását feltételezhető kompozícióhoz. A változatosság, a technikai mindent-tudás meglévő igényét mutatja az olykor ragasztott lapezüstre festett képmező – világítóbb, áttetszőbb,

„bartókos” hatásokat eredményez a melegebb tónusú sötétebb színek ellentétével. Természetesen állandóan alakuló átmenetről beszélünk, nem is lehet még „korszakosan” elkülöníteni a képeket, jórészt mindannyi fentjelzett forma és igény találkozik a kiállításon, hiszen a legkorábbi itt látható kép 1963-ból, a többség 64-ből, a már kibontakozott útkeresés esztendejéből való. Nyilvánvalóan érezhető, hogy ez a még be nem fejezett út valamiféle absztrakciós szerkesztésmód (sűrítetten szimbolikus és egyáltalán nem nonfiguratív absztrakció!) felé vezet.

Újféle, nem pusztán kolorisztikus dekorativitás az övé – nemcsak bűvöl, láttat, hanem hangulatot, meleg milliőt teremt; – olyan eredményt, amely maga képes a falon otthont, érzelmi és értelmi hatásokat egyaránt kelteni.

Egy kép: a *Mama* (1964). Láttunk már hasonló parasztasszony fejet (pl. Kurucz D. István: *Fejkendő parasztasszony* – Művészet 1962. évf. májusi szám címlap). Kurucz képe a legtisztább vásárhelyi hagyományokon alapul: nagy feltjai, éles színkontrasztja, letompított, lefogott színei századossá teszik az alföldi parasztasszony megfogalmazásának stílusát. Végvárinál szintúgy érezhető a vásárhelyi hagyomány de már igen távolinak tűnik; az asszonyarc éles kontúrvonalai, barázdái, gondterhelt redői inkább a József Attila-i szocialista szimbólumot idézik; egy élet – nehéz, nyomorúságos, az ifjúságot hamar elnyűvő, de a földért, a családért, a gyerekekért szívesen vállalt és odadobott élet – lobog a gyermeki szeretettel megfestett arc mögött. Gondolatébresztő, távlatnyitó mű ez, őrzi a művész származását, paraszti és népi kollégista eszmeiségét, szocialista elkötelezettségét, de adja alkotója korszerű, modern kompozíciós készségét (merész kivágat!), új koloritjának és kidolgozásának mélységét is.

Egy másik: a *Szerelmespár* (1964). A most legalizálódó szerelem darabos fél-szegségét, az egykor elhatározott, azóta növekvő és most kinyilvánított együvértartozás szerény és félénk megmutatkozásának ihletését érezzük a képben; az „itt állunk,

VÉGVÁRI I. JÁNOS: Este

másként nem tehetünk''-tételének megértően humánus, lélektanilag jól megalapozott ábrázolását.

És egy harmadik: az *Este* (1964). A lebukó napkorong egy tanya hátsó udvarára veti vörössézárgába játszó fényeit. Tájélmény, színélmény és geometrikusság találkozik a hangulatképen a szépen villódzó felülettel. Sok szép gyermekkori és családi élményt közvetít és éreztet alkotója.

Kedves emlékünkhöz még a kiállításról a portrék sorozata (*Női tej, Két tej, Önarckép, Profiltej, Leányka, Leányfej, Fiúfej*). Meleg gyermek- és emberszeretet, a pedagógus és a családfő élménye sugárzik a képekről, a jórészt lefogott koloritású (főleg melegvörös) háttér kiemeli a portrék mondanivalóját: a női szépség, az ifjú tisztaság és a gyermeki naivitás csodálatát.

A változatos méretű városrészek, házcsoportok kompozíciós egységét emelnék még ki – ez a téma a konstruktivitás és az aprólékos kidolgozottság harmóniájának lehetőségeit adja a művész kezébe (*Házcsoport, Kisvárosi utca, Falak, Házfal*). A vásárhelyi hagyományokból kinőtt alföldi táj- és tanyaképek sorozata is hangulatos.

A kiállított 33 olaj és 8 (igen izléses és dekoratív) grafika sokat sejtett és ígér. Egy fiatal művész áll a beérkezés küszöbén, már az önmaga vágta úton; humanizmus és velünknohott világszemlélete találkozott a legmodernebb műfaji igényekkel és stílusokkal. Ebből az egységből, tehetségéből, lehetőségeiből – megismert és rokonszenves önfegyelmével, szigorú emberi-művészi alázatával párosulva – nemcsak kválitásosát és elfogadhatót, de maradandót is alkothat.

Ezt várjuk a most harmincnyolc esztendőshöz Végvárától.

VEGVÁRI I. JÁNOS: Szerelmespár

A publicista Rippl-Rónai

A kutatások azt igazolják, hogy Rippl-Rónai az 1893. és 1925. közé eső időben nem egyszer ejtette módját annak is, hogy a közönséghez írásban is szóljon. Ennek eredményeként egy számra, terjedelemre kicsiny – mindössze 37 darabból álló –, de egészében mégis értékes cikkírói euvre-t hagyott hátra, amelynek alapján tevékenysége külön sikjaként tarthatjuk számon a publicisztika művelését is.

Első írását 1893. augusztus 9-én a Somogyi Ellenőr hozta. Ez eredetileg valamilyen érdekesebb levél-féléje lehetett, amelyből talán nem is ő, hanem a szemfüles szerkesztő kerekített cikket. Bármint esett is azonban a dolog, az első cikk felkelte kedvét, és ezután hol a somogyi-kaposvári lapokban, hol a fővárosiakban, hol pedig katalógusaiban és más alkalmi kiadványokban közölt írásokat, míg végül 1925-ben, halála előtt két évvel, végképp le nem tette a publicisztika-tollat.

Milyen kérdések foglalkoztatták a cikkíró, publicista Rippl-Rónait? Cikkei teljes és tökéletes egységet alkotnak életével és művészetével. Tolla is csak azokat a gondolatokat szolgálta, amiket ecsetje, és írássá is csak az érlelődött benne, ami személyes élménye, tapasztalata, emléke volt. Nem véletlen, hogy írásainak egy része úti élményekről szól. Bár szenvedélyes utazó volt – jóformán egész Európát bejárta –, és lett volna bőven mit elbeszélnie, utazásaiból csak szűkszavú beszámolók kerekedtek. Hasonlóan keveset találunk cikkeiben családjáról, szüleiről, önmagáról, művészetéről, és a vele esett dolgokról. Részletesebb leírást csupán az 1914. évi francia fogság eseményeiről találunk. Az erről szóló két cikk azonban csak közvetve számítható írásai közé, mivel ezeket elbeszélés alapján egy újságíró vetette papírra. Cikkeit azonban áthatja a derű, az őt jellemző sajátos humor, és néha-néha a líra is meg-megcsillan sorain. Egyszóval, meglátszik rajtuk, hogy vérbeli művész kezéből valók.

Írásaiban is elsősorban a művészet kérdései foglalkoztatták. Az ilyen tárgyúak közül „Modern festés” c. cikkét vehetjük előre. Minden sora harcos kiállás Manet, Degas, Puvis de Chavannes és a nevükkel fémjelzett irányzat mellett, ugyanakkor minden szava pergőtűz az akadémikusokra, akikről végül ki is mondja, hogy „nem művészek, hanem tudósok”, s ezért jobban tennék, ha festés helyett „könyvet írnának”. Mi az, ami a három francia mester művészetében megragadja? Szavait idézve az, hogy e nagy franciák „majdnem idegesen rohanják meg a dolgok esztétikus vonatkozásait és gyönyörködnek a nagy természetben”. Nem „színpadias utánzatokat csinálnak”, s folyton csak arra törekednek, hogy a természetre emlékeztessenek és arról nyújtsanak ideát. E mellé az írás mellé kívánczik 1910-beli „Művészet Nyugaton” c. cikke, amely ugyan távolról sem szenvedélyessége, hanem amiatt tűnik ki, hogy színes a Kelet művészetéről is. Elismeréssel adózik a perzsa, kínai és japán művészetek előtt, és nyomatékkal hangsúlyozza, hogy az európaiak még sokat tanulhatnak tőlük. „Nekünk az új művészet hirdetőinek – írja – legkedvesebb, leghasznosabb a perzsák és a kínaiak művészete. Iparművészetileg pediga japán művészek dekoratív, szép dolgai...” Foglalkozik a nemzeti művészet kérdésével is. Nemzeti művészet a „nemzeti motívumok interpretálását” érti, és a nemzeti művészet feladatát a hazai táj, a vidék és a kisváros életének megörökítésében látja. A nemzetet és az egyetemes emberit nem állítja szembe, nem szakítja el, hanem – közhasználatú fogalommal élve – dialektikus egységben fogja fel. „Nemzeti vagy nemzetközi legyen-e a magyar művész művészetében?” c. előadásában teljes meggyőződéssel hangsúlyozza, hogy az igazi művészet egyszersmind nemzeti és nemzetközi, s az igazán nagy művészek minden korban egyszerre voltak nemzeti és nemzetközi személyiségek. Annak, ami pusztán csak nemzeti, nem tulajdonított igazi, nagy értéket: „téves azon hit – írta –, mintha elég volna az, hogy a művész csak nemzeti művészetet csináljon.” „Egy műnek, ha csak lokális az értéke, más szóval csak tárgyának érdekessége vagy erede-

tisége adja meg a zamatját, az nem elegendő arra, hogy a nemzetközi elsőrendű műbírálatot kiállja... jó is, hazafias dolog is, hazai motivumokat éltetni és interpretálni, de mégis sokkal fontosabbnak látszik az, hogy a művészettel foglalkozó ember előbb legyen nemzetközi, mert ha ilyen, már eo ipso nemzeti is." Foglalkozott azzal a napjainkban is sokat vitatott kérdéssel is, hogy vajon a vidék vagy a főváros jelent-e az előnyösebb környezetet a művész számára. Rippl a vidék mellett foglalt állást. A fővárosban csak a mesterséget kell elsajátítani, – azután pedig: „művészek, ki a szabadba!” – adta ki a jelszót. A fővárosban legfeljebb csak „a fővárosi életet jellemző dolgokat” tanulmányozó művészek maradjanak, a többiek pedig menjenek „az ország más-más részébe, messze vidékeire”, mert ott fogják megtalálni azt, „amit szívük, lelkük keres”. Az igazi tehetségnek vidéken sincs mitől tartania. „A jó képet, szobrot meglátják – írta –, ha ma nem, holnap, ha holnap sem, évek múltán, de észreveszik az emberek.”

Találhatunk írásai sorában pedagógiai tárgyúakat is. Írt például a művészképzésről, és a legjobbban a párizsi Julian-iskolában meghonosodott gyakorlatot tartotta, amely minden növendéknek lehetőséget adott, hogy szabadon, maga választhassa meg mesterét. A képzésben a legfontosabbnak az aktrajzolást tartotta, mivel úgy vélte, hogy csakis „az emberi test szépsége, mozgása és sokféle jellemző vonása kötheti le a fiatal művészember egész figyelmét és bírhatja rá a gyors elhatározásra, hogy mindazt, ami feltétlen karakter a modellben, helyesen és egyénileg ellesse és lerajzolja...” Eredményesnek az olyan oktatást tekintette, amely szabad teret enged az egyéni képességnek, amely lehetővé teszi, hogy a növendék „saját szemével lásson és saját eszével gondolkodjon.” Érdekelte továbbá az iskolákban folyó esztétikai nevelés, s e tekintetben is kardinálisnak nevezhető elveket mondott ki. Hangsúlyozta, hogy nem az irodalmi és történelmi szempontok a legfontosabbak, és nem is a kép külsőségeit kell magyarázni – amire különben, úgymint mindenki magától is rájön –, hanem „magáról a festésről, a rajzról, a formákról, a színek hatásáról stb.” kell elemzést nyújtani. Csak az ilyen oktatás ér valamit.

Bár nem kereste a harcot, új vizeken járó, forradalmi művészete kihívta a konzervatívok és a hivatalos nagyságok gáncsoskodását és támadását. Így szembe került Tisza Istvánnal, utóbb pedig Apponyi Alberttel is. A velük folytatott vita lecsapódásként találhatunk írásai között egy-két polemizáló cikket is.

Írásainak sorában végül külön, egyben kiemelkedő helyet foglalnak el azok a nagyon sok szeretettel és szívvel írott cikkei, amelyekben Degas-ról, Ady-ról, és Munkácsy-ról rajzol finom portrét. Jól mondjuk: portrét, mert ezek az írások valójában nem mások, mint szavakba öntött képek. Különösen az Adyról szólókat emelhetjük ki, ezekről bizvást állíthatjuk, hogy az Ady-irodalom gyöngyszemei.

Talán e futó sorok nem érzékeltetik eléggé azt a szellemi és tárgyi gazdagságot, amely írásaiban halmozódik fel. Ezért hadd tegyük hozzá: írásainak rendkívül jelentős dokumentációs értéke is. Dokumentumai életének, művészetének, világszemléletének, nem utolsósorban korának is. Sokszáz adatából a művészettörténelem mellett az irodalomtudomány, helyel-közzel a történettudomány is meríthet.

Bár írásainak komoly jelentősége az életmű által és annak egységében van, nem tagadhatjuk azok irodalmi értékét sem. Írásait olvasva azokra a sajátságokra lehetünk figyelmesek, amelyek csak az irodalom nagyjait jellemzik. Nemes egyszerűség, közvetlen hang, tömörség – ezek jellemzik Rippl-Rónait, a publicistát.

Kodály Zoltán: Mohács

Vegyeskar Kisfaludy Károly versére. 1965.

Legjelentősebb élő zeneszerzőnk, Kodály Zoltán kórusműveit a zenetudomány szöveg-tematikailag három csoportra osztja: magyar népdalfeldolgozások (Mátrai képek, Karádi nóták, Villő stb.), biblia szöveg-megzenésítések (Psalmus Hungaricus, Jézus és a kufárok, Genfi zsoltárok, stb.), valamint a „Megkésétt melódiák”. E címet adta Kodály a tizes években írt zongora-, illetve zenekari kíséretes dalainak, melyekben klasszikus magyar költők (Berzsenyi, Kölcsey, Csokonai) nemesveretű verseit zenésítette meg. E műveknek teljes joggal adhatjuk a „Megkésétt melódiák” elnevezést, hiszen Kodály előtt alig akadt valaki, aki megfelelő színvonalon alkotott volna e költeményekre muzsikát, így több mint egy évszázadot vártak méltó megzenésítésre. A Nemzeti dal nem kevesebb, mint 108 évet várt, bár Kodály előtt legalább huszan megzenésítették, de egyik sem volt méltó a költeményhez. Sorolhatnánk a többi nagy Kodály kórusművet, melyeknek szövege klasszikus magyar költőtől való, hogy csak egy-kettőt említsünk: Berzsenyi: A magyarokhoz, Kölcsey: Huszt, Vörösmarty: Liszt Ferenchez, Arany: Csalfa sugár, vagy a jelen század kiemelkedő poétáinak versei: Ady: Felszállott a páva, Weöres: Öregek.

A Mester legújabb vegyeskari művének szövegéül ismét egy klasszikus verset választott: Kisfaludy Károly Mohács-át.

Az eredeti költeménynek mintegy a hatvan százalékát zenésítette meg a szerző. Terjedelmét tekintve így is a nagylélegzetű Kodály-karművek (Liszt Ferenchez, Mátrai képek, Jézus és a kufárok) közé tartozik. Nem kevesebb, mint 8–9 perc terjedelmű, ami meglepő, hiszen a Mester az 1961-ben bemutatott C-dur szimfónia óta általában epigramma-terjedelmű karműveket alkotott (Batsányi: A franciaországi változásokra, Vargha Károly: Az éneklő ifjúsághoz, stb.).

Az ez év márciusában komponált Mohács című négyszólamú vegyeskari műben homofón és polifón jellegű részek váltogatják egymást. A mű dallam-szövege – az eddigi Kodály-művekhez hasonlóan – az ereszkedő dallamvonalú pentaton magyar népdalok hangmatériájára emlékeztet. A disztichonban megírt vers magyar zenei prozódiaja az időmértékes verslábak ellenére tökéletes. Szólamai viszonylag könnyen énekelhetőek, komolyabb intonációs problémát nem okoznak.

A mű fojtott tónusban, a mohácsi csatamezőt megjelenítő hangulatban indul. Ezt a hangulati hátteret néhány líraibb jellegű ütem váltogatja. Drámai, szinte tragikus színt jelent a mű további részében a Lajos király halálát érzékeltető szakasz. Különösen azokon a helyeken drámai izzású a muzsika, ahol az országot rabságba taszító török elnyomókról szól a vers. Itt Kodály az arab-török folklórból ismert bővített másodlépést is használja. Majd az elkeseredés, a hazafiúi fájdalom hangjai következnek a mohácsi vész következményeiről:

Birtok nem vala már, idegen lett a magyar otthon,
Félhold kérkede szét városi tornyaitól.

De a legnagyobb fájdalom hangja akkor szólal meg, amikor a zeneszerző a költővel együtt a nemzetet ért csapások legfőbb okáról énekel:

Egységünk törten törve . . .
Nem, nem az ellenség, önfia vágta sebé.

A monumentális a capella karmű befejezésében azonban már eltűnik a múlt csapásain kesergő hang. Megszólal az elöretétekintés, a bizakodás szava:

El! ti komor képek! ti sötétség rajzati, félre!
Uj nap fényle reánk annyi veszélyek után.
Él magyar, áll Buda még, a múlt csak példa legyen most,
S égve honért biztos nézzen előre szemünk...

Szinte himnikus, optimista hang ez s a Mester a Budavári Te Deum fuga-témáját idézi e szavakkal: „Él magyar, áll Buda még...”

A befejezés – hasonlóan a Psalmushoz és a Te Deumhoz – csendes, megnyugtató, szinte kontemplálóan összegez, egyszóval hamisítatlanul kodályi.

*

Az új karmű bemutatásával a Mester két pécsi középiskola, a Janus Pannonius és a Nagy Lajos Gimnázium egyesített vegyeskarát bízta meg a következő ajánlást írva a partitúrára:

„Várakozással a pécsi ifjúsági karoknak. Kodály Zoltán.”

A mű Ivasivka Mátyás vezényelte nagysikerű bemutatója a májusi keszthelyi Helikoni Ünnepek díszhangversenyén hangzott el a szerző jelenlétében.

TAXNER ERNŐ

A Berliner Ensemble Budapesten

„Ha szerepeiteket olvassátok /-kutató szemmel és ámulásra készen-/ örvendezetek az újnak, a régiért meg szégyenkezzetek!” – olvasom egy Brecht vers záró-sorait, és azt hiszem, itt nyílik az a rés, amelyen a legjobban meg tudjuk közelíteni Brecht művészetének lényegét. Még forradalmár költők között is meglehetősen ritka az a következetesség, ahogy Brecht ezt a gondolatot vállalja és megvalósítja. Az ő művészetének valóban minden „elemi részecskéje” az új keresésének jegyében fogant. Különösen igaz ez drámaírói gyakorlatára, amelyet nyugodtan nevezhetünk mondani-valójában és formájában egyaránt forradalminak. Az újra gondol akkor is, amikor a múltat faggatja „kutató szemmel és ámulásra készen”, hogy az új híveinek felhívja figyelmét a rosszra, a helytelenre; mindarra, amit el kell kerülniük, ha egy minőségi-leg magasabbrendű társadalmat akarnak maguknak megteremteni.

Amikor Bertolt Brecht végre levethette az első világháború vérrel átitatott egyenruháját, már minden gondolkodó ember világosan látta, hogy a régi módon élni sem lehet többé, nemhogy alkotni, valódi művészetet teremteni. A különböző színű és szintű lázadások időszaka ez, és Brecht a kommunistákhoz csatlakozva remélte céljának elérését: egy új társadalom megvalósítását szolgáló új művészet megteremtését. Brecht egyaránt lázadt fiatalkorának polgári világa és hagyománytisztelő művészet-szemlélete ellen, és e kettős lázadást mindhalálig elválaszthatatlannak érezte. Hitte, hogy új gondolatokat csak új művészi eszközökkel lehet kifejezni. Mivel pedig tudatos művész volt, nem tűrt semmiféle szabályt, ha úgy érezte, akadályozza művészi mondanivalójának leghatásosabb kifejezését. Nem tisztelte a konzervatív esztétika

Június első hetében Budapesten vendégszerepelt a berlini Brecht Színház, melynek első művészeti vezetője maga a nagy, német drámaíró volt; jelenleg pedig özvegye látja el az igazgatói tisztelet. Mivel a bemutatott színművek – Koldusopera, állítsátok meg Arturo Uit! – már több ízben szerepeltek magyar színházak műsorán is, e sorok írója tartalmuk ismertetését nem tartja szükségesnek.

törvényeit, nem a klasszikusokat. Annyira nem „tisztelte” a klasszikusokat, (és a szerzői jogot sem!) hogy éppen a Koldusoperában nemcsak balladái hangulatát, de – egyes kritikusok szerint – egész szakaszokat kölcsönzött Villontól. Nem „tisztelte” tehát a klasszikusokat, de annál inkább ismerte, értette műveiket. Hajnal Gábor az Arturo Ui-hoz írott tanulmányában a darab két jelenetének klasszikus mintáját is kimutatja; és valóban a virágüzletbeli séta kísértetiesen emlékeztet Faust, Margit, Mefisztó és Márta kerti sétájára; a temető jelenet pedig a III. Richardnak arra a mozzanatára, amikor Gloster herceg Lady Annától meggyilkolt férjének koporsója mögött követel szerelmet. Rengeteget beszéltek már arról, mily sokat merített Brecht a keleti – kínai és japán – színházi kultúra tanulmányozásából; lényegesen kevesebbet emlegetik viszont, hogy az európai színház történetének is kiváló ismerője volt, és első-sorban is ezekre az ismereteire alapozta a színházat forradalmasító elképzeléseit. Különösen az Erzsébet kori angol színház vonzotta erősen; ennek rendkívül „szabad szelleme” minden bizonnyal segítette abban, hogy megtalálja azokat a módszereket, melyeknek felhasználásával aztán szétfeszítette a hagyományos „szekrényszínpad” zárt díszletvilágát; és megteremtette drámáiban Shakespeare óta a legszabadabb belső mozgékonytságot. Hogy mennyire vonzotta Shakespeare és mennyire elődjének érezte a nagy angol művészetét, azt remekül bizonyítják a fenti példák is, amelyek egyikében Goethe mondanivalóját szinte kifordítja, Shakespeare-ét viszont lényegében magáévá teszi.

Hét évvel ezelőtt a Berliner Ensemble vendéjátéka nemcsak azért volt felejthetetlen a budapesti színházlátogatók számára, mert hosszú idő után ők voltak az első jelentős külföldi együttes, amely Budapesten vendégszerepelt; de a színészek – köztük a világhírű özvegy, Helene Weigel játéka, akit most csak a páholyban láttunk, – önmagában is jelentős esemény volt. Ráadásul igen sokan ekkor láttunk először *igazi Brechtet*, ekkor fedeztük fel művészi nagyságát a kitűnő Galilei előadáson. Ezúttal már nehezebb dolga volt a német együttesnek, hisz egyrészt ragyogó vendégegyüttesek után jött ismét Budapestre, másrészt az elmúlt években a hazai közönség mégiscsak megismerte Brecht művészetét, sőt néhány művét kitűnő előadásban láthatta.

A Koldusoperát előzte meg ezúttal nagyobb érdeklődés. És máris elkerülhetetlen egy kis hasonlítgatás: a németek előadása sokkal keményebb és ironikusabb volt, mint eddig a mieink. Nyoma sem volt benne annak az édeskés szellemnek, amely nálunk alaposan „megszelídítette”, felhígította Brecht szatíráját. Egész biztos, hogy ez az *igazi* Koldusopera, hisz Brecht ebben a művében éppen a sláger-érzelmeket, az operett-érzelmeket, a hamis ábrándokat akarja kigúnyolni; a hangzatos szövegeket megkongatni, egy kegyetlenül igazságtalan társadalom lényegének lemeztenítése közben. A darab legfőbb művészi eszköze az arányok eltorzítása. Ez a történet *egészében*, így elképzelhetetlen, *részleteiben* – és lényegében – azonban igaz. Az egész történet aránytalan, mert Brecht a részletekben azt, amit a legfontosabbnak tart, félelmetesen felnagyítja. Ez a torzítás azonban mindig a mondanivaló élesebb hangsúlyozását szolgálja, úgyhogy végül is azt, aki a részleteket szellemileg feldolgozza, ezek szinte kényszerítik az összegezésre, és arra hogy levonja a tanulságot: Vagy rettegve ismeri fel saját helyzetét abban a társadalomban, amelyben élni kényszerül, vagy pedig – ha egy eszményibb társadalom polgára – szégyenkezve gondol történelmi múltjára.

A Koldusopera hősei *típusok*, Brecht azonban mély, lélektani ábrázolás helyett csak egy-két vastag vonallal vázolja, és néhány élesen elütő színnel festi jellemüket. Nem egy életképet látunk a színpadon, de a „szegények szegényeinek” életét. Nem vitás, hogy Brecht mellettük áll; azok mellett, akiket az élet arra kényszerített, hogy Peachum-mel együtt vallják: „A föld szegény, az ember gaz”, és ők ehhez tartják magukat. „Csak sajnós, hogy e sárvilágon éppen / az ember küzdve és durván rohan” – sajnálkozik a kolduskirály, s Brecht megérti őt is, meg a többieket is, akik tetteiket nem tudják ilyen szépen igazolni. Megérti, hogy a „nagyok” társadalmi gyakorlata kényszeríti őket, hogy módszereiket kicsiben utánozzák; de a felelősség alól nem ment fel senkit. Ellentétben egyes polgári liberálisok szegényember sajnálatával Brecht ítél. Ítéletet mond az önzés, a kegyetlenség, a pénz világa fölött, melyben az

emberi élet teljesen értéktelen, ahol a gyilkosság a „szerzés” megszokott eszköze. Ezeket az embereket csak a csoda mentheti meg a bukástól – szándékosan irreális ez a mesei befejezés is! –, mert kivétel nélkül alkalmazkodnak ahhoz a világhoz, amely ellen fel kellene lázadniuk, amelyet meg kellene semmisíteniük. Egy szikrányi együttérzést sem juttat Brecht ezeknek a hősöknek, így a színészek szinte kényszerítve vannak, hogy belsőleg elidegenedve, sok iróniával ábrázolják azt, akinek szerepét alakítják.

Elvileg tökéletes a Berliner Ensemble előadása, de kár lenne elhallgatni, hogy ezúttal mégsem nyújtott maradéktalan művészi élményt ez a kitűnő együttes. Ennek oka részben talán az, hogy a jeles Wolf Kaiser, Peter Kalisch, Carola Braunbock (Bicska Maxi, Peachum és felesége), valamint a Kocsma Jennyt alakító művész mellett Polly szerepében bizony egy nagyon gyenge kis színésznőt láttunk. A nagyobb baj azonban véleményem szerint az, hogy egy kissé megkopott már ez az előadás. Állítólag 340-edszer játszották ezen az estén a berliniek, és úgy látszik, ennyire hosszú sorozatot még ilyen kitűnő együttes sem tud egyenletesen magas színvonalon tartani.

A Koldusoperánál sokkal nagyobb élmény volt az Arturo Ui előadása. Ez az előadás is a groteszk elemeket hangsúlyozta, és ezúttal az elidegenítő hatást gyakran váltogatta mély belső átéléssel. A színészek nemcsak bemutatták az ismert történelmi figurák drámabeli megfelelőinek torz viselkedését, de igyekeztek jellemük fejlődését, belső világukat is kivetíteni és megértetni. Rendkívüli élmény volt, ahogy az előadás időről időre elragadta nézőjét a beleélés állapotába, hogy aztán egy-egy színészi mozdulattal, vagy hangsúly-váltással szinte kilökje ebből a hangulatból, hirtelen rádöbentve a színpad és a nézőtér, valamint a valóság közötti szakadéokra. A harsányság, a cirkuszi elemek, a hang és fényhatások, a maszkok, a színház egész területének (még a nézőtérnek is) bátor felhasználása e cél érdekében, példamutató lehet a magyar színházak számára. Az előadás szelleme, a jellemekekkel összhangban, szinte megkövetelte Ui artista mutatványait, vagy azt, hogy Givola az egyik páholyból énekeljen. Kitűnő előadás volt, kitűnő színészekkel! Némileg igazságtalanság a többiekkel szemben, ha csak Ekkehard Schall (Ui) nevét említem, de hát nem sok értelme lenne az egész színpadot ideírni.

Ekkehard Schall azt a folyamatot jeleníti meg félelmetes erővel, melynek során a Karfioltröszt urainál kolduló gengszterből III. Richard stílusú gonosztevő fejlődik. Sokáig csak egy alázatosan meggörnyedt, szinte a könyörgő kisember szobrává merevedett alakot látunk a trösztvezérek ajtajában, aki minden ajtónyitásra reménykedve fordul az urak felé. Schall alakításában ebből a nyomorult figurából úgy válik félelmetes gazfickó, hogy egy pillanatig sem hiszünk „nagyságában”; mindvégig emlékezetünkben marad nyomorult volta, még sikerének csúcspontján is, amikor a fakult ballon helyet frakkban fesszít. Schall felfogásában Ui végig szerepet játszik. Kezdetben az a szerep, melyet játszik, illik egyéniségéhez, bár azt szolgálja, hogy alázatossággal leplezze aljasságát és nagyratörő álmait. Fokozatosan megváltozik azonban a helyzet: Ui szerepe átalakul, egyre távolabb kerül egyéniségétől, ugyanakkor midőn egyre kevésbé fogja vissza gonosz indulatait. Ekkehard Schall ezt a bonyolult fejlődő ketősséget mindvégig hangsúlyozni tudja, és nyálas, sokszor undorító, máskor nevetséges Ui-jában van valami félelmetes is.

Bármennyire tetszett ez az előadás, egy kérdésben mégis kénytelen vagyok a Brecht színházzal vitába szállni. Hogy az asszony meggyilkolását a darab végén, avagy közepén játsszák, az talán nem is elsőrangú probléma. (Nálunk különben is alaposan megvitatták már.) A nagy kérdés az, hogy az előadás 5. és 7. képe, melyek nem szerepelnek Brecht drámáinak birtokomban lévő kiadásában,* szükséges betoldások-e, avagy vitathatóak?

Az 5. képen a jóhírét féltő Dogsborough látjuk, amint éppen a Tröszt segítségét kéri Ui-ék fenyegetőzése ellen. Az urak először nevetnek ezen és arra biztatják a vá-

* Helikon Klasszikusok, 1964. ford. Hajnal Gábor. Szerk: Vajda György Mihály, és Walkó György.

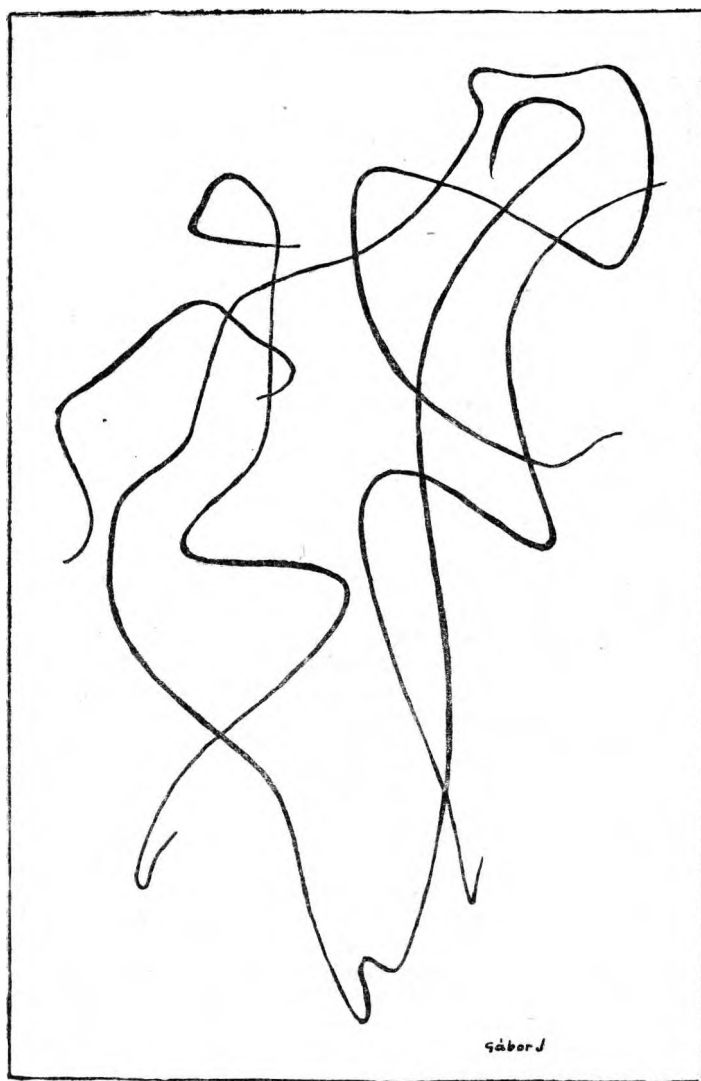
rosi képviselőt fejét: rendőri segédlettel oszlassa fel Ui bandáját; egy hatalmas erejű, – vizsgálatot követelő – tömegtüntetés hatására azonban megfordítják a dolgot, és ráveszik Dogsborough-t, bízva a vizsgálat ügyének elintézését Ui-ra. A 7. jelenetben Ui ígéreteket fenyegetésekkel váltogató beszédét látjuk-halljuk, majd legényei szemünk láttára fegyveres erővel fojtják el a kisemberek elégedetlenségét – ekkor lövik le az asszonyt is. E két jelenet minden bizonnyal fokozottan akarja hangsúlyozni a nagytőke szerepét Hitler-Ui hatalomra juttatásában, és a tömegek ezzel szemben tanúsított ellenállásának kíván emléket állítani. Ennek alapján a felületes szemlélő nyugodtan mondhatná, hogy ezek a betoldások nyilvánvalóan megegyeznek a kommunista Brecht szándékával, aki ezt a történelmi kérdést ugyanígy látta. Azt is gondolhatnánk, hogy a darab keletkezésének történelmileg korai időpontja (1941.) szükségessé tesz bizonyos, a távlatból következő kiegészítéseket.

Ha azonban mélyebben utána gondolunk a Berliner Ensemble előadásának, furcsa eredményre jutunk. Ezek szerint meglehetősen rosszul áll az emberiség szénája, hiszen elég, hogyha a nagytőkét összefog néhány gátlástalan fegyveres banditával, velük szemben a tömegek minden erőfeszítése hiábavaló; a nép némi vérengzés árán megfélemlíthető; semmi sem állíthatja meg tehát a banditák sikersorozatát, hogy hatalomra jussanak és a legborzalmasabb szerencsétlenségeket zúdítsák a világra. A torz és megfélemlítő elemek persze oly sok gondolatot vetnek fel ebben a drámában, hogy ez a gondolatmenet, melyet itt kiemeltem így, önmagában nem válik ki a többi közül. De ez az előadás ilyen gondolatokat is sugallhat.

Brecht azt kívánta bizonyítani ezzel a művével – és ezt senki nem vitatja, – hogy *Arturo Ui pályafutása megállítható*. (Mellesleg ez a darab eredeti címe is, a felszólító mód a magyar fordító találománya.) Arturo Ui megállítható, mert nem olyan nagy és félelmetes, mint fénykorában sokan hitték; torz és nevetséges, csak egy kis csoport áll mögötte, és azok is állandóan marakodnak; – Uit tehát el kell söpörni. Brecht itt vitathatatlanul a tömegekre gondolt; arra, hogy minden épeszü embernek össze kellene fognia Ui ellen. A történelemből tudjuk, és ezzel természetesen Brecht is tisztában volt, hogy a kommunisták megpróbálták feltartóztatni Hitler diadalmenetét; de azt is tudjuk, hogy Hitler az 1932-es választásokon 13 és fél millió szavazatot kapott, (a megosztott munkásosztály vezére, Thälmann csak 4 milliót). Azt hiszem, nincs szükség ennek a kérdésnek részletesebb elemzésére, hiszen közismert, hogy Hitlernek sikerült megtévesztenie és befolyása alá vonnia a kispolgárság jelentős részét. Ui szavai nem voltak olyan hatástalanok, mint a színpadon, és a tömegharc sem volt olyan erőteljes. Sajnos. Ha az lett volna, akkor Brecht sohasem kényszerül ennek a drámának a megírására! A Hétféi Hírek szerint Wiesbadenben valaki a következő hirdetést tette a helyi Kurrier-ba: „Ki tud nekem pontos magyarázatot adni arra, miképpen történhetett, hogy több mint 60 millió ember körülbelül 1939-től „Jó napot”, „Jó estét” helyett „Heil Hitler”-rel köszönt?” Biztos vagyok benne, hogy Brecht is érezte ezt a kérdést, még akkor is, ha ebben a drámában nem tért ki rá. Nem tért ki rá, de nem is egyszerűsítette le ezt a problémát úgy, miként ez az előadás teszi. Úgy vélem, a dráma eredeti arányai sokkal közelebb állanak a történelmi valósághoz, és Brecht mondanivalóját is hívebben szolgálják.

Megbocsásson ezért a megjegyzésért a Brecht Színház, mely valóban hűségesen próbálja őrizni Brecht hagyatékát (még azt sem engedélyezik, ha valamelyik színház az eredeti zene nélkül akarja előadni Brecht drámáit, ami talán már túlzás is). Ezúttal azonban nehéz elfogadni álláspontjukat. Hangsúlyozom, nem az alapkonfliktust vitatom, csak a túlmagyarázásnak érzett betoldásokat. Az az ősi művészi igazság, hogy a kevesebb néha több, úgy látszik, ebben az esetben is érvényes.

Végezetül még csak annyit: megint rendkívül értékes tanulságokat szerezhettek színművészeink arra vonatkozólag, hogyan kell korszerű színházat csinálni. Igaz ugyan, hogy szakemberek számára a külföldi színházak vendégjátékát nem pótolja a külföldi tanulmányutak feltétlenül szükséges tapasztalatait, a közönség számára azonban rendszerint igen nagy élményt jelentenek ezek, és csak azt sajnálhatjuk, hogy nem láthatunk még több vendégegyüttest.

GÁBOR JENŐ: Tánc

KOLTA FERENC: *Húsz év
ifjúsági irodalma*

HEGEDÜS ANDRÁS: *Írók, kritikusok,
pedagógusok...*

PETROLAY MARGIT: *Ifjúsági irodalom?
– gyermekirodalom*

KOLTA FERENC

Húsz év ifjúsági irodalma

1945–1965

III.

Ifjúsági irodalmunk fejlődésében újabb pezsgés 1953-ban kezdődött. A Párt Központi Bizottsága 1952-ben foglalkozott az ifjúsági irodalom helyzetével, s rávilágított a legfontosabb tennivalókra. 1952-ben a DISZ első kongresszusa is ráirányította a figyelmet az idevágó problémák és tennivalók jelentőségére. A párt hivatalos megnyilatkozásainak a gyakorlati következményei 1953-ban már megmutatkoztak.

Központi feladatnak látszott először is a nevesebb írók megnyerése az ifjúsági irodalom ügyének. Ez a törekvés indította a Népművelési Minisztériumot arra, hogy meghívásos pályázatot hirdessen ifjúsági művek írására. 30 író-t hívtak meg erre a pályázatra, jobbára olyanokat, akik addig nem írtak ifjúsági műveket. A pályázat szép eredménnyel zárult: 21 mű érkezett be, köztük szerepelt pl. Tamási Áron: *Hazai tükrök* c. Kossuth-díjjal kitüntetett regénye is. A pályázatra írta Szabó Pál: *Hajdu Klári* c. művét (ez nyerte el a 8000 Ft-os első díjat), Thury Zsuzsa: *A francia kislány* c. sikerült úttörő-regényét, Hollós Korvin Lajos: *A Vöröstorony kincse* c. kitűnő történelmi regényét, Zelk Zoltán: *Mese a kiscsikóról* c. verses elbeszélését, Hajnal Anna: *Eső esik* c. elbeszélő költeményét stb. A legjelentősebb eredmény azonban az volt, hogy eddig húzódozó íróink közül többen foglalkozni kezdtek az ifjúsági irodalom problémáival. Jellemző, hogy a *Mesék, történetek* c. mesekönyv megírására már 70 író-t tudott mozgósítani a kiadó, így ez a mű legnagyobb élő íróink meseantológiájává vált.

Újabb lendületet a párt 1953. évi júniusi határozatai adtak. Ezek hatására pl. alapvető kérdésként merült fel a tömegkapcsolatok hiánya, illetve a hiány kiküszöbölésének lehetősége, elsősorban az ifjúsági regények érdekességének biztosításával.

Ezeknek a törekvéseknek a megvalósítását segítette az, hogy a könyvhiány meg-

szüntetésére év közben nagyobb mennyiségű papírt bocsátottak a kiadó rendelkezésére.

Sajnos, az irodalomtudomány és a kritika ebben a periódusban nem sietett a szükséges mértékben az ifjúsági irodalom segítségére. Ezekben az években alig jelent meg elvi vonatkozású írás az ifjúsági irodalom kérdéseiről. A megjelentekben azonban csaknem kivétel nélkül arról olvashatunk eszmefuttatást és vitát, hogyan lehetne az új magyar ifjúsági irodalmat közelebb vinni a gyermekekhez, ugyanakkor művészeibbe tenni. Haas Károly *Gyermekeirodalmunk néhány kérdéséről* c. nagyon sok jó gondolatot felvető cikkében pl. helyesen állapítja meg: „Ha a didaktikus szempontok kerekednek az irodalom fölé, elveszti hatását, nem tölti be azt a sajátos; nemcsak az értelemre, hanem az érzelmekre ható, szórakoztató és szinte észrevétlenül nevelő szerepét, mely egyedül a művészet sajátja.” (Új Március. 1954. 4–5. sz. 110–120. l.) Gergely Márta az érdekesesség és a romantika fontosságát hangoztatta. (U. o. 5–6. sz. 74–77. l.). Szász Eta a 10 és 14. év közötti leányoknak való regények és a humoros könyvek hiányáról írt (u. o. 79–82. l.). Árdó Mária a gyermekélet igazabb ábrázolását követelte, megállapítva, hogy az élet valódi konfliktusait kell bátran ábrázolni, az új győzelmének megmutatásával, de nem a politikai fejlődés erőszakolt kiélézésével. (U. o. 77–79. l.) Igazabb és érdekesebb valóságábrázolást követelnek ezekben az években, olyant, amely számol a fiatal olvasók életkori sajátosságaival.

A feltételek tehát általában kedvezően alakultak a művészi valóságábrázolásra, s mindezek hatására ezekben az években jelentős előrehaladást figyelhetünk meg.

A legkisebbeknek szánt alkotások száma viszonylag kevés volt. A gyermekköltészetben azonban született ebben a periódusban egy igazi remekmű is, Weöres Sándor: *Bóbita*-ja, amelynek legtöbb költeménye a legkisebbeknek és a legigényesebb felnőtteknek egyaránt magas fokú esztétikai élvezetet nyújt. (Részletes elemzése helyett ezúttal hadd utaljunk Harsányi István szép tanulmányára: *Miért kíváló gyermekverseket Weöres Sándor „Bóbita”-ja?* Megjelent a Tankönyvkiadó Olvasó gyermekeink c. kötetében.)

Előbbre lépett az ifjúsági színművek ügye is. A közben megalakult Ifjúsági Színházról komoly vita folyt a napilapokban és az Irodalmi Újságban. Sajnos, elsősorban műsorpolitikai kérdésekről, és nem az új magyar ifjúsági dráma elvi és gyakorlati problémáiról. Pedig sok tanulsággal járhatott volna Török Tamás: *Az eltűszentett birodalom* c. mesejátékának, Füsi József: *Az aszódi diák* c. Petőfiről szóló művének, valamint Hegedüs Géza: *Mátyás király Debrecenben* c. darabjának mélyebb elemzése. Több jelentős író kezdett 1953-ban ifjúsági színművek írásába. (Szabó Pál és Balázs Sándor pl. színre vitték a *Hajdu Klári*-t, újból ifjúsági szindarab írásába fogott Hárs László, Fehér Klára és így tovább.) Kétségtelen azonban, hogy ebben a műfajban még csak az első komoly lépéseket tettük.

A fejlődés leginkább az ifjúsági regény területén következett be. A megjelent új magyar ifjúsági regények műfaji összetétele most már sokkal változatosabb a korábinál. 1953-ban pl. még nincs sem új leányregény, sem kalandos regény. 1954-ben azonban megjelenik Thury Zsuzsa: *A trancia kislány* és Nagy Zsuzsa: *Csakazértis* c. könyve, s ezzel megkezdődik a leányoknak szóló új típusú regények írása. 1954-től a kalandos elem is egyre inkább érvényesül. Nemcsak a történelmi tárgyú regényekben kap több szerepet a kalandosság, de kifejezetten kalandos regények is megjelennek: Komáromi: *Bátrak hajója*, Fazekas: *Csodálatos utazás*, Dorogi János: *Uránmezők felé* stb. Megkezdődik az utazókról szóló kalandos regények megjelenése is. (Németh I. Ödön: *Őserdők mélyén*). Igaz, ezek még helyenként unalmasak, sokat magyaráznak, túlságosan érvényesítik a közvetlen oktató szándékot, érdemük azonban, hogy utat törtek új területek felé, és egyre több ifjú olvasót nyertek meg az új magyar ifjúsági könyveknek. Beigazolódtott, hogy valóban szükség van kalandos könyvekre, s ezért a Kiadói Főigazgatóság 1955 októberében igen magas díjakkal

újabb ifjúsági regénypályázatot hirdetett, ezúttal „utazási tárgyú, kalandos ifjúsági regények”-re, amelyek a 10–16 éves fiatalok érdeklődési körének megfelelően a haladó tudomány egyes eredményeit dolgozzák fel.

Az új témák keresése, a műfaji gazdagodás, törekvés az ifjúság érdeklődésének, valódi szükségleteinek kielégítésére: mindezek jelzik az előrelépést a korszak ifjúsági irodalmában.

Nem egy maradandó értékű alkotás is született ebben a periódusban. Gondoljunk pl. Thury Zsuzsa: *A francia kislány* című, már említett művére, vagy Hollós Korvin Lajos: *A Vöröstorony kincse*, Vitányi: *Főhadnagy Fazekas*, Tatay Sándor: *Kinizsi Pál* c. nagyszerű alkotására a magyar történelem, illetve Révay: *Párduc* c. regényére az ókori történelem témaköréből. Az utóbbi természetesen nem az úttörőknek, hanem a serdültebbeknek való, akárcsak Tamási Áron: *Hazai tükör* c. műve is. Ezek a regények ma is élnek, nem egy közülük az új, szocialista reformtantelemben is szerepel mint ajánlott olvasmány. Kielégítik az ifjúság kalandvágyát, és közben helyes hazaszeretetre, áldozatvállalásra, nemzeti önismeretre is nevelik a fiatal olvasókat.

Kisértenek természetesen a régi hibák is. Az úttörő-regények legtöbbszörében pl. többé-kevésbé ott vannak az előző korszakban megismert fogyatékoságok. Az írók megkísérlik ugyan ezek elkerülését, nagy igyekezetükben azonban nem egyszer újabb zsákutcába keverednek. Az előző korszakban pl. hiba volt, hogy a gyermekek legfőbb feladatának nem a tanulást ábrázolták az írók, hanem az ellenség leleplezését. Murányi-Kovács: *A Rákosi-zászlóért* c. regényében, de más művekben is, a gyermekek gondja már a tanulás, csakhogy most meg szinte egyedüli gondjuk ez. Az írók tehát nem találták meg a valódi gyermekélet ábrázolásának a helyes útját.

Voltak olyanok, akik a gyermekek bandázó és verekedő kedvére építve igyekeztek a regényt izgalmassá tenni. Kiss Antal: *Kapitány és a többiek* c. regényében pl. a „bunyó” a legfőbb életelv. Nem lehet kétséges, hogy ez sem volt helyes út a gyermekélet igazi ábrázolására és a gyermekek romantika iránti vonzódásának kielégítésére. Olyan „hősi eszményt” és olyan példaképeket népszerűsített, amelyek szemben állnak a szocialista pedagógia követelményeivel.

A jobb úttörő-regények közé tartozik Palotai Boris: *Sztálinvárosi gyerekek* c. műve. A tanulás ebben már nem egyedüli téma, a gyermeklélek ábrázolása többre tül, mélyebb, de az ő gyermek-szereplői is inkább „ügyködnek”, minthogy élnék természetes gyermeki életüket. Vasat gyűjtenek, helyrebillentik a felnőttek ügyeit (leszoktatják pl. az iszákos nagyapát az ivásról, lelkes építőket formálnak az ingadozó Daru szülőkből stb.), az ellenséget is leleplezik. A szerző ismét belezsúfol a regényébe egy csomó „szempontot” a fémgyűjtéstől a klerikális reakció és a szabotállók leleplezésén át a koreai gyermekek megajándékozásáig. Bár a regény jelentős lépést jelentett a sokoldalú gyermekábrázolás felé, és azon ritka művek közé tartozik, amelyet kedves humor is átszö, a vázolt és egyéb hibák miatt nem lehetett maradandó értékűvé.

Íme: a kaland és a romantika helytelen értelmzése, a gyermeki világ torz ábrázolása és az erőltetett politizálás rontja még mindig a diákregegyek egy részének eszmei és művészi értékét.

Nem a diákéletből vett mai témájú ifjúsági regények is születtek, s ezek közül Szabó Pál: *Hajdu Klári* és Sásdi Sándor: *A vándorút vége* c. műveit érdemes az átlagból kiemelni.

Feltűnő ebben a periódusban a mai tárgyú regények számának fokozatos csökkenése. 1956-ban pl. már alig jelent meg ilyen mű. A történelmi tárgyú regények száma viszont ezzel párhuzamosan fokozatosan emelkedik, s 1956-ban érte el a csúcspontot. A történelmi tárgyú regények témaköre ugyanakkor kissé szűk. A művek legtöbbje a Rákóczi-féle és az 1848–49-es szabadságharcról szól. Népünk harcainak más jelentős korszakai és eseményei alig szerepelnek. Különösen a munkásmozgalom harcainak művészi ábrázolása hiányos még. Bár az 1955-től egyre job-

ban érvényesülő reakciós törekvések az ifjúsági irodalom megjelenő alkotásaiban közvetlenül nem nyilvánultak meg, kétségtelen, hogy a vázolt jelenségek is árulkodnak.

Összegezőként mégis megállapíthatjuk, hogy ez a periódus sok jelentőset hozott a magyar ifjúsági irodalom fejlődésében. Ha ifjúsági irodalmunk még nem is érte el a kívánt színvonalat, változatosabb, színesebb, a gyermekek számára vonzóbb lett, a művek valóságábrázolása tökéletesedett. Ezekben az években tehát ismét komoly lépések történtek a további kibontakozás felé.

*

Az 1956-os ellenforradalmi események természetesen ifjúsági irodalmunk fejlődésére is egy időre kedvezőtlenül hatottak. 1957-ben pl. az előbbi éveknél kevesebb ifjúsági mű jelent meg, ezek is javarészen fordítások voltak és régebbi művek új kiadásai. Nem véletlen, hogy mai tárgyú új ifjúsági mű egy ideig alig született. Mégis megállapíthatjuk, hogy azért ez az esztendő is újabb előrelépést jelentett. A kisebbek számára (különösen a 8–10 éveseknek) ugyan nagyon kevés valamirevaló könyv jelent meg, ezek között azonban volt olyan kiváló is, mint Kassák: *Csillagok csillogjatok* c. kötete. A 10 éven felülieknek szánt irodalomban már nagyobb választék készült az ifjúság számára.

1958-tól lépésről-lépésre megfigyelhetjük az újtípusú ifjúsági irodalom erősödésének folyamatát. Szinte minden esztendő hoz valami újat. 1958-ban pl. megjelent a Kiadói Főigazgatóság által kiírt pályázat díjnyertes kalandos regénye, Dékány: *Matrózok, hajósok, kapitányok* c. műve, amelyben érdekes, izgalmas, fordulatossá cselekmény kitűnően ötvöződik az ügyesen beleszótt oktató és ismeretterjesztő részekkel, anélkül, hogy közben a regény szép stílusában törés következett volna be. Ezután az ifjúsági kalandregény népszerűségének és fellendülésének új fejezete kezdődik. A lassan kibontakozó leányregények fejlődésének új lendületet adott Gergely Márta 1958-ban megjelent *Szösz* c. regényének nagy sikere, valamint a körülötte kialakult vita. Segítette ezt a Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó Vállalat „Pöttyös Könyvek” c. sorozatának megindítása. Ez a sorozat 12 éven felülieknek szóló leányregényeket tartalmaz. Más műfajok is újjáélednek. Mándy Iván: *Csutak a színre lép* c. 1957-ben megjelent könyve után pl. ebben az évben is születik egy figyelemre méltó „bandaregény”, Bogáti Péter: *A Hóvirág másodkormányosa jelenti* c. műve, s ezzel újból felélednek a diákregegyek, most már igényesebb formában. Eddig nagyon hiányoztak az ifjúsági elbeszélések. Révay: *Tűztolyam* c. kötetével ez a régen oly kedvelt és virágzó műfaj is újjáéledt, és ezentúl jóformán minden évben jelennek meg ifjúsági elbeszéléseket tartalmazó kötetek.

Az 1959. esztendőben elsősorban a politikai tárgyú ifjúsági szépirodalom előtérbe jutása a feltűnő (Földes Péter: *A mennyei páncélvonat*, Hárs György: *Ökölbezárt szó*, Tábori András: *A utak kettéválnak*, valamint a *Táncrend* c. riportelbeszélés gyűjtemény). Kevés ugyan a mai témájú mű, de ezek közt megszólal – bár gyenge színvonalon – az 1956-ban bukdácsoló fiatalokról szóló téma is, Takács István: *A másik város* c. regényében. (Kántor Zsuzsától már 1958-ban jelent meg hasonló témájú könyv, a *Práter utca*, de az még kevésbé volt művészi.) A szép számban megjelenő történelmi regények témaköre 1959-ben kiszélesedik: most már olyan korok és történelmi személyek felé is fordulnak az írók, amelyekről és akikről eddig nem írtak az ifjúsági irodalomban. Színvonaluk ugyan nagyon különböző, de már 1959-ben is van közöttük olyan, mint Ignác Rózsa: *Torockói gyász* c. jó regénye. Nemcsak tematikájuk, hanem hangjuk is egyre differenciáltabb lesz: a 10 életévtől az érettségiző diákokig minden korosztály talál közöttük magának valót. Ifjúsági irodalmunk mind a mai napig szegény az ún. reális történetű gyermekregényekben. Ebben az évben azonban találunk erre is két sikerült kísérletet, Szepes Mária: *Pöttyös Panni naplója* és Szalay Lenke: *Mogyoró* c. kislánytörténetében.

1960-ban a legkomolyabb fejlődés az ismeretterjesztő irodalomban következett be. Megindult pl. a nagysikerű Búvár-sorozat, amely a fiatal olvasók számára szemléletesen, vonzó elbeszélés keretében nyújt érdekes és fontos tudományos részletkérdésekben ismereteket. 1960-ban indul meg a *Gyermekszínpad* c. nagyon várt jelenetgyűjtemény sorozatának kiadása is, s ebben egy év alatt 7 kötetnyi gyermekjelenet látott napvilágot. Nagy kár, hogy később, 1963-ban megfelelő anyag hiánya miatt ezt a sorozatot meg kellett szüntetni.

Az 1961. esztendőben fokozódnak az ismeretterjesztő könyvek sokáig elhanyagolt területén az eredmények, mind a művek tematikájában, mind a feldolgozás módjában. Megjelenik pl. a *Gyermekenciklopédia* I. kötete, ami egészen új kísérlet volt nálunk. A gyermekversek sokáig elhanyagolt területén is újból találkozunk ebben az évben sikeres próbálkozásokkal, pl. Kormos István kötetével: *Vackor világot lát*.

Az 1962-es esztendő szintén figyelemre méltó újszerűségeket hozott. Ebben az évben indult meg a sokáig előkészített és azóta is sok vita tárgyát képező, de mindenképpen hasznos és szükséges regényes életrajz-sorozat, amely hamarosan igen népszerűvé vált az olvasók között. Új kezdeményezés volt a munkásmozgalmi és gyermeki népekről szóló riportszerű, izgalmas regények megjelenése. Az eddiginél nagyobb számban jelentek meg leányregények is, s ezt egy új leányregény sorozat megindítása tette lehetővé („Csíkos könyvek” – 13 éven felüli leányoknak). Ebben az évben az átlagosnál nagyobb számban jelentek meg gyermekkönyvek is, s ezzel részben megszűnt az eddig kedvezőtlen arány a gyermek- és az ifjúsági irodalom között.

Az 1963. évben további újszerűségekkel találkozunk, de elsősorban a gyermekirodalomban. A kisgyermekek számára pl. megjelenik az első színes ismeretterjesztő képeskönyv, Kindzierski: *A gombfocitól az úrhajóig* c. könyve, amely néhány fizikai alapfogalommal ismerteti meg az olvasókat (súrlódás, sebesség, gravitáció). A kötet egyébként az újonnan indított *Bölcs Bagoly*-sorozatban jelent meg, amely 8–9 évesek számára nyújt ismeretterjesztő műveket. Ez a sorozat nem mesékbe bújtatva, hanem közvetlenül, de vonzó formában igyekszik komoly ismereteket nyújtani. Komoly erőfeszítések történtek a gyermekköltészet fejlesztésére is, ezért a kiadó ezen a téren új típusú kiadványsorozatot kezdett: két íven, színes illusztrációkkal, fóliázott papírkötésben és olcsó áron hozza forgalomba egy-egy arra érdemes költő néhány versét, kb. 300 sor terjedelemben. Elsőnek Csányi Gyöngyi gyermekversei jelentek meg ebben a sorozatban.

Az 1964. év összképe a előzőknél is kiegyensúlyozottabb. A sok kísérlet és egyoldalú próbálkozás után a megjelent könyvek általában mind tematikában, mind az egyes korosztályoknak szóló művek számarányában az eddiginél egészségesebb összetételűek. Különös figyelmet érdemel egy új sorozat, a *Kozmosz-könyvek* sorozata. Komoly, hosszas előkészítés után az év utolsó negyedében indult meg. A sorozat az érett ifjúsághoz szól, és regények, kisregények, útikönyvek, visszaemlékezések, szatirikus hangvételű írások formájában ad választ olyan kérdésekre, mint munka, élethivatás, az ifjúság helye a társadalomban, a fiatalok kapcsolata az idősebb nemzedékkel stb. Olyan „felnőttműveket” igyekszik adni, amelyek speciálisan az érett ifjúságnak nyújtanak segítséget problémáik megoldásában. Véleményt a nagyjelentőségű kísérlet eredményéről egyelőre nem mondhatunk.

Látjuk tehát, 1956 óta hányféle kezdeményezés és próbálkozás igyekezett ifjúsági irodalmunkat fellendíteni. Hogy komoly eredmények születtek, ez természetesen annak is a következménye, hogy az írók egyre többen és egyre többet írnak az ifjúság számára. Azonban még nem minden író ismerte fel az ifjúsági irodalom jelentőségét. A Móra Könyvkiadó jelentései ismételtelen is említenek ilyen jellegű nehézségeket. Az írószövetség meg-megkísérelte, hogy viták rendezésével felkeltsse az érdeklődést az ifjúsági irodalom problémái iránt, de ez nem járt teljes sikerrel. Tatay Sándor 1963-ban szenvedélyes hangú cikkben ostromozta azokat, akik rangon alulinak tartják, hogy az ifjúságnak írjanak: „Az utóbbi időben megpróbáltunk az írószövetségben egy-két ankétot rendezni ifjúsági irodalmi problémákról. Megjelentek itt rendben a meghívott vendégek, de maguk az írók alig-alig, és egyáltalán nem a

kritikusok.” – írta *Ifjúságunk és irodalmunk* c. cikkében. (Élet és irodalom. 1963. 15. sz. 3. l.). Meg kell jegyeznünk, hogy 1964-ben ilyen szempontból is előrelépés történt, az írószövetség által rendezett vitákon az írók már nagyobb számban jelentek meg és szólaltak fel.

A még meglévő sok hiányosságért az irodalomtudomány és a kritika művelőit is felelősség terheli. Elméleti írás – a pedagógusképző intézmények számára kiadott tankönyvpótló jegyzeteken kívül – úgyszólván egyáltalán nem jelent meg idevágó kérdésekről, publicisztikai szinten is alig-alig valami. Talán csak a mesével és a meseirodalommal kapcsolatos, 1960-ban lezajlott sajtóvita érdemel említést. Ez igen hasznos volt abból a szempontból, hogy a résztvevők jónéhány idevágó régi kérdést újszerűen vetettek fel, és a vita széleshangú visszhangot keltett, a figyelmet felhívta a gyermekirodalom egyes problémáira. Az ifjúsági irodalom egészére, főképpen a 10 éven felüliek irodalmának tartalmi és formai kérdéseire azonban nem vethetett fényt. Ilyen jellegű problémákat csupán a Kritika 1964. évfolyamának két cikke igyekezett megvilágítani. (L. a 8. számban Kerékgyártó István: *Észrevételek ifjúsági irodalmunkról*, valamint a 11. számban Kolta Ferenc: *Esztétika – pedagógia – ifjúsági irodalom* c. írását.)

Kritikánk ebben az időszakban még gyérebben szólt az ifjúsági irodalom alkotásairól, mint az előzőekben. Az Élet és Irodalomban jelent meg ugyan néha-néha egy-egy rövidke recenzió, a Kortárs-ban és az Új Írás-ban az utóbbi két évben egy sem.

Ami már most magukat a műveket illeti, ebben az időszakban szemmel láthatóan az a helyes törekvés érvényesült bennük, hogy valóban „ifjúságit” nyújtsanak, számolva ennek az olvasótábornak természetes igényeivel, lélektani sajátosságaival.

Az úttörőknek szóló művekben különösen a kamaszok és a kamaszodók romantika igényének helyes kielégítésére figyelhetünk meg többféle kísérletet. Ezek jó része azonban a célt még mindig csak többé-kevésbé éri el.

Az ún. úttörő-regényekben pl. a kémekeket leleplező történetek helyébe a vakációs történetek léptek. Fekete István: *Tuskevár* és *Téli berek* c. közismert és népszerű könyvei egy pesti fiú falusi vakációs „kalandjai”-ról szólnak, Fehér Klára: *Négyen meg a béka*, Kertész Erzsébet: *Kaland a Szamócában*, Bogáti Péter: *Az ágasvári csata* c. regényei is vakációs történetek. Csakhogy igaza van Földes Annának: ezek leg többjében nincs igazi konfliktus. (L. Földes Anna: *Ifjúsági regényeink és a romantika* c. cikkét. Élet és Irodalom. 1961. 39. sz. 7. l.)

Nagyjából ezt mondhatjuk az újra feléledt „bandaregények”-ről is. Van köztük néhány sikerültebb: Kern István: *Csata a hóban*, Sásdi Sándor: *Sólyom utcai fiúk*, Mészöly Miklós: *A fekete gólya*, Mándy Iván: *Csutak-történetei* stb. Többé-kevésbé azonban mindegyikre vonatkozik az, amit Csertői Oszkár Mándy Iván: *Csutak színre lép* c. könyvéről írt: „A mű alapkonfliktusa jóval jelentéktelenebb, mint szellemi ihletője, *A Pál utcai fiúk*-é. A rödliverseny vagy a színjátszás nem olyan jelképes téma, mint a hazaszeretetet idéző harc a grund megvédéséért. Összeütközései, társadalmi mondanivalói sem olyan élesek, tragikus kifelődésűek, mint elődjeinél...” (Könyvtáros, 1958. 77. l.) Ezek a regények a nemes szórakoztatásnak és az érzelmi nevelésnek hasznos könyvei, azonban elmaradnak a műfaj nagy klasszikus alkotásaitól.

A romantika természetesen fokozottabb mértékben érvényesül a leányregényekben. Örvendetes azonban, hogy az idetartozó újabb magyar alkotások nem élnek vissza ezzel a lehetőséggel. Legtöbb leányregényünk hősei valódi mai lányok, problémáik nem álproblémák, hanem összefonódnak a valódi élettel. A szentimentális, giccses műfajból értékes alkotásokat is magában foglaló, új műfaj lett. A mai leányregények legtöbbször komoly feladatokat teljesítő vagy megoldani igyekvő fiatalok kalandos, természetesen az érzelmekre is ható küzdelmét ábrázolják. A legnagyobb sikert Gergely Márta Szöszi-sorozata érte el (*Szöszi, Házasságból elégtelen, Iskolatársak*). Ezekről a könyvekről ugyan vita folyt mind pedagógiai, mind művészi szempontból, de kétségtelenül komoly mondanivalójú és irodalmi szempontból is értéket jelentő

alkotások, akárcsak a szerzőnek *A mi lányunk* c. nagyszerű történelmi leányregénye is. Figyelemre méltók Thury Zsuzsa leányregényei: a már említett *A francia kislány* (bár ez nem tipikusan leányregény), valamint a *Tűzpiros üveggömb*, Szabó Magda: *Alarcosbál* c. műve, Kilényi Mária, Janikovszky Éva, Szalay Lenke regényei, Révay: *Aranygyűrű* című könyve, Fekete István: *Kincskereső pipitér*-je, Vidor Gyula: *Galambposta*, Hárs László: *Biri és Bori*, Palotai Boris: *Viharos mennyország*, Szinyei Júlia: *Erdészház*, Fekete Gyula: *Szerelmesek bolygója* c. regénye és így tovább.

Valóban a műfaj újjászületésének lehetünk tanúi, a megtett út tanulságainak összegezésével és a művek mélyebb elemzésével azonban még adósok vagyunk.

Az ifjúság kalandvágyát (különösen a fiúkét) elégítik ki az egyre nagyobb számban születő és egyre színvonalasabbá váló *kalandos regények*. Ezek jó része történelmi kalandregény (pl. Mesterházi: *Pár lépés a határ*, Hunyadi József: *A fekete lovag és Két tenger vándora*, Tatay Sándor: *Puskák és Galambok* c. kitűnő műve). Születtek azonban jó tengerész-regények (pl. Dékány András alkotásai), kalandos útirajzok (Borbély: *Egy magyar fiú Kongóban*, Németh: *A Bibortenger partján*, Tasnádi-Kubacsek: *Ósállatok nyomában* stb.), és egyre sűrűbben jelennek meg tudományos-fantasztikus regények is. (Fehér Klára: *A földrengések szigete*, Botond-Bolics György: *Ha felszáll a kőd, Ezer év a Vénuszon, Idegen bolygón születtem*, Elek: *Merénylet a világűrben*, Csernai Zoltán: *Titok a világ tetején*, *Az özönvíz balladája*, Földes Péter: *Az ibolyaszínű tény*, Zsoldos Péter: *Viking visszatér*, Török Rezső: *Az elűzött sziget* stb.). Ezek között ugyan elég sok a gyenge (különösen a jövő emberi társadalmának utópisztikus rajza problematikus bennük), beható elemzésük mégis fontos lenne: nagyban segítheti a műfaj további mélyülését, fejlődését.

A 14 éven felüliek számára is úgyszólván minden vázolt műfajban születtek alkotások. A serdült ifjúság közvetlen, sajátos problémái azonban elsősorban a Kozmosz-sorozatban kapnak majd hangot.

•

Az út, amelyet ifjúsági irodalmunk 20 év alatt megtett, igen nagy. Jóformán a semmiből kellett irodalmi és pedagógiai, valamint gyermeklélektani szempontból is helyes, új irodalmat kialakítani. Még nem mondhatjuk, hogy teljes mértékben sikerült, hiányosságok még bőven vannak.

A gyermekirodalomban kevés a „történet”, és tovább kellene kísérletezni ún. „mai mesék” alkotásával. Ki kellene emelni a gyermekvers-költészetet abból a mélypontból, amelyben jelenleg is van. A 8–10 évesek több és jobb „gyermekregény”-t várnak, jobban kellene művelni ezt a hálás területet.

Az úttörők irodalmában sokféle próbálkozásnak lehettünk tanúi. Vannak az átlagból kiemelkedő alkotások, de igazán nagy művek még mindig nem születtek. Tisztázásra vár a kaland és a romantika helyes érvényesítésének problémája, mind tematikai, mind megformálási szempontból.

Különösen hiányos még a szocialista valóság ábrázolása. Üzemi környezetben, gyári fiatalokról szóló színvonalas mű alig van.

Az egyes ifjúsági műfajokkal kapcsolatban is sok a probléma. Egyelőre csak nagyjából tudjuk pl., milyen legyen az új ifjúsági történelmi vagy leányregény, de az igazán hasznos elméleti és gyakorlati általánosítások csak a művek alapos elemzése alapján születhetnek meg.

Különösen gyenge ifjúsági színműirodalmunk. Itt lenne az ideje, hogy ennek kibontakozását is segítsük.

Problemátikus az ismeretterjesztő irodalomnak és a szépirodalomnak a kapcsolata. A Móra Kiadó Vállalat elvileg rögzítette, hogy nem kigondolt történetekbe csomagolva kívánja az ismeretterjesztést nyújtani, hanem közvetlenül, de ugyanakkor vonzóan, irodalmi formában. Mit jelent azonban ez a gyakorlatban? Hiszen mégiscsak jelennek meg ismeretterjesztő mesekönyvek és az ún. regényes életrajzok is a szépirodalom igényével készülnek.

A 14 éven felüliek olvasmányellátásának egész problémaköre még teljesen

tisztázatlan. A 10–14 évesek gyermek- és olvasáslélektani vizsgálatával nálunk is többen kísérleteztek már, de ki mérte fel a 14 éven felüliek sajátos igényeit és szükségleteit? A középiskolás ifjúságról ugyan jelent meg egy idevágó hasznos mű (Lakits Pál: *Középiskolásaink és az irodalom*), de az ipari tanulókkal vagy a tovább nem tanulókkal ilyen vonatkozásban még nem foglalkozott senki.

Feltétlenül szükséges tehát, hogy a tudományos érdeklődés is végre ráterelődjék az ifjúsági irodalomra. Irodalomtörténet, esztétika, pszichológia, pedagógia egyaránt érdekelt benne. Egészséges kritikai élet sem bontakozhat ki elméleti alapvetés nélkül, kritika hiányában pedig vadon tenyészik ezen a területen is az itt-ott nyíló virágok mellett a gyom.

Ehhez megfelelő fórumok is kellenek. Évek óta sürgeti a Móra Kiadó egy ifjúsági irodalmi lap megjelenését, hiába. Tatay Sándor is felveti ezt a gondolatot már idézett cikkében. A lap megindítása bizonyára mozgósítaná azokat az írókat is, akik eddig húzódoztak az ifjúsági irodalmi tevékenységtől. Jónéhány szomszédos országban az idevágó tudományos kérdések megvitatására is van külön folyóirat. Nyilván nálunk is sokat lendítene az ifjúsági irodalom elvi kérdéseinek, problémáinak tisztázásában és a kritikai élet kibontakoztatásában egy ilyen folyóirat.

Mindez bizonyára meghozná a művek színvonalának nagyon várt emelését is. Mert a színvonallal általában nem lehetünk elégedettek. A sok idevágó probléma közül ezúttal csupán egyre hadd hívjuk fel a figyelmet: a nyelvi megformálás kérdése. Anyanyelvünk ízeit, színeit nem kis mértékben könyvekből szívja magába az ifjúság. A művek pedig, amelyeket a kezébe adunk, nem mindig segítik ezt a művészettel.

Sok szép példa lebeg előttünk: a Szovjetunióban a Gyermekkönyvek Háza, amely nemcsak gyűjteménye, de alkotó műhelye, tudományos kutató helye is az ifjúsági irodalomnak; a berlini ifjúsági színház, amely megteremtette a német ifjúsági drámát, és hatásosan neveli a szocialista felnőtt-drámának az új generációkat; a prágai ifjúsági irodalmi folyóirat és az a megbecsülés, amelyben ott ennek a nemzeti szempontból is igen fontos ügynek, az ifjúsági irodalomnak része van stb.

Amikor tehát jogos büszkeséggel megállapítjuk, hogy jó úton járunk és szép eredményekkel dicsekedhetünk az újtípusú ifjúsági irodalom kialakításában, nem szabad megelégednünk még megvalósításra váró feladatainkról sem.

HEGEDŰS ANDRÁS

Írók, kritikusok, pedagógusok...

Németh László *Lányaim* című művében gyermekeinek első irodalmi élményeit, az alkotásokra visszhangzó, első, gyerekes, de őszinte és meggyőző válaszait, reagálásait bemutatva ezt az összegező, értékelő megállapítást tette: „Az ember klasszikusok olvasására születik, s egy ép gyereklélek sokkal közelebb ül a költészet nagy forrásához, mint egy középiskolával denaturált felnőtt. Igenis, össze lehetne állítani remekművekből egy olyan könyvtárat, hogy a gyermek azokon jusson el a serdülésig. A rossz tankönyveknek és a kiadónak a hazugsága, hogy a gyermek és a nagy költők közé egy gyermekirodalmat kell tolni, amely a művészethez akar kalauzolni, de valójában örökre elkalauzol tőle.” Az író és az apa felháborodása ilyen kifakadásra is kényszerítette: „De hát kibe harapjak, ha nincs törvény az ellen, amit úgy hívnak, hogy gyermekirodalom?” Németh László 1940-ben vetette papírra ezeket a sorokat. Amikor gyermekeit Petőfi, Arany, Gyulai, Móricz versein, Dickens, Tolsztoj és a mesemondó nép alkotásain nevelte, ugyanakkor a „közpiszoktól”, a kor hivatalos, fertőző bacilusokat terjesztő „gyermekirodalmá”-tól is meg akarta óvni lelki világukat. Juhász Gyula 1922-ben *A könyvek és én* című

írásában gyermekkori, gazdagító olvasmányélményeiről vallott, majd így folytatta: „... az új nemzedék pedig már jórészen más tejen nevelkedett fel, hogy arról a sárkánytejről ne beszéljen, amellyel a háború óta élnek és halnak szegények.”

Ezek után az idézetek után a Horthy-korszak hivatalos ifjúsági irodalmának fertőző eszmei hatásáról, esztétikai izlést rontó szerepéről nem kell szólnom; arról pedig, hogy ez az „irodalom” bizonyos körökben még ma is él, hatása terjed, Szabó Magda írt meggondolkodtató cikket *Erzsébet, a nemesszívű* címmel az *Élet és Irodalom*ban. Én most egy másfajta hatásra hívnám fel a figyelmet. A közelmúltban ez a „káros öröksége” annyira lezüllesztette magát az ifjúsági irodalmat, annyira pejorativ töltést adott magának a fogalomnak, hogy tekintélyes, művészi magaslatra jutott íróink egy része még ma is rangon aluli irodalomnak tartja, vagy egyáltalán nem is minősíti irodalomnak az ifjúsági műveket. Az irodalmi köztudat nemcsak azért viselkedik bizonyos részvétlenséggel, közömbös nemtörődomséggel a gyermek- és ifjúsági irodalommal szemben, mert problémái, specifikus jegyei ismeretlenek előtte, – ezért is –, de különösen azért, mert a silány, gügyögős, művészetlenül didaktikus fércművek útálkozást és undort váltottak ki belőle. Móra Ferenc művei csendben terjedtek, a vásári kikiáltók harsogó propagandát a Cilike-könyveknek csináltak.

Még Veres Péternek a gondolataiban is ez a rossz emlékű ifjúsági irodalom bújkált. s első sorban ez mondatta vele a sommázó ítéletet a mai ifjúsági irodalomról: „az ifjúsági irodalom hagyományos regénytípusai – a Cilike-regények, a Verne-típusú fantasztikus regények, a kalandos-útleírások és a hazafias-forradalmi romantikájú regények – kielégítenek ugyan egyfajta olvasmányigényt, de a nem különösebben fogékony gyerekek tudatából rögtön ki is hullanak, az irodalmi élményekre éhes gyerekeket pedig – ők a kisebbség, de belőlük lesz a jövő értelmisége – eleve kielégítetlenül hagyják.” – Nem a gyermekirodalmat kell kiiktatni a gyermekek és a nagy költők közül, hanem művészi gyermekirodalmat kell teremteni akár úgy, hogy klaszikus magasságba jutott írók írják, akár úgy, hogy az olyan Móra Ferenc-i alkatú írók hozzák létre, akiknek ez a hitvallásuk: „Szívemből csak gyermekíró maradok én még mikor vezércikket írok is.”

Néhány jelentős írónknak végleg meg kellene szabadulnia attól az érthetetlen előítélettől, hogy az ifjúságnak írni vagy úgy írni, hogy az ifjúság is olvassa, alacsonyabbrendű feladatot, kevesebb írói értéket igénylő vállalkozást jelent. Móricz ismert megállapítása mellé ide kívánczik Gorkij kijelentése is: az ifjúság számára ugyanúgy kell írni, mint a felnőttek számára, csak „valamivel jobban.”

Németh Lászlót is újra kell idéznem: „... nagyon megbecsülendők azok a *Twist Olivér* – és *Szív-féle* remekművek, amelyekben egy nagy írói kedély annyira úr lesz az értelmén, hogy melegítőül gyermek- és felnőttvilág közt elolvadnak a kerítések.” „Az *Ifjúságomat* Tolsztoj nem az ifjúságnak írta... De ő mondja el a bevezetőben, hogy milyen olvasókat képzelt maga elé. Olyanokat, akik szívükkel olvasnak...” Weöres Sándornak a *Bóbita*, Tersánszky J. Jenőnek a *Misi Mókus kalandjai*, Kolozsvári G. Emilnek a *Csinadári a királyné szolgálatában*, Szabó Magdának az *Álarcosbál* és a *Születésnap*, Tatay Sándornak a *Puskák és galambok* új olvasótáborát is szerzett, a gyermekekét, a fiatalokét, akik – bizonyára – felnőtten is az írók mellett maradnak. Örömmel olvastam Illyés Gyulának a *Hetvenhét magyar népmese* új kiadásához írt utószavát. Csak a gyermekekre tekintő írói törődésről tanúskodó sorait idézem: „Ezeket a meséket mindenkor a legjobban a gyermekek élvezték, de nem a gyermekek költötték. Így nem egy fordulatukban a harag, a kegyetlenség, a bosszú, a kemény szóhasználat olyan elemei kerültek beléjük, amelyet a felnőtt természetesnek érez, de amelyektől a gyerek megriadhat. A tapasztalat vezetett rá, hogy ezeket tompítsam a lényeg megmásítása nélkül...” Halhatatlan műveket alkotni s közben a gyermekeknek is írni, hallgatni a versek, drámák visszhangját Párizsból, Moszkvából, Rómából s közben gyermekszobában is kacajt, derűt fakasztani: ez már nemcsak művészi, hanem felfokozottan morális tett is!

Íróink legjobbait kellene megnyerni – vagy gyakrabban megnyerni – ennek az ügynek, ifjúsági irodalmunk ügyének. A nagy, átütő sikerű, magas művészségű alkotásokkal lehet csak az irodalmi közfelfogást is meggyőzni arról, hogy a gyermek – és ifjúsági irodalmi mű nem „melléktermék”, hanem – Gorkij szavaival élve – „ihletből és alkotókedvből” született művészi tett. Ne mesteremberei, hanem művészei legyenek az ifjúsági irodalomnak! Bármennyire is kedvezőbb ma a helyzet, mint 10 évvel ezelőtt, mert a felsorolt írókon kívül egyre ígéretesebb

alkotások születnek Dékány András, Thury Zsuzsa, Török Sándor, Gergely Márta, Révay József és a többiek tollából, mégis úgy érezzük: nincs, pedig nagyon kellene, hogy a magyar gyermek- és ifjúsági irodalomnak is legyen Gorkija, aki művei hitelével, alkotásokkal szerzett tekintélyével állna ki a porondra: szítaná az írók felelősségtudatát, szervezne és mozgósítana, a kiváló művek alkotóit méltó magaslatra emelné, a „mesteremberek”-et pedig kitessékelné! Csak egy példát hadd említsek: nagy reményekkel tekintettünk a Móra Ferenc Könyvkiadó új sorozata, a *Nagy emberek élete* című sorozat elé, s Szerdahelyi Istvánnak az *Élet és Irodalom*ban az első három kötet megjelenése után ezt kellett megállapítania: „nagyszerű emberek kisszerű élet-rajzai”-t kaptuk. Gorkijnak is volt olyan terve, hogy a nagy emberek életét meg kell írni az ifjúságnak azzal a céllal, hogy az élet szerelmét és hitét sugallják nekik és hősiességre neveljék őket. Gorkij levelezett, érvelt, agitált: Romain Rollandra gondolt Beethoven, Wellsre Edison és önmagára Garibaldi élete művészi feldolgozásakor...

Fekete Gyula *Rangon aluli irodalom?* című, az *Élet és Irodalom* 1961. 26. számában megjelent cikkének egyik megállapítását kell idéznem: „Ha igaz az, hogy nevelni, hatni, eszméltetni akar az író, akkor minden valamirevaló írónak meg kellene próbálkoznia legalább egy-két ifjúsági könyvvel.”

Az írói mércét magasabbra kell állítani, az írói felelősségtudatnak fényesebben kell lobognia! Nem kis ügyről, mohón olvasó gyermekeink szellemi arculatáról és esztétikai ízléséről van szó!

•

A gyermek és ifjúsági irodalommal szemben a kritikának súlyos mulasztásai vannak. A *Kritika* 1964. 8. számában Kerékgyártó István, a 11. számban Kolta Ferenc nagy nyomattal hangsúlyozta a kritika fontosságát és szerepét, s mindketten – reméljük, nem hatás és várható eredmény nélkül – szóltak a kritika sok esetben tapasztalható érzéketlenségéről, az ifjúsági irodalmat megközelítő, értékelő, elemző speciális szempontok, elvek hiányáról stb. Kolta Ferenc hangsúlyozottan követelte – éppen Kerékgyártó módszerére utalva –, hogy az ifjúsági irodalommal foglalkozó kritika legyen szenvedélyes, de ne legyen felületes; hatoljon a jelenségek mélyére, mutasson utat, kibontakozást, dialektikus szemléletével, a különböző fejlődési szakaszok, fázisok figyelembevételével megalapozatlan általánosítások helyett differenciált elemzéssel, stb. szolgálja ifjúsági irodalmunk ügyét.

A várható igényes kritika érdekében néhány gondolatot szeretnék hangsúlyozni.

Irodalomtörténészeink, kritikusaink nagy része közömbösséget tanúsít az ifjúsági irodalommal szemben. Rangon aluli irodalomnak tartja kimondatlanul is, éppen ezért méltatlannak arra, hogy vizsgálja, elemezze, fejlődését elősegítse. Még a csúcseit, a sikereit is rangon alulinak minősíti. Ennek a tipikus irodalomtörténészi, kritikus szemléletnek, magatartásnak a dokumentálására elég egy példát említenem. Bodnár György a Magyar Klasszikusok sorozatban megjelent Kaffka válogatott művei elé írt gondolatgazdag és terjedelmes, 50 oldalas tanulmányában még csak említést sem tesz az irónó ifjúság számára írt alkotásairól. Pedig a *Kisemberek*, *barátocskáim* Kaffka antiklerikalizmusából fakadt: az érzékeny, fogékony gyermeklelkeket meg akarta óvni a kor misztikus, vallásos írásaitól. A zárdai nevelés elítélése, a klerikális nevelés fojtó légkörében vergődő gyermek látása készítette Kaffkát arra, hogy a gyermekeknek is az emberibb világ távlatait nyissa ki. A klerikális nevelés tartalmával, célkitűzéseivel, módszereivel ellentétes pedagógiai felfogása a *Kisemberek*, *barátocskáim* című alkotásában tükröződik. A gyermekét szerető anya, a tanítványaiért felelősséget érző tanítónő, a gyermeki lelket jól ismerő író szerencsés találkozásának, összefonódásának eredménye ez a mű. Amióta Kaffka átélte a klerikális nevelés zord, komorító hatását, azóta szívügye lett a nevelés, a gyermekekkel való törődés. Ebben a könyvében olyan játékot ajánl a kis embereknek, barátainak, amelyek kezdenek hasonlítani a komoly emberek komoly dolgaihoz, amelyek a gyermekek öntevékenységet, munkáját, ügyességét, leleményességét fejlesztik. Ezek a játékok felébresztik bennük a szunnyadó képességeket, nemesítik jellemüket, ízlésüket. A könyv gazdagsága, nagy tarkasága pedig megfelel az egészséges gyermeki fantázia csapongásainak. Mindezek a súlyos pedagógiai problémák játszi módon, derűs, kedves, asszonyi és anyai finomsággal jelennek meg a gyermekek előtt ebben a műben.

Aztán vegyük elő a Tersánszkyról, Kassákról írt egyetemi jegyzeteket, összefoglaló értékeléseket, sehol még egy mondatba zsugorított megállapítás sem található az ifjúság, a gyermekek

számára írt művekről. Mintha ezeknek az alkotásoknak a jelentősége, tematikája, hatása, művészi problémáinak tisztázása, az életmű egészébe helyezése, az ifjúsági irodalom terén hozott újszerű törekvések elemzése rangon alulinak számítana, mintha ezek az írások „kilógnának” az életműből, törmelékek, jobb esetben a nagy művek közti pihenés írói játékának, szórakozásának tünnének a kritikusok, irodalomtörténészek szemléletében. Pedig a múltban található néhány inspiráló kezdeményezés. Gondoljunk csak Schöpplin Aladárnak Kaffka Margit említett könyvéről írt szép elemzésére, Móricz Zsigmondnak Gyulai Pál gyermekverseit becsülő kijelentéseire, a felszabadulás után Trencsényi Waldapfel Imrének *Az újabb magyar gyermekirodalom* című a *Magyarokban* 1946-ban megjelent elemző, összefoglaló írására, vagy Kardos Lászlónak 1948-ban a *Köznevelésben* publikált igényes és inspiráló tanulmányára, *A gyermek és a könyvre*. Ma értékelő, útmutató, differenciált elemzéseken alapuló általánosításokat tartalmazó, összefoglaló értékeléseket nem találunk rangos kritikusunk tollából a gyermek- és ifjúsági irodalomról. A kritika közömbössége és arisztokratizmusa tovább táplálja az ifjúsági irodalomról kialakított, lekicsinylő nézeteket, közrejátszik abban, hogy jelentős íróink – hacsak az írói felelősség nem inspirálja őket, – elvonuljanak erről a területről.

Országos irodalmi folyóirataink: a *Kortárs*, az *Új Írás* és az *Élet és Irodalom* nem tekintik feladatuknak a gyermek- és az ifjúsági irodalommal való foglalkozást. Már pedig az irodalmi köztudat formálásában ezeknek az organumoknak döntő szerepük van. 1960-tól végigvizsgáltam ezeket a folyóiratokat. Az összkép lehangelő. A legfeltűnőbb érdektelenséget az *Új Írás* tanúsítja. A *Kortársban* olykor-olykor egy-egy recenzió jelzi, hogy gyermek- és ifjúsági irodalom is van Magyarországon. 1960-ban Szabó Magda *Sziget-kék* és Ignác Rózsa *Torockói gyász*, 1961-ben Tatay Sándor *Puskák és galambok* című műveiről olvastunk kritikát, 1962-ben, 1963-ban már egyetlenegy sem. De 1962-ben találunk valamit: Agnyija Barto *Költészet – „csak” gyermekek számára?* című cikkét. A cikk tartalma a szovjet írónak a gyermekköltészettel szembeni igényes felelősségét, a bevezető néhány mondat a mi irodalmi közfelfogásunkat tükrözi: „Magyarországon többször megkérdezték tőlem, hogy miért írok én a gyerekeknek? „Ön bizonyára pedagógiai műveltséget is kapott” – mondogatták. „Írt Ön valamikor „lírai” verseket?” – hangzott el az új kérdés”. – 1964-ben a 9. számban egy külföldi eseményről, a gyermekirodalom művelőinek Prágában tartott nemzetközi tanácskozásáról tudósít Gergely Márta. Ezen a konferencián a gyermek- és ifjúsági irodalom alkotói azt kapták meg, amit nálunk mind a mai napig várnak: a megbecsülést. Ettől sarkallva, fellelkedve írta Gergely Márta: Ezentúl „nem sértődünk meg, ha még továbbra is valami külső és szélső pallagnak tekintik a gyermekirodalmat, amely csak határos az irodalom kertjével! De nem ám!” Prágai híradás és szovjet vallomás a *Kortársban* – a magyar gyermek- és ifjúsági irodalom igényes megbecsülését szolgáló törekvések nélkül.

Az általam kiválasztott három orgánus közül a legtöbb cikk és recenzió még az *Élet és Irodalomban* jelent meg. A szűkre szabott kritikák közt egyre több az igényes, differenciáltan elemző, sajátos szempontokat is helyesen érvényesítő írás, a legtöbb azonban csak egy-egy problémára mutat rá vagy jellegtelenül általános megállapításokat tesz csupán. Néhány alapvető, tipikus fogyatékoság szembeötlő.

Nemcsak az ifjúság számára alkotó íróknak kell komolyan tanulmányozniuk a gyermeklélektant, a pedagógiát, és az ifjúsági irodalom esztétikáját, irodalomelméletét, hanem az ifjúsági műveket elemző kritikusoknak is. Az a kritikus, aki ilyen ismeretek nélkül közeledik a műhöz, vagy semmitmondó általánosságokat hangoztat, vagy groteszk, fordított ítéleteket vet papírra. Több recenzió komolytalanságát éppen a kritikus felkészületlensége eredményezi. Ennek illusztrálására elég megemlítenem Murányi Kovács Endre *A kalóz leánya* című ifjúsági regényéről az *Élet és Irodalomban* közölt kritikát. A recenzens a következő megállapítást teszi: „Nagy érdeme a könyvnek, hogy a kalandregények kalózzromantikáját irodalmi színvonalra emeli: az indokolatlan rokonszenvekeltés, vagy a vad ösztönök ébresztése helyett megmagyarázza a társadalmi összefüggéseket – az életkornak megfelelően.” Ebben az egyetlen megállapításban furcsa ellentmondások találhatók. A kalózzromantika irodalmi rangra emelése azt jelenti, úgy történik, hogy az író magyaráz! Ha így van, akkor ezért rossz, ezért didaktikus és nem művészi az alkotás! Ugyanebben a recenzióban található a következő megállapítás is: „Kár, hogy a regényben megrajzolt jellemek kissé egysíkúak, s ez csökkenti tetteik hitelét.” Vajon a magyarázat és az egysíkú jellemrajz nincs összefüggésben egymással? És a „kissé egysíkú” kifejezés mit jelent?

Azt, hogy nem komplikált? Ifjúsági műben? – Nem ötlet, nem szokványos sablon kívántatik az ifjúsági művek kritikusától, hanem komoly, nagyon komoly felkészültség! Olyan fajta, amilyent pl. Harsányi István a *Bóbita* elemzésében, vagy a *Miért kiváló ifjúsági regény az Egr csillagok* című munkájában felvonultat.

Az ifjúsági irodalmi alkotások tipikus fogyatékosága, hogy legtöbbször egy-egy művet önmagában vizsgálnak, nem viszonyítanak, kiragadják még az illető író alkotásainak összességéből is, az az igény pedig már hiú ábrándnak tűnik, hogy a kritikus keresse a műben azt, ami ifjúsági irodalmunkban szokványos, sablonos vagy éppen előre mutató, újító. A dialektikus kritikai szemlélet hiánya azért veszedelmes, mert a szemantizmus, a dogmatizmus a gyermek- és ifjúsági irodalmat fertőzte meg a legjobban, mert nemcsak eltorzult esztétikai nézetek, hanem merev pedagógiai eszmék is beléltatódta. A dialektikus jellegű kritikára kevés, a statikus, reflexiókra szorító recenzióra annál több példát találunk. Az utóbbi illusztrálására Thury Zsuzsa *A tűzpiros üveggömb* című regényéről az *Élet és Irodalomban* közölt kritikát említem azért is, mert a kritika első mondatai azzal biztatnak, hogy a *Tűzpiros üveggömb*nek indokoltan és elemzően Thury ifjúsági művei sorába illesztve tűnnek majd fel a jellegzetességei. Ehelyett summás ítéletet kapunk: „Legújabb könyve a legjobb.” Milyen ábrázolási fogyatékoságoktól kellett Thurnak megszabadulnia, mik voltak Thury korábbi regényeinek a ballasztjai, miből tört ki, hogy ez lett a legjobb?! Ez nemcsak Thury Zsuzsa miatt érdekes, hanem ifjúsági irodalmunk fejlődése szempontjából is jelentős. Ezt az igényt azért is támaszthatjuk, mert nem a szerkesztői kényszer, a szűkre szabott hely korlátozta a kritika íróját. A kedélyes, anekdotázó betoldások helyett igényes, irodalmunk ügyét szolgáló, az író fejlődését felvillantó elemzésre lett volna szükség. Különben *A tűzpiros üveggömb* című regény néhány jellegzetességéről lényegre utaló értékelést olvashatunk. Sokasodniok kellene az olyanfajta dialektikus szemléletű kritikáknak, elemzéseknek, amilyenrel Tatay Puskák és galambok című regényéhez írt utószóban Diószegi András értékelésében találkozunk.

Az igényes bírálatok mellett túlsúlyban vannak a tartózkodó, tapintatos, az indokolt elutasítás bátor kimondásától visszolygó kritikák. Éppen ezért a recenziók alapján nagyon nehéz lenne az ifjúsági alkotások közötti értékrendet megállapítani. A gyermek- és ifjúsági irodalmi alkotások száma egyre duzzad, a határozott mércére, az igényes szelekcióra, a bátran, de indokoltan igent és nemet mondó állásfoglalásra halaszthatatlanul szükség van. A kényelmes, a hibákat pólyáló kritikusi megnyilatkozásnak jellemző példája a *Tenger Budán* című ifjúsági regényről közölt recenzió az *Élet és Irodalomban*. A recenzens a következő megállapításokat tette: nem volt szerencsés az író témaválasztása, még az adott lehetőségeket sem tudta kihasználni, ötlete nem új, a cselekmény sovány, humorban szegény, hiányoznak a kalandos regényekben elengedhetetlen váratlan fordulatok és bonyodalmak, alakjai szokványos gyermekfigurák, nem eléggé elevenek stb. Ennyi fogyatékoság felsorolása után már a végső konzekvencia, a határozott elutasítás szinte kínálja magát. Ehelyett a kritika élének ügyes tompításában, a kritikusi akrobatikában „gyönyörködhetünk”. A recenzió elején ott van a kedvező hangütés: a szerző „szerencsésen találta el a pajtáskodó, bizalmas hangot, amely vállveregetés nélkül szól a gyermekekhez”. A hibák lajstroma alól, a recenzió végén most már ugyan gyérebben, de bűvő patakként csak kibukik az enyhítő dicséret: a szándék dicsérete: az alakok „nem eléggé igazolják az író, aki igaznak szeretné feltüntetni történetüket.”

Az ifjúsági irodalommal foglalkozó kritikának rangosabbnak, hozzáértőbbnek, dialektikusabbnak és igényesebbnek kell lennie!

•

A pedagógusok szerepét mindig nagyjelentőségűnek tartottam az írók népszerűsítésében, a jó könyvek megszerettetésében.

Elsősorban azokban a pedagógusképző intézményekben kellene intenzív és hatásos irodalmi nevelőmunkát végeznünk, ahol az irodalomoktatás anyaga a gyermek- és ifjúsági irodalom!

Nagyon lényeges feladata a pedagógusképző intézetek irodalomtanításának a műértés, és élvezés fejlesztése, a tudatosan és avatottan olvasók nevelése, a középiskolából hozott esztétikai ízlés magasabb szintre emelése. Ezt az igényt irodalomtanításunk állandóan leselkedő két nagy veszélye miatt kell különösképpen hangsúlyoznom. Van olyan gyakorlat, amelyik a gyermek- és ifjúsági irodalmi alkotásokat pedagógiai, pszichológiai tételek illusztrációjaként kezelí csupán, elfeledkezve azokról az esztétikai jegyekről, amelyek feltárása nélkül pedig a nevelői gondolat

sem lehet teljesértékűen meggyőző és ható. E mögött a gyakorlat mögött konok ellenségként ólálkodik a másik veszély: sok esetben a művek elemezésekor csak a gyermek- és ifjúsági irodalmi alkotások általános jellemzőit keresik, az írói egyéniség, látás- és ábrázolásmód stb. eredményezte *egyéni* jellegzetesség feltárása nélkül. Babits Mihály 1919-ben tanítványainak ajánlott *Irodalmi nevelés* című cikkében a következő megállapítást is hangoztatta: „... apró meséket olvastál, iskolakönyved szemelvényeit régi magyar meseíróktól. Tárgyra, felfogásra, terjedelemre nem sok különbség volt köztük; ugyanazt a modort, az ún. aesopusi modort utánozták mind. De különböző íróktól voltak, sőt különböző korban élt íróktól. S íme: mindjárt meglepett, mily más hatású minden új író műve.” A különböző írók gyermek- és ifjúsági irodalmi alkotásainak elemezésekor ezt a más hatást, új szint, egyéni jellegzetességet is ki kell mutatnunk. Lev Tolsztoj meséiben pl. a jellegzetes Tolsztoj-i eszmék, esztétikai jegyek feltárását is el kell végeznünk. Hiszen Tolsztoj meséiben – a műfaj lehetőségeinek keretein belül, mint cseppben a tenger – ott vannak a Tolsztoj-i jellegzetességek. Ha ez nem domborodik ki, ha az elemzés csak a gyermek- és ifjúsági irodalmi alkotás általános jegyeire irányul és az íróra valló egyéni, differenciált jellegzetességek feltárására nem törekszik, akkor az egész anyag monotonoszerűvé, sablonossá, unalmassá válik, s előbb-utóbb mese-, illetve gyermekirodalom – csömör lesz úrrá diákjainkon.

Erett esztétikai ízlésű, biztosan ítélő pedagógusok kellenek, akik a gyerekek érdeklődését a maradandó értékű ifjúsági művekre irányítják. A gyermek- és ifjúsági irodalom ügye nem a gyermekek, hanem a felnőttek gondja: elsősorban az íróké, a kritikusoké és a pedagógusoké.

PETROLAY MARGIT

Ifjúsági irodalom? – gyermekirodalom

Az Írószövetség ifjúsági-irodalmi munkaközössége ez év elején abból a célból alakult meg, hogy az ifjúsági irodalom problémáit megvitassa, normáit megállapítsa, az irodalom fejlődéséhez nélkülözhetetlen kritikát megszervezze, s mindezek segítségével az ifjúsági irodalom színvonalát magasabbra emelje.

Mi, akik *tőleg* az ifjúságnak írunk, vagy legalább is az ifjúságnak *is* írunk, következetesen hangoztatjuk az ifjúsági irodalom egyenrangúságát a „felnőtt” irodalommal, ám az a tény, hogy ezt annyit kell hangoztatni és bizonygatni, már magábanvéve gyanússá teszi igazságunkat. Ennek legfőbb oka, hogy az ifjúsági irodalom alkotásainak megmérésére nincsenek mértékegységeink, a művek megítéléséhez többé-kevésbé szubjektív tetszésünk vagy nemtetszésünk szolgáltatja a mércét. Ez a hiányosság egyfelől lehetővé teszi a dilettantizmus akadálytalan betörését az irodalomnak erre a fontos területére, másfelől az igazi művészi alkotásoknak nem biztosítja azt a tekintélyt, amelyet a felnőtt olvasók számára írt művek többé-kevésbé élveznek irodalmi életünkben.

Nem állítjuk, hogy nem voltak idáig olyan törekvések, melyek az ifjúsági irodalom tisztázatlan kérdéseinek megoldását tűzték ki célul, a kérdések megoldása mégsem jutott lényegesebben előre, főleg azért, mert a sajtó a legutolsó időkig nem érezte feladatának, hogy helyet és nagyobb nyilvánosságot adjon a vitáknak.

Amióta a *Kritika* c. folyóirat és a *Jelenkor* felkarolta az ifjúsági irodalom ügyét – nincs még egy esztendeje – fontos kérdésekhez jutottunk el. A viták főképpen a pedagógiai és az esztétikai követelmények elsőbbsége körül folynak, azaz lényegében a *tartalom és forma* viszonyát próbálják tisztázni az irodalomnak ezen a speciális területén. Az alapvető kérdésben a hozzászólók valamennyien megegyeznek: az ifjúsági művek különleges pedagógiai feladataikat csak a művészi forma segítségével tudják megoldani, mert csak az esztétikai élmény tudja biztosítani a gyermekben a megfelelő érzelmi hatást életének abban a korszakában, melyre az érzelmek hegemoniája jellemző.

* Előadasként hangzott el 1965-ben Budapesten a Magyar Írók Szövetsége vitáján.

Erzésem szerint azonban a vitázó felek idáig nem jutottak tovább a kérdések feltevésénél s a vita nem annyira vita, mint inkább párhuzamos monológok sorozata, melyek, bármily izgalmas kérdéseket hoztak idáig felszínre, mégsem jutnak el e kérdések megoldásáig mindaddig, míg az *általános problémák* vonalán mozognak.

Az általános szóhasználat az *ifjúsági irodalom* fogalmában egy kalap alá veszi a 3–6 éves óvodások verseit, a 6–9 éves kisiskolások meséit, a 10–14 éves gyermekek kalandos meséjű, hosszabb-rövidebb elbeszéléseit, sőt egyesek a 14–18 éves serdülők és felserdültek olvasmányaira is érvényesíteni kívánják az ifjúsági irodalomra vonatkozó megállapításokat. Holott a problémák a különböző életkorokban szükségképpen különböznek.

Hogy a félrevezető általánosítás hibáját elkerüljem, a bizonytalan tartalmú *ifjúsági irodalom* helyett a *gyermekirodalom* elnevezést fogom használni a továbbiakban. Bár ezzel még mindig elég tágra méreteztem ennek az irodalmi területnek kereteit, mégis exaktabb határt jelöltem ki mondanivalóm számára: ez a határ a *serdülés*, mely keskenyebb vagy szélesebb mesgyével, elválasztja a gyermekkort a felnőtt kortól.

A fejlődéslélektan a gyermekkoron belül is több szakaszt jelöl meg a gyermek életében, ezért, ha a gyermekirodalom kérdéseiről kívánunk beszélni, pontosan meg kell jelölnünk, melyik korosztályra gondolunk. Ha ezt megszívleljük, mindjárt közelebb jutunk több látszólagos ellentét feloldásához.

Ilyen ellentét keletkezett pl. Seres József és Földes Péter fejtegetéseiben (JELENKOR 1965. február-márciusi szám) a *közérthetőség* kérdése körül.

Ez a követelés, ha *általánosságban* nézzük a dolgot, természetesnek látszik. Ámde Földes Péter helyesen hivatkozik arra a tényre, hogy a gyermekköltészetben sok esetben hiába követeljük az *értelmes* mondanivalót, mikor a kisgyermek legkedvesebb versei a népköltészetnek néhány olyan alkotása, melynek logikai tartalma egyáltalán nincs.

A kisgyermek, mint tudjuk, még nem fogalmi úton, indukció, dedukció alapján ismerkedik a tárgyakkal, jelenségekkel, hanem a *közvetlen érzékelés* útján. Legkorábbi művészi élményei a mozgás öröméhez kapcsolódó ritmus-élmények, mint pl. az édesanya bölcsődala, a höcöggető játékhöz fűzött mondóka és ezeknek társai. Az emberi beszédből azokra a hangokra figyel fel először, melyek az ismétlődő motívumok felismerése által, vagy a hozzájuk fűződő kellemes asszociációk által kellemesek számára. Tehát ezen a legalacsonyabb fokon a költészetnek csupán *formai elemei* gyakorolnak rá esztétikai hatást. A csecsemő-korból kinőtt 3–4 éves korosztály igényeit elsősorban a népi mondókák, dalocskák tudják kielégíteni s az 5–6 éves óvodáskorú gyermek legerőteljesebb irodalmi élményeit a népi játékok erősen zenei hatású szövegei, találós-kérdések, népdalok, formai elemeiket erősen hangsúlyozó mesék jelentik, s ehhez csatlakoznak olyan költői alkotások, melyek szoros rokonságban állnak a népköltészettel. Ennek a rokonságnak köszönhetik nagy népszerűségüket többek között Weöres Sándor gyermekversei is.

A nagyobbacska gyermek számára a közvetlen tapasztalatok már nem elegendőek a táguló világ megismeréséhez: a *képzelet* segítségével keresi az összefüggéseket, hidalja át a megismerésbeli hiányosságokat. S ezen a ponton ismét a folklór szolgáltatja a gyermeki világ adekvát műfaját: a *mesét*. A mese, mint teljesértékű irodalmi alkotás magában foglalja azokat a vonásokat, melyeket a gyermek fejlődésének korábbi fokán megismert és megszeretett: a formai elemek hangsúlyozott szerepét. Ezeket fejlettebb fokon ismeri fel a mese szigorú szerkezetében, klasszikus felépítésében, de igényeinek megfelelő új élményeket is kap a *cselekményben*, mely a megismerés új lehetőségeit biztosítja számára. Az *irodalmi mesék* oly mértékben töltik be rendeltetésüket ebben a korszakban, amilyen mértékben élnek a népmese formai eszközeivel és amilyen mértékben érvényesítik a népmese morálját.

Ebben az időszakban a próza némileg háttérbe szorítja a verset. Az 5–7 éves gyermek a verses művekben is a cselekményt keresi, lírai élményei még a korábbi periódus fokán állnak.

Az iskolába lépő gyerek fokozatosan megismerkedik a dolgok realitásával, már kezdi megérteni a jelenségek valódi okát. A fantázia egyeduralmát apránként a *fogalmi gondolkodás* veszi át. A megismerés eszközeinek változásával olvasmány-igényei is megváltoznak: a mese világát felváltja a való élet világa. Hősei már nem sárkányok és királyfiak, hanem *emberek*, akiknek a szerepébe behelyettesítheti magát. A reális életet ábrázoló olvasmányok azonban csak akkor felelnek meg ízlésének, ha megtalálják bennük a mesének bizonyos tulajdonságait: pl. a mese kalandosságát, az ábrázolás romantikáját s főleg a mese morálját, mely a gyermek

igényének megfelelően értelmezi az igazságot. Az iskolásgyermekben már tudatos lesz az, ami a mese fokán még csak játékos formában – bár igen intenzíven – mutatkozott: az eszménykép keresése.

Az iskolában megismert klasszikusok lassan kiszorítják olvasmányai közül a gyermekverseket. Petőfit, Arany Jánost, sőt József Attila bizonyos költeményeit élvezni tudja már, ha nem is képes még teljes egészében megérteni őket.

A fentebb már említett kalandos, romantikus, többé-kevésbé mesészerű olvasmányok segítségével jut el a gyermek a serdülés vízválasztójához. A serdülőben a megismerésnek új eszköze alakul ki: a *kritika*, melynek segítségével az idáig jobbra két dimenzióban látott világot plasztikusan kezdi látni. Megszűnik számára a jó és rossz polaritása, az emberi jellemeket árnyalatokban ismeri meg, az eseményeket már nemcsak egyszerűen követi, hanem elemzi, a tettek okát kutatja. A 12–14 éves gyermek fokozatosan kinő a gyermekkönyvtárak olvasótáborából, hiszen a középiskola már Hamlet, Tartuffe, Karenina Anna problémáit tárja elébe s a dráma műfaji törvényeit a Bánk bán-on tanulja. Már nem erőszakolhatjuk rá „ifjúsági irodalom” címén a gyermekkor tápszerait. A 15 éves középiskolás már maga választja ki olvasmányait a hazai, s a világirodalom kimerithetetlen tárházából, izlésének, érdeklődésének, kapacitásának megfelelően, – ha az iskolában jó irodalmi oktatásban részesült, – ellenkező esetben a kedvező vagy kedvezőtlen véletlenek irányítják választását.

Mi történik azonban azokkal a fiatalokkal, akik a nyolc általánossal befejezték irodalmi és többnyire egyéb tanulmányaikat is és elhelyezkedtek az iparban, mezőgazdaságban? Bizony nehezen fognak eljutni Shakespeare vagy Gorkij olvasásáig, viszont az „ifjúsági regények” babakosztja már nem elégíti ki őket.

Ezeket a fiatalokat két dolog fenyegeti: vagy áldozatul esnek a rejtett utakon még mindig forgalomban levő ponyvairodalomnak, vagy pedig leszoknak teljesen az olvasásról.

Itt bizony speciális feladatot kell az irodalomnak megoldania: nyújtania kell azokat az ismereteket, melyeket a tovább tanuló fiataloknak a középiskola nyújtott, – földrajz, néprajz, történelem, irodalomtörténet, természettudományok – természetesen vonzó formában, *nem szépirodalomnak álcázva*, de a szépirodalomhoz közelálló eszközök segítségével. Útleírások, népszerű történeti művek, történelmi, írói életrajzok, természettudományos munkák változatos sokaságára van szüksége az üzemi, falusi könyvtáraknak, továbbá szépirodalmi műveknek jól átgondolt válogatására. Egy szóval: olyan művekre, melyek ébrentartják, sőt fokozzák azt az érdeklődést, melyet az általános iskola – feltehetően – minden gyermekben felébresztett. Ez a kérdés azonban már nem tartozik az *ifjúsági irodalomra*, annál inkább az *ifjúsági könyvkiadásra*.

Ha a gyermek fejlődésének főbb szakaszait így elvlasztottuk egymástól – természetesen nem szigorúan kijelölt dátumokkal – már világosabbá lesznek az író számára a rá váró feladatok, különösen a tartalom és forma kérdésében. A fejlődés törvényei diktálják a sorrendet: a kisgyermek esztétikai élményei a formák érzékeléséből erednek s fokozatosan fordulnak a tartalom felé, melyet magasrendű művészi formában kell közölnie az írónak, *legalábbis* olyan színvonalon, mintha felnőtt olvasóknak írta. Ezt a színvonalat az író csak úgy érheti el, ha *tisztelettel a gyermeket*, akinek művét írja és tiszteli saját magát, azaz nem alkuszik meg a színvonal rovására, amikor gyermekolvasók számára ír.

A megfelelő színvonal biztosításához ezek mellett a nélkülözhetetlen feltételek mellett szükségesnek tartjuk a gyermekirodalom klasszikusainak beható tanulmányozását s ennek segítségével a gyermekirodalom esztétikájának mielőbbi kidolgozását. Elengedhetetlen továbbá az éber kritikai élet, mely figyelemmel kíséri a megjelent műveket, mérlegre teszi őket mondanivalójuk s írói módszereik helyessége szempontjából, érvényesíti a korszerű pedagógia és gyermeklélektan szempontjait és távol tartja a gyermekirodalomtól a dilettantizmust.

Ezért tartom fontos állomásnak a gyermekirodalmi munkacsoport megalakulását, mely munkájával remélhetőleg megveti majd alapját a mindaddig hiányzó kritikai életnek.

OLTYÁN BÉLA: *Váci Mihály költői pályaképe*

BARTÓK JÁNOS: *Mi magunk, szomszédaink és világtávlatok a magyar folklór kutatásban*

SELYMES FERENC: *Évfordulók vonzásában...*

Széljegyzet:

KOLTA FERENC: *Megjegyzések egy kritikához*

SZÖLLÖSY KÁLMÁN: *Egy kritika kritikája*

OLTYÁN BÉLA

Váci Mihály költői pályaképe

Váci Mihály a Nyíregyháza déli határát szegélyező kis szőlőtelepek világában nőtt fel. Első élményei itt, a szülők, rokonok és ismerősök izzadt tenyerű hétköznapijaiban sarjadnak, s tanyai tanító korában, miközben a „szomjas szemű és eszű” gyerekeket oktatja, innen vágyik maga is sóvárogva új horizontokra, irodalmi álmait dédelgetve.

45 után, a tágabb látóhatárra vágó fiatal tanító előtt társadalmilag megnyílt volna a felszárnyalás lehetősége, de ekkor minden eddiginél nagyobb erővel újul ki halálos fenyegetésű testi betegsége, amelyből csak 49 után lábál ki.

Gyógyulása után az élet újra felfedezésének mohóságával és lelkesedésével pótolja a kiesett éveket, s munkáját most már az országos kulturális és irodalmi élet szervezőjeként folytatja.

Szervező munkája mellett szívósan, kitartóan ír, s rendre sorjáztatja verseit, köteteit (*Ereszalja* 1955; *Nincsen számodra hely* 1957; *Bodza* 1959; *Mindenütt otthon* 1961; *Szegények hatalma* 1964).

Változatosan ennyi az életrajz, ami az egyre színvonalasabb versteljesítmények mögött húzódik. S a száraz adatok után nézzük az izgalmasabbat: milyen költői pálya ível e küzdelmes életből?

1.

A költő 1950-ben került Pestre, s a város ideges vibrálásában született első versei a szülőföld, a tanyavilág földszagú, külső gesztusaiban, ritmusában nyugalmasabbnak tűnő világát elevenítik meg.

E versekben egyrészt újra éli és lírai tartalommal sűríti azokat az érzés-, gondolat-, hangulat-elemeket, amelyek még tanyai tanító korában hatották át (megfelelő kiindulást teremtve lírai életművének is), másrészt talajt keresően nyújtja (a még idegen környezetből) költői vénájának hajszálereit a hazai föld képzeleinek körébe, biztatást, megnyugvást keresve. (*Juhász Gyula; Messze hívás; Ereszalja; Hazatérés.*)

E ragaszkodás azonban nem jelenti azt, hogy Váci számára a szülőföld a társadalom átfogóbb problémái előli menekülés Robinson szigete. A költő tudja, hogy az

otthoni képek csak ideig-óráig jelenthetnek erőt adó simogatást. S ha időnként hazamegy, az első benyomások, emlékek átmeneti hangulati hatása után újra működésbe lépnek azok az érzés- és tudatbeli energiák, amelyek már eredetileg is messze küldték e tájról. Ilyenkor újra ráésmél, hogy gyerekkorának tájain milyen iszonyú kinlódás és nyomor uralkodott, és hogy a táj önmagában soha nem vigasztalhatja meg mardékaltalanul, csak akkor, ha a rajta élő emberek sorsa jobbá változik. Ilyenkor elheszenti magától a táj bűvöletét, világosan látva, hogy nem otthon teheti a legtöbbet saját kiteljesedése és népe életkörülményeinek javítása érdekében:

Megyek tovább – fáj toporzékol
topog szívem, még nem ereszt,
de úgy maradhatok velük csak,
ha közülük messze megyek.

(Derengő este)

Térben távol, de lélekben közel maradv a otthoniakhoz, epikába hajló művekben rajzol képet szüleiről, rokanairól, ismerőseiről (*Beszélgetés közben; Apám; Parasztlegenda; Szülészno*), s külön kötetet szentel nagyapja üldözött alakjának (*Nincsen számodra hely*).

Fenti versei a tipizálás igényével íródtak és túlmutatnak az egyéni sorsokon, mégis, általánosabb érvénnyel tükrözik osztályviszonylatban a falu lakosainak életét azok a versei, amelyek az egész faluközösség nézőpontjából ábrázolnak.

E költeményekben a régi idők fájdalmas emlékei (*Kitárt szegénység*), a felszabadult élet új problémái nyerne hangot kellő mértéktartással és valóságúséggel. A versek mérlege szerint az új már kiirthatatlanul megfogamzott életünkben, de még sok területen a kezdet kezdetén járunk. A falvak fölött „*már telremeg az áram*”, s a régi úton a „*mezitlábak nyomára torró aszfalt folyik*”, „*lassan széled a vert történelem*” (*Bontja zászlóit szülőföldem; Az új úton; Szabadság! tégy gazdaggá minket*) de a múltból még előballag egy-egy kopott szekérbe fogott tehénpár, és a tengelyek csikorgásából még fel-felsírnak a régi bánat és szenvedés hangjai, s a gazda, ha állatai a „*mesgyéntúli tájra*” bődülnek, még sokszor ordít rájuk tehetetlen dühvel zárt, szűklevegőjű világát féltve.

A költő szeretné „*a frissen locsolt betonokra, selymes szalmára állítani*” az állatokat, „*hajó-fehér hatalmas ólakba*” / *Mendegélt két tehénke* /, de tudja, nagyon sok ilyen ólat kell még építeni, és nagyon sok *mesgyén belüli* ellenállást kell még legyőzni, jobb belátásra bírni ahhoz, hogy álmai valóra válhassanak. S ezért küzd – többek között – a maga módján a költészet eszközeivel ő is.

2.

Ha az ember elhagyja szülőföldjét, az első időkben még kizárólagos jelleggel uralkodhatnak rajta az otthoni vidék képei. Az új környezet és életkörülmény élményei azonban egyre követelőzőbb erővel fognak helyet kérni az érzés- és gondolkodásvilágban, és igazi lírikus nem zárkozh at el ezek kifejezésétől sem.

A város, az újonnan szerzett ismerősök és barátok új és új élményhullámmal mossák az emléktartalmak rétegeit, s a költő, aki eddig lényegében csak paraszti arcokat festett, szívébe és költészetébe fogadja a város embereit is. Mindez nem esik nehezére, hisz szemléletének, tematikájának tágabb határúvá válását nem akadályozza hamis „népiesség”, a nép fogalmának kizárólagosan a paraszti osztályra való korlátozása. Az érték és hasznosság mércéjét az igaz emberségben, a helytállásban, a becsülettel végzett munkában látja (*De szeretem is őket istenem: Azokhoz tartozom*).

Népiessége (bár hangvételben, kifejezőeszközökben Illyés Gyulához áll közelebb) felfogásban, szemléletben, költői magatartásában inkább „*az utca és a föld tía*” József

Attilával rokon, akinek nép fogalmába a munkásosztály és a parasztság egyaránt beletartozik.

Felvonulnak verseiben az új ismerősök, barátok (*De szeretem is őket istenem*), s a személyes barátok után társának, magához tartozónak érzi a nem személyes ismerősöket, a város közösségét is:

Azok közül való vagyok, akik reggelenként
kiássák magukat a fáradság homokjából,
s a villamoslépcsőkön érzik az elkésett szél
iramát...
akiket átölelnek végtelen
a lendítőkerekek szoros körei
akik körül vigyázva kígyóznak
halálos vezetékek...

(Azokhoz tartozom)

Persze a tematikai változás és bővülés önmagában még nem jelenti szükség-szerűen egy költészet minőségi változását, fejlődését is. Öröndetes azonban, hogy Vácinnál az új témaelemek egy mélyebb értelmű, szemléletbeli fejlődés kibontakozásával együtt jelentkeznek. Az a tény, hogy most már a falutól a városig mindent átfog szemléletével, arra készíti, hogy ne csak a „faluközösség” perspektívájából, de országos szinten gondolkodjon a megoldási lehetőségekről is. E szemléletbeli változás életérzésbeli, magatartásbeli tükre abban nyilvánul meg, hogy most már mindenütt feltalálja magát s a kiegyensúlyozottabb lelkiállapothoz nem elengedhetetlenül szükségesekek szülőföldjének ismert vonalai. A falu és város képe most már sokszor jelenik meg egyszerre verseiben. (*Mindenütt otthon, Piros postaládák*).

Hogy a város és falu ellentét nélkül kapcsolódhatik egybe költészetében, azt nemcsak egyéni alkata, személyes élethelyzete magyarázza. Mindez egy tágabb értelmű társadalmi viszonylatra is utal, arra, hogy a falu és város, esetleges látszat ellentéte mögött nincs már igazi ellentmondás. Egy ilyen jellegű ellentmondás, az érzékeny, finom árnyalatokra is reagáló költő számára lehetetlenné tenné a távlatok kiegyensúlyozottabb egységekre hozását.

Váci utóbbi verseiben (*Mindenütt otthon* című kötetétől kezdve) művésziileg is régebbi versei fölé emelkedik. A képaratús üresjáratok elapadnak, tömörebb, lényegretörőbb nyelvezettel plasztikusabb, kifejezőbb szóképekkel dolgozik.

Látóhatár ívelésének gondolati síkon való jelentkezésére, s tömörítő képességének bizonyítására jó példa a *Kelet felől* című verse, amelyben nemcsak adott pillanatban fogja át az országos problémákat, hanem a történelem hosszúsági körén veszi szemügyre népünk gondjait, bajait. E versében hatásosan és hitelesen ötvözi a történelmi múlt, az eszmeiség és forradalmiság elemeit.

3.

Váci harmadik kötetének, a *Bodzának* néhány versében, amelyekben ki akart törni a falu embereire koncentrált magatartásból, időnként mintha elhomályosodna a társadalmi-történelmi konkrétság érzése. E versekben, amelyekben először kísérli meg egy szélesebbkörű közösséggel való kapcsolat átélését (amit majd negyedik kötetében, a *Mindenütt otthonban* szépen megvalósít), mintha valami semleges, elvont humanizmus talaján állva akarná magához ölelni az egész emberiséget. Ha e versek némelyikében jelzi is, hogy vannak olyanok is, akik ellen küzd, bölcsnek és emelkedettnek tűnő derűvel fogja át az emberiség ellentéteit. (*Mikor én éltem; A jövő irgalmaért; Emeld fel poharad.*)

Persze, itt lényegében nem elvtelenségről van szó, csak a túlságos elvontság és általánosítás félreérthetőségéről, s e versek szövetébe is nemes kötőanyagként illesz-

kedik az emberszeretetet pátosza. Váci különben is hamar belátja a légüres térben mozgó próféciaák elégtelenségét, a *Még nem elég* című versében figyelmezteti magát, hogy „*Nem elég – a Világért! / Több kell: – a nemzetért! / Nem elég – a Hazáért! / Több kell most: népedért!*” Ezután már nem a világ minden emberéhez, hanem a szabadság útjait kereső, küzdő emberekhez szól, s hangja most nem olvadékony, hanem metszően, ébresztően csendül. „*Hova lett a tavaszi szélben kibomlott! csattogó lelkek toborzó szárnyalása?*” (*Felgöngyölt zászlók*).

E vers kérdésfeltevésében napjaink egyik „kényes”, sokat vitatott problémáját veti fel. Feledtük-e a forradalmi hitet és lobogót, feladtuk-e a harcot régi uraink ellen?

Váci sok más kortársánál kielégítőbben ad választ e kérdésekre. Elismeri: az osztályharcban vannak fáradtabb pillanataink, a kényelmesség és nemtörődomség sokszor elfeledteti velünk feladatainkat. *Rokonok* című versében például Ladányinál, Györénél, de még Soósánál sem tompítottabban mutatja meg, hogy „*a híres, nemes, nemzeti urak, s egyéb jobb emberek*” vagyis a régi uralkodó osztály tagjai összeköttetések útján hogyan biztosíthatják még ma is előrejutásukat. Bemutatja azokat az élelmes, külföldi kapcsolatokkal rendelkező típusokat is, akik drágán fizettetik meg velünk hűségüket (Sziámi ikrek).

De Váci nem túlozza el a jelenségeket, felismeri, hogy a harc ösztüzét nem ide, vagy legalábbis nemcsak ide kell összpontosítani. Mert e jelenségek ugyan károsan befolyásolhatják a dolgozó osztályok *egy-egy tagjának életét* (és egy-egy parasztyerek helyett összeköttetések segítségével valóban egyetemre kerülhet egy régi bankár nagypapa unokája stb.), de a régi dolgozó osztályok leszármazottait egészében és országos viszonylatban már senki sem foszthatja meg pl. a továbbtanulás lehetőségétől.

Nagyobb veszélynek tartja a költő azt, hogy a régi kiváltságos osztály erkölcsi normái, gesztusai, magatartása a mi tudatunkban, magatartásunkban is jelentkezik. S a harc jelenlegi fázisában a fő erőt e belső barrikádok meghódítására kell irányítani. Környezetünket emberileg lakhatóvá tettük, mondja a költő, de ez nem elég, teljesedjünk ki az értelem, tudás, erkölcs síkján, a szellemi értékek területén is (*Méltó hatalmat*). Lehet, hogy a vers tartalmi elemeinek egymáshoz való viszonyában van némi aránytalanság. Mintha egy árnyalatnyival túlértékelné anyagi, gazdasági eredményeinket, és a belső értékek megszerzése szempontjából nem méltányolná eléggé a már meghódított területeket. A lényeg szempontjából azonban, azt hiszem, igazat adhatunk Vácinak.

A költő az „általános emberi” légüres terü csúcsairól a konkrét társadalom emberének problémáihoz közeledett, s amikor innen újra tágabb látóhatárok felé emelkedik, már a körülhatárolhatóság, az egyértelműség vonalán keresi a jövő horizontjait. Váci eszménye az emberre méretezett kommunizmus, az a társadalom, amelyet évezredek vér, könny és kín után úgy és olyannak épít fel az ember, amelyben otthon érzi magát. S hogy a nép hatalmából fogant rendszert az emberség útjain megtartsa, így int a megismerésértett kommunizmushoz szólva:

Virágozz, nyissad sziveinket
emeld arcunkat, ragyogj minket!
A csillagokig terjedezzél!
De kik szívében gyökereznél,
ha nem miénkben? – Gyökereddel
sziveinket fogd – ne ereszd el!

Mert széthullunk, kiszárad ágad,
s leszel tövis-rács a világnak.

(*Miránk hasonlits, kommunizmus!*)

Ha a *Rokonok*, a *Felgöngyölt zászlók*, a *Sziámi ikrek*-ben a polgári oldaltól óvott, itt önmagunkat figyelmeztet a tövis *rácscsá* válás veszélyére, nyilvánvalóan a személyi kultusz éveire gondolva. Váci e versében olyan történelmi pillanatnak, szituációnak a problémáit fejezi ki, amire eddig nem volt alkalom.

Annak az igazságnak a kimondását, hogy az emberiesség társadalmát nem lehet az építőkkal szembeni embertelenség gyakorlásával megvalósítani, egy keserű történelmi tapasztalat tette lehetővé. S bár ma már ennek kimondására nem kell különösebb bátorság, e gondolat művészi megformálására nagy szükség van. S Váci jól oldotta meg e feladatot.

A ragyogó, tiszta eszméket a sokat szenvedett, munkálkodó emberek viszik majd győzelemre. A kismizettek igazsága, a dolgozó osztályok évszázados harci és munka-tapasztalata, jogos haragjuk és szépre vágyásuk, s az emberi méltányosság dinamikus egymásrhatásának összetevőin magasodik és teljeseedik majd ki az Ember Társadalma (Szimfónia).

4.

Az eddigiekből kiderülhetett, hogy Váci erősen közéleti költő, olyan lírai típus, aki képes egy szélesebbkörű közösség érzéseit és gondolatait is kifejezni. De a költő sem állhat mindig a közélet dobogóján, lehetnek fáradtabb, kiábrándultabb pillanatai is, s a legszerencsésebb, legkiegyensúlyozottabb lírai alkotot is hatalmába keritheti ideig-óráig a fájdalom, a magányosság, a halálfélelem érzése, nem is beszélve a betegség szülte szenvedésekről.

Vácit évekig tartó halállal fenyegető, riasztó betegség gyötörte. Érthető, hogy a költő, miután bezárultak mögötte a szanatórium kapui, a „varázshegy” elgyötört környezetében saját szívének fájdalmát és dobbanását szenvedi, hallja legerősebben. A lélegzetet elszorító láthatatlan acélujjak szorítását a közösség szelid, óvó keze nem fejtheti le, és a költő egyre magányosabbnak érzi magát, s azt hiszi, még szerelmese is magára hagyta (*Volt egy életem*).

A magány izoláltságában s a halál közelségében saját beteg teste mindenhatóságának tudatára ébred:

Testem, te fájdalmas csoda!...
Kívüled az miben higgyen?
Boldog vagyok, ha akarod
Csak tőled függ számomra minden.

(*Fájdalmas csoda*)

S valóban, most minden a testi állapottól függ. A későbbi alkotások, az eljövendő szellemi gyönyörök, álmok, a közösségért égő gondolatok most mind-mind e fájdalmas testbe zárva szunnyadnak, s hogy szárnyat bonthatnak-e valaha, az attól függ, hogyan vészeli át a test a betegséget. Persze, az is előfordul, hogy betegségéből is felcsendít általánosabb érvényű mondanivalót (*Menekül*), s a középkori halálhimnuszok filozófiai tartalmára emlékeztető remek költeményt ír arról, hogy itt, a halál szomszédságában társadalmilag mindenki egyenlővé válik (*Egészségesen*).

Szomorú, kínzó időszak ez a költő számára, szerencse, hogy csak átmeneti jellegű, és Váci újra és újra visszatérhet az élet feledtető, sodró áramába. Jó, hogy élményeit őszinte emberségével lírai darabokká sűrítette, s olvasásuk közben – legalább utólag – vele lehetünk e nehéz órákban is.

A szerelmi lírának egyik jellemző és gyakori típusa a szeretett lény kedvességét, szépségét dicsérő vers. E típuson belül azután a különböző költőegyénségek a tisztelt, öröm, meghatottság, ujjongás, az áhitat rezzenéseinek skáláin varrálva tehetik egyéni színezetűvé alkotásaikat.

Váci szerelmi költészetében is nagy helyet foglalnak el a hasonló jellegű versek, s ezeknek a tisztelt és meghatottság mellett talán legjellegzetesebb érzéstartalma egy sajátos, nem férfiatlan alázat. Ebben a nagy elődökhöz viszonyítva talán Juhász Gyulához hasonlítani a leginkább.

Váci tisztelt a nőt mint a férfi menedékét, s hálás a jóságért és szeretetért, ami erőteljesen sugárzik feléje:

Aldott vagy Te az asszonyok között
ki megváltást szültél és új hitet
ki erőt adottál nekem – szólani!

(*Aldott vagy te . . .*)

Számba a nő nem a férfi játékszere, esetleg pusztán szexuális partnere, hanem társ, az igaz emberség forrása, aki akkor is mellette marad, amikor mindenki elhagyja.

De Váci nemcsak az öröm, derű és meghatott szerelem hangjait ismeri. Átélt az elválástól, az egyedüllétből való félelem, a magány szívszorításait is. S érthető, hogy a költő, akit évekig sújtott a betegség és kórházi magányossága, kétszeresen fél a szerelemnélküli egyedüllétől. Ezért óvja párját a szakítástól, mikor úgy érzi, hogy életük „kisiklóban” (*Sínek*), s mikor rázuhan a társnélküliség, komor, de mértékadó fájdalommal, törnek fel verseiből a férfibánat hangjai (*Nélküled; Zsúolt világ; Merre vagy te most; Ilyen egyedül*).

Ez utóbbi verseket összehasonlítva a *Bodza* című kötetének szerelmes verseivel, szembevetődik a költő művészi fejlődése. Az előbbieken az érzés túlhajtása, enyhén érzelmesített jellege csap át a sirás hangjaiba. Itt a sírnivalót valóban rejt a szituáció, de a fájdalom (a művészi önfegyelem magasabb szintjének eredményeként) visszafojtottabb, éppen ezért sűrítettebb energiával csap fel a versből. A költő maga már nem könnyezik, csak ajka fehérül el, s a sirás képzete csak áttételesen, tárgyiasítva, illetve tárgyakra alkalmazott jelzők formájában jelenik meg: „*zokogva tört a szivalakú térre (holmi templomi fényű villamos)*” (*Merre vagy te most?*).

A költő minden verse az egyéniség sokszögű prizmájának egy-egy sugarát villantja, s legyen egy lírai költemény bármilyen témájú, hozzájárul az alkotó jellemének árnyalásához, jobb megértéséhez. Mégis – van (vagy lehet) az alkotásoknak egy olyan csoportja, amelyben a költő tömören, már a témánál fogva is egyértelműen, legizgalóbb problémáiról, célkitűzéseiről beszélne, a világhoz és az emberekhez való viszonyának tisztázásával a legélesebben tárja fel a lélek rejtett dimenzióit.

Ha Váci alkotóegyénségét kutatjuk, hasonló jellegű verseiben egy rokonszenves, külsőségeiben, gesztusaiban szerény, de szilárd, jelentős belső erővonalakra épülő költői arckép bonatkozik ki előttünk.

Váci jellegzetes példája a „népköltő” típusának, akit népi származása különösen alkalmassá tesz egy közösség érzés- és gondolatvilágának kifejezésére. A tudatosság magas fokára jutott parasztivadék szavában, indulataiban egy évezredig leláncolt és megnyomorított nép mondhatja ki végre igazát, és követelheti jussát. „*Messziről jö-vők – írja – ki tudja hol van / ó hol van az első poton nagyapám / elnyomorított*

arcán ... Ily messziről jövők) Egy emberöltőt éltem – de a sorsom / történelem és ezerévnnyi (Százhuszat verő szív).

Felmerülhet a kérdés: Váci népi gyökerei nem rejtik-e valamilyen formában az irodalmi népiességnek a különböző korszakokban már olyan sok formában jelentkezett veszélyeit, torzulásait. A válaszunk csak nemleges lehet. Mert igaz, hogy a „nép” konkrétan legtöbbször a falusi dolgozók alakjában jelenik meg költészetében, de ez nem hiba, és érthető, hisz közöttük nőtt fel. De soha nem válik város és munkásosztály ellenessé, nem állítja szembe a dolgozó osztályokat – s mint említettük – nép-fogalmába minden dolgozót befogad. Nem állít fel hamis ellentéteket a politikai harcok szempontjából sem ezen osztályok között (mint ezt a két világ-háború közötti népiesek egy része tette).

A költészet feladatát emberi közelségből elmondott biztatónak, sere kentőnek tekintik, a költő – mint homokba szűrt nyárfa – legyen irány és jel azok számára, akik „barázdába botladozva” jönnek, emberhez méltó életre, tudásra, szépségre vágyakozva (*Jegyenelényben; Emberi közelségből*).

Váci alapvető tulajdonságai közül nem feledkezhetünk meg annak az ideges-lelkes mozgékonyaságnak, fogékonyaságnak említésétől sem, mellyel intenzív erővel és gyorsasággal akarja magába foglalni és verssé formálni önmaga és a világ kapcsolatát.

Úgy éltem mint a százhuszat verő szív
Úgy gyűlöltem és szerettem:
mindenhez úgy fogtam kívánva,
hogy az legyen a vesztem.

(Százhuszat verő szív)

A világ, az emberek, a tájak, a tárgyak, a hangok, a mozgás, az egész látható, tapintható valóság mély örömmel tölti el, s még az elmúlás gondolatát is elviselhetővé teszi az a tudat, hogy addig még mindez sok élménnyel ajándékozza meg. (*Mielőtt meghalok.*) S mindez nem válik valami felszínes élethabzsolássá, verseiből az élet igazi értékeinek megbecsülése csendül ki. *Irigyen és szánakozva* tekint azokra, akik „telek és házépítési ügyecskék kis triciklijét” tapossák. Nem azért szánakozik, mert megveti a hétköznapi szorgos, aprólékos pepecseléseit, tervezgetéseit, csak mert lázadásra hajlamos „kamasz lelke”, a szürke (és sokszor egyhangú) hétköznapiakból való kitörésre vágyik, s mert azt is tudja, hogy az ő gondjai (az országos, mélyebb barázdákat szántó gondok) igazibb felnőtséget, komolyságot kívánnak az öncélú, mániákus egzisztenciateremtők fontoskodásainál. S irigysége a fősodrásban küzdő vízbedobott irigysége – aki ugyan különben sem tudna a parton maradni –, de időnként, a kimerültség óráiban egy-egy pillanatra a veszélytelen parton ülők felé pillant (*Irigyen és szánakozva*).

Jellemének milyenségét talán a *Te bolond* című verse tárja elénk a legösszetettebben. E költeményében rapszodikus megrendültséggel foglalja össze eddigi tevékenységének lényegét.

„Már összeroskadsz, végre mondd: mit is akarsz hát te bolond?” – teszi fel magának a kérdést a kezdő sorokban, s a következőkben újabb és újabb kérdéseket záporoztat magához. S a szakaszok között, miközben felsorolja, mi mindent tett a közösségért, újra és újra visszatér a kétely hangja: „Ki kérte torró haragod ... S halálos indulataid nem értik kire tartozik.” E kérdésfeltevés (*Mi üz hát mégis?*) és a lehangoló sorok periódikus hullámvázát erőteljesen igenlő válasszal zárja, és ez adja a vers végső hangütését. Minden kudarc és visszahullás ellenére kiáltani és küzdeni kell azok helyett és azokért, akiknek még csak „motyogás a hangjuk”, s még nem oldódtak fel a százados varázs alól ...

Az előzőekben tulajdonképpen csak Váci költői magatartását, élményköreinek jellegét vizsgáltuk. A művészi hatásosság érték és színvonal megállapításához azonban elengedhetetlenül szükséges a lírai megformálás módjának, az alkotó szubjektum kifejezőerejének vizsgálata is.

Ha az élményelemek tagolásának, egymáshoz való viszonyításának módját, szerkesztő-technikáját vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy Váci egyik legkedveltebb eljárása az olyan versfelépítés, amelyben a gondolatok, érzések, hangulatok áramlását egy-egy konkrét esemény-történés indítja meg (*Mendégél két tehénke; Méltó hatalmat*). E típusokon belül a legzártabbak azok a versek, amelyekben az utolsó szakasz újra felcsendíti az élménysort megindító szituációt (*Hozta Isten: Írjon – most én vezetem!; A Piros Ász*).

Egy másik gyakran alkalmazott megoldása az, amikor nincs is követhető körvonalú szerkezeti váz; a költő mindjárt az első szakaszban kimondja, közli az egész vers élményösszegének lényegét, és a továbbiakban azt fejti ki részletesebben, árnyalja más-más oldalról közelítve (*Származás; Mesebeli bocskorban; Piros postaládák; Zokogtató; Sínek*), illetve már az első sorokban megkezdve egy-egy élményegység rajzolását folyamatosan halad a teljes kifejtésig (*Sortűzzel a szívünkben; Százhuszat verő szív; Azokhoz tartozom; Mielőtt meghalok*).

Váci költői világának arányai, belső törvényei, ellentétei és egyensúlyai mai valóságunk belső összefüggéseiből adódnak. Megtaláljuk költészetében a holnapba néző, s ezért küzdelmet is vállaló, a perspektivákat alkotó módon kereső egyéniség jegeit is.

A teljes világ és teljes ember kifejezésének igénye azt is megköveteli, hogy egy ilyen jellegű költészet az egyéniség minden szférájára hatva gondolat-, érzés- és hangulatelemeket egyaránt tartalmazzon. Egy tudatosság nélküli, pusztán érzés és hangulat egységeket szuggeráló költészet éppolyan hiányos és torz képet adna az ember-ről, mint amilyent egy pusztán gondolati izgalmakra épülő líra.

A nyelvi eszközök (s itt elsősorban a költői képekre gondolok) szempontjából is meg kell találni a kellő irányt és egyensúlyt az élménnytartalom és kép, a szavak fogalmi és jelképes értelmükben való használata, a fogalmi közlés és képes beszéd között.

Váci jó érzékkel és arányban alkalmazza a szóképeket. Igaz, sok versében egyáltalán nem vagy alig használ képet, és a költői hatást sokszor pusztán az érzés koncentráció ereje által „rendbe szedett” szavakkal éri el (*Fájdalmas csoda; Köhög köhög; Születésnapomra; Egészségesen, Csak ennyi kell; Mielőtt meghalok; Rokonok; Sziámi ikrek*), de a legtöbb esetben él a kép lehetőségével. Vigyáz arra, hogy a szavakat és kapcsolatokat megszokott és elkoptatott jelentéskörükből kiragadva, ne használja szélsőségesen önkényes értelmezésben, hogy a kép a mondanivalóval, kellő érzelmi-hangulati-szemléleti rokonságban legyen (*Mindenütt otthon; Százhuszat verő szív; Méltó hatalmat; Kelet felől; Te bolond*).

Az is előfordul, hogy egy-egy versében (alig használva fogalmi értelemben kifejezést) szinte kizárólagosan képpel dolgozik, de ezekben sem öncélúan, ezekben is világos a mondanivaló jellege, a kép értelme (*Irigyen és szánakozva; Azokhoz tartozom; Felgöngyölt zászlók; Salome tánca; Dávidek; Magnézium villanásában*).

Váci első három kötetében még találkozhattunk a képpaparátus túltengésével, lazaságával, álpátosszal, a *Mindenütt otthon* című kötetétől kezdve azonban egyre nagyobb önfegyelemmel alkot. Képeinek anyagát most már egyre kevésbé adják irodalmi emlékek, olvasmányélmények, s ezeket egyre egyénibb és átéltebb ízzel a megfigyelt valóságból veszi. A népelet, a népi környezet, a szegénysorsú múlt, a háborús évek borzalmi, s betegségének fogalomkörei, nyelvi jelei mind-mind jelképes felhasználást nyernek.

E képi jelrendszerben sorsunk *foganó*, mint a fiatal oltvány, a költő úgy szeretne kitarulni a szépre és jóra ékesen, *mint a szomjazó barázdák*. Szívesen üldögél bárkivel panasza *tornya alatt, s míg fölötte szíve harangütései inganak*, életét, erejét úgy hord-

ják szét a napok, *mint dőcögő szekerek a részben mért gabonás zsákokat, s úgy fogy el, mint folyókanyarban a nyárfák alól a vízbeomló hantok.* A szenvedés kazlat rak csépel, s könnyebb, derűsebb hangulataiban, mikor az órák lengő kengyelébe emeli a lábát nyergébe veszi és elporoszkál véle egy-egy selymes sörényű pillanat.

Verseiben még a szén is úgy omlik a csákány alatt, *mint friss barázda a kapanyél alatt, s fáradt szerelmese úgy sóhajt, mint a rozs, úgy hajlik le munkájától, mint búza súlyos kalászatól, mint gyümölcs húzta ág.* A szél a türjtutások madárléptű térszűjével borzolja szerelmes haját, s ha magányosan szenved, a szerelem szétvert nyáját tereli, s szerelme jégaratta rozstáblája felett markol szívébe a fájdalom.

Sokszor találkozunk a háborús évek képeinek és betegsége emlékeinek képi felhasználásával is. A lelkesedés sortűzekkel veri át szívünket, s most roskadozva járunk egy forró sorozat poklával a szívünkben. S miközben korunk felszabadult harcterein vándorolva az elfojthatatlan sors aknájára léptünk, húsunkban örült robbanások repeszdarabjai vándorolnak. Bennünk örökké a szavak srapnele robban s aknaként robbannak a csalódások is.

A költő teste eleven lélekre kötött vérrel szivárgó védőpólya, a zene úgy járja át, mint szonda a sebet, a dallamok mint villogó kések kihámozzák a szívét, s arca vonásai mögött mint röntgenképen húsz nemzedék elkinzott csontvigyora sejlik fel.

Váci verseinek verstani elemei is változatos képet mutatnak s a hangsúlyos nemzeti verselés az időmértékes és a szabadvers különféle válfajait egyaránt megtaláljuk költészetében. A kimondottabban hangsúlyos versek mellett (*Miránk hasonlits kommunizmus!; Te bolond*) az időmértékesekben főleg jambikus hullámszerű lábakat használ. A *Méltó hatalmat* és a *Szegények hatalma* című verseiben például a spondeuszok és pirighiuszokkal, váltakozó alaphangot jelentő jambusok között csak elvétve találunk trocheuszokat. Előszóval lazítja szabad verssé a szigorúbban kötött formákat, de e lazítás nem pongyolaság. E verseket a nagyobb mozgású lehetőségen belül szigorú törvények alakítják.

Összegezésként röviden még ennyit: Az a tény, hogy a *Mindenütt otthon* című kötetétől kezdve növekszik a versek művészi ereje, színvonala (nagyobb önfegyelmekkel szerkeszt, képei egyre erőteljesebb funkcióval jelentkezők, hogy ritmusedzéseit csökkentse) biztatott jelent a további pályakép szempontjából. S ha Váci ebbe az irányba fejlődik tovább, művészete sok örömet és meglepetést tartogatóan teljesebbé ki egy jelentős, az utódoknak is tükröt mutató életmű irányában.

BARTÓK JÁNOS

Mi magunk, szomszédaink és világtávlatok a magyar folklórkutatásban

Egy közelmúltban megjelent folyóiratszámában Kemény G. Gábor elismerően méltatja Domokos Sámuel Méhkeréki hagyományok c. (Bp. 1963) bihari román népmesegyűjteményét. A méltatás biztos kézzel emeli ki az értékes gyűjtemény jelentőségét a tudományágban; rámutat arra, hogy „a mesélő kétnyelvű, vagyis román és magyar mesemondó. Tehát olyan szövegközvetítő, akinek repertoárjában nyomon követhetjük a folklór-átvitel eddig inkább csak elméletben ismert folyamatát.” Továbbá: „A gyűjtő és feldolgozó külön érdeme, hogy bemutatja a népmesék és előadóik reális találkozási pontjait a környezettel, de nem hallgatja el a mesélő mítikus világképét sem, mindeddig nem jelent meg nálunk, sem Romániában a mesemondó »személyiségét« meséin keresztül bemutató gyűjtés.” Domokos munkája így nem csupán hiteles adatközlés, hanem az ősztönember megnyilatkozásának személyi és társadalmi funkcionális vonatkozású vizsgálata, megkísérli a jelenséget megértetni.

Tárgyi és szellemi néprajzzal foglalkozó kutatóink közül ma már nem egynek sikerült továbbjutnia az alapot jelentő kifogástalan adatgyűjtés és adatközlés kezdőfokán, ezek közé tartozik Domokos Sámuel is. Az egyszeri pillanatban megrögzített, az adattá merevült jelenséget vissza vezeti az életbe, kiszabadítja anyagát a holt tudományból.

A lelkesedő méltatás azonban nem áll meg a mesefolklór örvendetes fejlődésének megállapításánál; Kemény G. Gábor abból az alkalomból is üdvözlí az újonnan megjelent magyar folklórkiadást, hogy általa felelevenült a magyar folklórtudomány egészséges egyensúlya, a szomszédnépek hagyományainak gyűjtése és vizsgálata. Ennél a pontnál emlékeztünkbe idézi Bartók Bélát, mint a nem magyar tárgyú magyarországi folklórkutatás legeredményesebb tudósát. Minthogy Domokos Sámuel rommár-magyar meséket tett közzé, Kemény Bartóknál is a román vonatkozásokat emeli ki és adatszerűen is részletezöbben utal a konkrét tényekre. Nem kétséges azonban, hogy Kemény szélesebb síkon, az összes népszomszédokat illetően, a népek szellemi egymásrautaltságának fényében sürgeti „a bartóki koncepció és vizsgálati módszer értékes újravételét”, mert „a barátság és együttműködés szövirágainak unos-untalan hangoztatása közben megfedekezünk az alapfeladatokról” Szép és szinte beláthatatlan terület áll itt azok rendelkezésére, akik a jólhangzóan egymásmellé sorakoztatott mondatokon túl, eredménythozó tettekkel kívánják előbbre vinni az együttműködést.

Kétségtelenül mind ez ideig Bartók az első magyar tudós, aki saját személyes helyszíni kutatómunkája alapján a legmesszebb jutott e területen és valamelyest határolt értelemben összefoglaló eredményekig jutott. Utóbbival arra célunk, hogy egy-egy terület népzenei adatainak jellemzését lehetővé tegyék, olykor meg is haladók összegyűjtésén felül olyan összefoglaló tanulmányt, mint az „A magyar népdal” nem hagyott hátra, de relációs vonatkozású munkáiból (Népzene és szomszéd népek népzeneje) és nem magyar gyűjteményeihez tartozó megjegyzéseiből meggyőzően kitűnik, hogy a hátra nem hagyott összefoglaló tanulmány csak megírás kérdése volt már, gyűjtött anyagát nemcsak adatszerűen, hanem összefüggéseiben is nagyon jól ismerte. Más kérdés, hogy összegyűjtött anyagának legnagyobb része ma is kézirat, de ami megjelent, újabb kiadások hiánya miatt sokszor korlátozottan hozzáférhető.

Kemény Bartókot a „hazai nemzetiségek folklórjának első tudományos kutatója és összegyűjtője”-ként említi és állítja iránymutatónak. Ez a megállapítás lényegében helytálló és távlatok idövel csak mélyülni fog, amikor valamilyen formában hozzáférhetők lesznek Bartók kritikái megjegyzései, rendszerezési felállításai a bolgár, lengyel stb. népzenei kiadványok dallamait illetően. Ugyanis Bartók nemcsak a közvetlen szomszédok népzenejét vizsgálta meg közelebbről, hanem a népek közötti folklórkapcsolatok tágabb területein is megtette az első felderítő lépéseket. Mindezek ellenére valószínűleg maga Bartók hártaná el a megtisztelő „első” jelzőt. Az arányoktól és igényektől most eltekintve, amit Kemény e helyen „bartóki koncepciónak” nevez, az, ha nem is tudatosan, de lényegében már pár évtizeddel előtte is megvolt. A magyar folklórkutatás már fejlődésének korábbi időszakában egy-egy adat, rövidebb, esetleg hosszabb tanulmány, leírás erejéig megkezdte a nem magyar folklór-jelenségek összegyűjtését és közlését. A magyar folklórkutatás ezirányú lépéseiről tájékoztatnak bennünket az Ethnographia régebbi évfolyamaiban megjelent cikkek. Érdekes, hogy a legtöbb írás „hiedelmekkel” és „babonákkal” foglalkozik, de aránylag nem kevés számban akad más is: Sztancsek József: Tót lakodalmi szokások 1902–1903, Czárán Gyula: Aradmegyei kolindálás 1901, Nemes Mihály: A talaborvölgyi ruthének karácsonyi kolendái 1900, Baróti Lajos: Bánsági német népballadák 1892, Szongott Kristóf: Erdélyi örmény népmesék 1892; sőt még a fiúmei, népinek tekintett olasz szövegeknek is akad feljegyzője, Czink Lajos: Fiume néprajza 1892, – a Kisfaludy Társaság Évtárában Mailand Oszkár személyében olyan kutató is jelentkezik, aki a maga területén az összefoglalást is megkísérli: A román népköltészet fő jellemvonásai, 1889.

Hogy mit nyert, mit hasznosíthat a tudomány e korai feljegyzésekből, azt az egyes ágak kutatói fogják eldönteni, itt csak annyit említünk, hogy a tudományos

kutatásban még a legszerényebben is kiemelt, megőrzött adat értékes lehet – ha hiteles. E régebbi, körültekintésében már részben Bartókot is megelőző szélesebb nyomtávú magyar folklórkutatás értékét és módszereit az akkori kor fejlettségi szintjén kell elbírálnunk és akkor járunk el reálisan, amikor pl. az e korból kiemelkedő – egyébként figyelmét csak magyar anyagra koncentráló – Vikár Bélánál nem a hangjegyszeret és hozzáértés hiányát vagy az általa fonográfra vett anyag vegyességét, hanem a hasznosítható pozitív elemeket hangsúlyozzuk.

Bartók megjelenése és villámgyors cselekvőképessége a magyar folklórkutatás hatalmas előreugrását jelentette. Az elszigetelt, legtöbb esetben közvetlenül nem is folytatódó alkalmyszerű, egyszeri feljegyzések helyébe rendszeres kutató munka lépett, mely anyagát szélesebb összefüggések számára is kinyitja, önmaga lehető teljeségének igénye mellett. Már a módszer is mutatja, hogy biztos talajt készít elő az alapvetés. Ez a kutatás tágra nyílt szemmel nézte meg az egyes adatot, az adatközlőt és mindkettőnek környezetét. Külön szerencséje tudománytörténetünknek, hogy Bartók *egyben* látta meg anyagát, lényegtelen két-három éves időkülönbség választja el különböző nemzetiségi népzenei kutatásának megkezdését, a 10-es évek elején közép-ázsiai utat tervez és amikor azt valamilyen okból éppen kivihetőnek nem látja, hirtelen elhatározással afrikai arabok közé utazik. Ezt a lázas sietséget nemcsak a zeneszerző kíváncsisága fűti; maga körül látja a gépi civilizáció és nagyüzemi termelés egyöntetűsítő hatását, illetve szerepét a régi életformák szétesésében, tehát sietni kell, meg kell fogni azt, még idejében, aminek nem szabad elpusztulni. A koncepció valóban kitágult, Bartók esetében külön háttérrel biztosít számára az a körülmény, hogy a tudományos kutató nagyteljesítőképes zeneszerző is egyben és így példa is hamar került, mit jelenthet a *gyakorlati* élet számára a folklóradatok összegyűjtése és tartalmuk megértése.

De a művészi felhasználástól eltekintve, a tudományos kutatás segítségére lehet a népek egymás közötti jobb megértésnek, éppen annak erejével, hogy tudomány lévén arról beszél, ami van, tehát a jelenségeket a maguk mivoltában tárgyalja és nem úgy, ahogyan adott esetben bármilyenfajta elfogultság szeretné látni és láttatni azokat. Hogy a nyelvhatárokon túli folklórjelenségek egybegyűjtésének és tudományos feldolgozásának – ha úgy tetszik, mondjuk Kemény G. Gábor kifejezésével – bartóki koncepciója tudományon belül és kívül eddig mit tudott lebontani a teljesen terméketlen nacionalista vetélkedésből, annak értékelése egy másfajta összegezés tárgya lehet. Amit egy felületi áttekintéssel erről lehet mondani, az valóban nem sok. A szokásos tévedési periódus után (mindig tisztelet a kivételnek) a néprajzosok, „szellemtörténészek” és a nemzetközibb tudományos szemlélet harcosai „megdicsérték” Bartókot, a koncepció elismeréséből fel-felbukkanó szólam lett (bizonyos vonatkozásban ezt is hasznos eredménynek lehet tekinteni), de az inspiráció a tényleges tettek mezőnyében elvétve, csak itt-ott mutatkozott, akár zenei vagy azonkívüli területre gondolunk. Ezenközben maga Bartók az előremenő évekkel haladva az 1934-ben már akadémiai-lag is elhatározott nagy magyar népzenei kiadás előkészítési munkáján kívül a szomszéd és távolabbi népek zenéjével egyre többet foglalkozott. Hogy ezt a nagy magyar kiadvány szempontjából is szükségesnek látta, nem csinált belőle titkot, utolsó magyarországi nyilatkozatában a török népzenevel való behatóbb foglalkozásra hívta a magyar kutatókat.

Mennyire élt a bartóki törekvés ismerete a szomszédnépi tudományban és irodalmakban, azt nemcsak a Szlovák Tudományos Akadémia nemrég kiadott testes kétfeltes (B. Bartók: Slovenské ľudové piesne I., SAV, 1959) mutatja. Az 1935. évi váradi magyar-román írói ankét egyik hozzászólója, Romulus Dianu már ekkor így ír Bartók ezirányú munkájáról: „Kétség sem fér hozzá, hogy a magyarok megbecsülik a román nép művészi hajlamait, mint ahogyan mi is értékeljük az övéket... nemrég Bartók Béla román parasztok között gyűjtött számára igen értékes anyagot.” (A váradi hídvérés, Bp. 1946, 60. l.)

Bartók sokfelé tekintő szemléletére jellemző, hogy a magyar népzene igen erős jegyeinek hangsúlyozása mellett – középázsiai származásának lehetőségét elsőnek fel-

vetve és arra később is utalva – az évek haladtával egyre inkább a nemzetközi kapcsolatok szemszögéből vizsgálta a magyar népzene. Érdeklődése különösebben a bolgár és török népzene felé fordult, de ezzel egyidejűen minden általa elérhető szomszédnépi kiadványt áttanulmányozott, az azokban közölt adatokat a fejlettebb népzene tudomány szempontjai szerint újra rendezte.

Kemény – hivatkozott cikkében – ilyen értelemben lát hiányokat a magyarországi folklórkutatás utóbbi évtizedeinek termésében. Nem kétséges, hogy a folklórkutatás egyetemesebb szintjén mozgó bartóki munkának egyelőre nem akadt nálunk következetes folytatója és a szomszédnépek folklórja iránti érdeklődés általában is esést mutat. Meglepő, hogy az Ethnographia utóbbi évfolyamaiban kevesebb ilyenirányú közleményt találunk, mint 60–70 évvel ezelőtt, holott az utóbbi évtizedek társadalmi és történelmi változásai, a tudományos munka nemzetközibb szemlélete alapján éppen az ellenkezőjét vártuk. Az 1945 utáni kezdés lendülete többet ígért. A „Dunai Munkaközösség” (1945–1948) név alatt létrejött írói összefogás eszmái célkitűzése a kölcsönös nemzetiségi folklórkutatást is magában foglalta és akár ennek jegyében, akár ettől függetlenül jó kezdeti jel volt Szabédi Lászlónak Zöld levél – Román népi versek (Kolozsvár 1945.) c. kötete. A munkaközösségen kívüli, közéleti nyilatkozatok is biztatóak voltak, de a megvalósítás terén jóformán semmi sem történt. Védekező ellenvetésként igen lényeges körülményeket lehet felhozni magyarázatul; gondolhatunk többek között a helyszíni kutatómunka megváltozott körülményesebb külső feltételeire vagy a tudáspolitikai eszmeáramlatok munkát hátráltató ingadozásaira. Ezek között egy olyan nézet is felütötte a fejét, mely szerint a kutatók korlátozzák munkájukat azoknak az etnikai tényeknek vizsgálatára, melyekhez állampolgárságuk és alapműveltségük elsősorban kötik. Annak világos tudatában, hogy elvégzendő feladat ilyen értelemben is van éppen elég, mely a munkakapacitást teljesen betöltheti, őszintén meg kell mondanunk, hogy az ilyen elgondolás, bármilyen szempontból is állítja fel valaki, csupán kategória, amely törvényszerűen csak akadályozza a fejlődést. Az alapvető tény, hogy az élet minden megnyilvánulásában relációkban valósul meg, rugalmasan kiillan a leglogikusabb felépített kategóriarácsokból is. Gondoljuk csak meg, mennyivel hiányosabb lenne tudásunk saját népzeneinket illetően, és folklórtudományunk is mennyivel szűkebb lenne általában, ha a Kemény által mintának állított bartóki népzene kutatást korlátozták volna ilyen okos megfontolások, vagyis Bartók lemondott volna a nem magyar népzeneek behatóbb vizsgálatáról, mert az éppen most (1905–6-ban vagyunk!) megtalált magyar népzene sűrűtő helyszíni összegyűjtése és tudományos feldolgozása sokirányú és előbbrevaló munkát ad, – így gondolkozni 1910 körül mindenestre indokoltabb lett volna, mint 40–50 évvel később.

A magyarországi folklórkutatásnak a szomszédos vagy távolabbi etnikumokat illető munkássága – reméljük, csak átmeneti időre – tagadhatatlanul megtorpant vagy legalábbis jelentéktelenné szűkült. Különösen feltűnő ez a népzene kutatás területén, az ott elért nemzetközi jelentőségű teljesítmények után és általában, a tudományág jelentékeny fejlettségéhez mérten. A visszaesést nem egy okkal megmagyarázhatjuk, azok között egy nagyon is pozitív körülményt meg kell fontolnunk, amely megérteti a más oldalon mutatkozó hiányt.

Kormányzatunk 1949-ben hozott megfelelő intézkedése lehetővé tette, hogy a magyar etnikumnak egyik leggazdagabb megnyilvánulása, a népzene a régóta tervezett összesítő, sokkötetes kiadványban megjelenjen. A kiadást megelőző szerkesztői munka, az eredményes kiegészítő gyűjtések és a magyar zenetörténeti összefüggéseket kinyomozó könyvtári kutatás a mai magyar népzene tudomány kapacitásának csaknem minden erejét a Magyar Népzene Tára egyes, éppen előkészítés alatt álló, vagy később megjelenő kötetekéinek, illetve azok anyagának összeállítására fordítja. Hogy a közös erőfeszítés minden munkaerőt lefoglal, az következik a kiadványsorozat mögött álló tetemes anyagból, a lehető teljességre törekvő igényből és az egyes kötetek egyszerűségéből. Mint minden lexikonszerű munkánál, itt is az egyes kötetek anyaga feltehetően hosszabb időre változatlan marad és az esetleges tévedés vagy éppen

hiányosság – a szerkesztés idejében rendelkezésre álló anyag nem elérhető legjobb felhasználása – nem könnyen helyesbíthető új kiadással, ami pl. tankönyveknek vagy kis és középszótáraknak egyszerűbben megvalósítható. Nagyon is nélkülözhetetlen tehát az egyes kötetek megjelenését megelőző szerkesztői munkában a kritikai szempontok legmesszebbre látó alkalmazása. Emellett állandóan tekintettel kell lenni a sorozatot majdan betöltő teljes anyagra és a még utolsó pillanatban megszerezhető, de még a sajtó alatt lévő kötetbe tartozó újabb adatokra, illetve azok rugalmas beillesztésére. Mindez időben és munkában teljes koncentrációt kíván és kényszerű határt szab a részletesebb kutatások és a szomszéd, illetve távoli rokonnépek zenéjével való egybevetések irányában. Erre utal szerényen, szinte mentegetően Rajeczky Benjamin: „A nagyarányú összehasonlítás természetesen a nagy kiadáshoz van kötve; ezért érthető, hogy művelőinek száma nem nagyon szaporodik.” (Új népzeneutató munka, *Ethnographia* 1952, 483–4.) A nagy kiadáshoz való kötöttség itt azt is jelenti, hogy lényegesen kisebb fáradtsággal lehet eredményhez jutni egy nyomtatásban megjelent és jól elrendezett anyag segítségével, mint a szerte és szét tárolt kéziratok áttanulmányozásával. Ha ettől tesszük függővé az összehasonlítást és általában, a közvetlen és második körbe eső nyelvhatárok szerinti szomszédok népzenejével való mélyültebb foglalkozást, akkor e munkánál 10, sőt esetleg 20 évi türelmi idővel kell számolnunk, ugyanis ennyi idő kell a nagy kiadvány elkészültéhez. Mindezek tudomásulvétele mellett is jellemzett egy főfeladatra koncentráló csoport munkájában nagyon is méltatni kell a távoli rokonnépek zenéjével való foglalkozást és nem kevésbé azt is, hogy az utóbbi kiegészítő gyűjtőutak során délszláv, román stb. dallamokat és hangszeres darabokat is magnó-szalagra vesznek a gyűjtők, és így, évek múlásával, ha szerény mennyiségben is, a nem magyar népzene gyűjtemény is gyarapodik. Tehát figyelem fordult ebben az irányban is, valamivel több a semminél. Ha tévedünk, és utóbb nagyobb kézíratos vagy gépi gyűjtések, továbbá készülő tanulmányok és kiadások felől kapnánk állításainkat pozitív irányban helyesbítő híreket, ténybeli kiegészítéseket, azt a kérdést felvető Kemény G. Gábor és mások valóban a legnagyobb örömmel fogadnák, illetve várják; egyelőre azonban az aggodalmat nagyon is indokoltnak érezzük és osztunk benne, mert az ismert tények alapján a magyar folklórkutatás részleges összeszűkülését kell regisztrálnunk az itt elmondottak értelmében.

Mégis, a világviszonylatban ma első helyen álló magyar népzene tudomány elért eredményeinek áttekintésekor – saját történetének tanulságaként is – szembeötlenek egyes tények, melyekkel számolni kell. Véleményünk szerint pl. saját népzeneinkre vonatkozó – ma már indokoltan feltehetően időtálló értékű – megállapítások, ide tartozó tények felismerése sokkal később történt volna, ha a magyar népzene kutatás figyelme nem mindjárt a kezdetben fogja fel a környező, nem magyar népzeneét. Népzeneink alkata, formulákkal és fogalmakkal kifejezhető tulajdonságai (hangsor, szerkezet, záróformulák, külső hatásra válaszoló reakciói, változatképződés stb.) azáltal váltak aránylag gyorsan elvonhatókká, hogy volt egyidejű magyar kutatója a terület más etnikumhoz tartozó zenéinek.

A népzene mibenlétét egy etnikai egységhez tartozó zenei jelenségcsoport körültekintő megismerésével megközelítően jól meg lehet érteni. De mennyivel teljesebb a szemlélet, ha többféle nép zenéjének ismeretében gondolunk a népzeneire. Megfontolandó, hogy a világ egyidőben élő népei fejlődésüknek más-más fokon élnek egymás mellett, vagy egymástól távol és a folklórkutató rendelkezésére álló éppen jelenlegi élő zenéjük a legkülönbözőbb árnyalatokban, „fénytörésekben” mutatja önmaga változatlan lényegét. A legkülönbözőbb célú folklórkutatás – tehát az egy nyelvi közösséghez tartozó vizsgálására beállított is – önmaga anyagának jobb megértését nyeri azáltal, ha megállapításai, saját anyagával való elbánása során más népek zenéjének megnyilatkozását figyelemmel kíséri, abból is kivonja a népi zenélés sokféle, ma még sok vonatkozásában nem eléggé tisztázott ismérveit. Mi népzene, mi nem: ez a kérdés még sokáig fogja ingerelni a zenetörténészeket és laikusokat. A választásra illetékes folklórkutató biztosabb talajon fog állni, ha ismereteit a népzeneből meríti és nem egy nép zenéjéből. Ne értsen senki félre bennünket, nem fenomenológiát

hirdetünk (ez még a fejlett magyar népzene kutatás számára is csak távolabbi program lehet), hanem azt az egyszerű tudományos igazságot, hogy az egyet a sokban kell megtalálni, akkor tűnik el végleg az elmélet és marad a bizonyosság.

Mennyivel sokrétűbb és könnyebb is lenne a magyar kutató munkája és méltóbb tudományának alapvető magyar hagyományaihoz, ha legalább egy szerény irodalom (dallamközlések, stíluselmzések stb.) állna rendelkezésére – természetesen a tudományág mai magyar szintjének megfelelő minőségben, mert különböző értékű kiadvány ma már van egynéhány – a közvetlen szomszédnépek zenéjéből. Egy kisebb népzenei kiadványsorozat, melynek egy-egy száma hol 200–250 dallamból álló, megfelelően válogatott mintadallamcsoportot, vagy stílusösszefoglaló tanulmányokat közölne, átmenetileg kielégítené a szükségletet és egyben fenntartaná a magyar folklórkutatás szélesebb igényeit. A közvetlen szomszédokat illetően magyar gyűjtők kéziratából lehet meríteni, amit pedig helyszíni gyűjtéssel még nem szerzett meg magyar kutató, azt ki kell venni meglévő kiadványokból és kéziratokból.

A közvetlen szomszédok között az osztrákot eddig elhanyagoltuk, mert a tudomány nem mutatott ki kapcsolatot a magyar és osztrák népzene között. A dunántúli német kisebbség népzenejéről Kramer Imre értékes doktori értekezést adott ki, (A magyarországi német népdal, Bp. 1933.), Gagybátori Eckerdt László egy osztrák kompozíció: *Stille Nacht, heilige Nacht* magyarországi és magyar népzenei útját kíséri figyelemmel (Német karácsonyi dallamok a magyar templomban Bp. 1943.); a magyar irodalomban egy dallamra vonatkozó, mind a mai napig legrészletezőbb tanulmány tanulságosan mutatja be kötapéldákkal, miként kallódnak el a német idiómák a magyar népi környezetben. Ehhez hasonló osztrák-német népzenei „behatások” elvétve előfordulnak a magyar népzene felületi oldalán. Gagybátori tanulmánya a népzenei kölcsönhatások határterületén áll, változatképződést bemutató „pillanatfelvételei” szorosabban kapcsolják a magyar folklórkutatáshoz. De az egyes, különleges eseteken (gyermekjátékdallamok) túlmenően még osztrák vonatkozásban a magyar zenetörténet és folklórkutatás igénye ma már jóval több. E tudományágak számára igen hasznos kézikönyv lehetne – magyar folklórkutató munkájaként – egy kis osztrák, javában délosztrák népzenei példatár. Ha közvetlen népzenei kapcsolat nincs is, az említett szakterületek, sőt, népzenénket már ismerő magyar zenehallgató számára rendkívül érdekes lehet eredeti nyers paraszti formájában megismerni azt a zenei stílust, melynek egyes elemei vagy távoli absztrakciói megjelennek a bécsi klasszikusok műveiben, más irányban pedig az osztrák „könnyű zenében. Mindkét zenefajta egy ideig befolyásolta a magyarországi zenei művelődést.

Az összefüggéseiben könnyebben követhető osztrák vonatkozást csak példaképpen említettük, de egyéb, közeli népzenei stílusok legalább ennyire tartoznak a magyar folklórkutatás természetes érdeklődési körébe. A közvetlen szomszédokon túli népzene is, gondolunk most a második övezet (cseh–morva, lengyel, orosz, bolgár és a földrajzilag valamivel távolabbi, másrészt származási és történelmi vonatkozásai miatt talán inkább közelebbi török) népi stílusaira; ezekről nem ok nélkül gyanítjuk, hogy számunkra fontos tudnivalókat takarnak még, amíg közelebből meg nem ismerjük. Az említett szerény kiadványsorozat egyszerűen megvalósítható hatásos kezdet lehetne.

És, ha már itt tartunk, még mindig a magyar folklórkutatás szemszögéből megemlítjük a távoli (afrikai, közép- és délázsiai, amerikai) hol fejlett, hol egészen primitív zenei kultúrákat. Ezek megismerésétől nyugateurópai és amerikai kutatók nem sajnálják a fáradságot, ma a nemzetközi kutatás és szakirodalmi feldolgozás központjában állanak. E tekintetben csaknem teljesen lemaradtunk (Bartók kis arab gyűjteménye csak buzgó könyvtári nyomozás árán hozzáférhető), pedig, ha világszinten szemléljük folklórkutatásunkat – minden okunk megvan rá –, a magyar tudomány számára éppen nem közömbös, amit e területen meg lehet, és meg kell ismerni. Afrikába induló ösztöndíjasaink bizonyára gondolnak erre.

Ha már nagy magyar kutatók (Kőrösi Csoma, Biró Lajos stb.) kinyitották számunkra a világot, nézzük meg, mi van ott.

Évfordulók vonzásában...

Jegyzetek a szovjet irodalmi élet két eseményéről

A szovjet irodalom életében az elmúlt hónapok folyamán két nevezetes esemény emelkedik ki: az Orosz Szövetségi Köztársaság Írószövetségének II. kongresszusa és a Novij Mir 40. éves jubileumi száma.

A Szovjetunió Írószövetsége jövőre ül össze IV. kongresszusára, ezt vezetik be, készítik elő az egyes köztársaságok írószövetségeinek tanácskozásai. Az Orosz Szövetségi Köztársaság írókongresszusa volt időben az első és a legjelentősebb. Az írószövetség több mint 3000 tagot tömörít soraiba, a 67 írósportból 429 küldöttet delegáltak a tanácskozásba. Az egyes köztársaságokban csak hat éve működik külön nemzeti írószövetség, azelőtt egy szervezet – a Szovjetunió Írószövetsége fogta egybe az egész ország íróit. A XX. kongresszus szelleme, a lenini nemzetiségi politika alkotó és következetes érvényesülése hozta azután létre az egyes köztársaságok külön nemzeti írószövetségeit, amelyek jobban és hatékonyabban tudnak saját dolgaikkal foglalkozni, de ugyanakkor csúcsszervezetként megmaradt az egész ország íróit képviselő szövetség is.

Irodalmi folyóiratok és napilapok hónapokkal a kongresszus előtt helyet biztosítottak olyan írásoknak, amelyek számba vették az irodalom fejlődésének kérdéseit, mintegy anyagot szálaltatva és irányt szabva mind a vezetőség beszámolójához, mind pedig a hozzászólásokhoz. S valóban a március 3-án összeült és öt napig tartó tanácskozás szőnyegre hozta a szovjet irodalom valamennyi életbevágó kérdését. A kongresszus fontosságát emeli az a tény is, hogy az első napon a párt és az állam vezetői, Brezsnyev, Mikoján, Poljanszkij és mások is helyet foglaltak az elnökség tagjai között. A Központi Bizottság jókívánságait tolmácsolva Kirilenkó hangsúlyozta az irodalomnak nagy nevelő szerepét a szocialista társadalomban és kiemelte, hogy a „szocialista-realista művészet elképzelhetetlen bátor újítások nélkül. Maga is mint egy új társadalom művészete lényegéből fakadóan, társadalmi eszményeiben, céljaiban új utat tört.” A párt mindig támogatta és támogatja az olyan újításokat, amelyek a szovjet művészetet gazdagítják. A Központi Bizottság világosan és határozottan megállapította, hogy eszmeiség és művészség elválaszthatatlan egységet alkotnak. Az igazi művésztől távol áll a politikumtól való idegenkedés és harcol a művészi szűrkesség, a kontárkodás, az ábrázolás sematizmusa, a valóság jelenségeinek szubjektív értelmezése és a nyelvrontás ellen.

Nemcsak a Központi Bizottság üzenete biztosított jó alaphangot a bátor, nyílt vitára, hanem Solohov megnyitó szavai is arra sarkalltak, hogy az írók ne húnyjanak szemet egymás hibái fölött, hanem nevezzék meg a dolgokat valódi nevükön, és ha még akad olyan író, „aki imitt-amott nem áttal hivalkodni liberalizmusával és az ideológiai harcban nem áll szilárdan a talpán”, annak ezt a szemébe kell mondani.

L. Szoboljevnek, az Írószövetség elnökének hosszú beszámolójából számunkra talán az a legérdekesebb, amit a köztársaság területén élő sok kis nemzeti irodalom fejlődéséről mondott. Emlékezhetünk még arra, hogy hat évvel ezelőtt, az első orosz írókongresszus vitájában egy dagesztani író felvetette a kérdést: érdemes-e még a kis népek nyelvén könyveket írni. A dagesztáni írók többsége orosz iskolát végzett, az írás mesterségét a moszkvai Irodalmi Intézetben sajátította el, a nép egyrésze ma is már kétnyelvű, könnyen olvassa az orosz könyveket. Szokatlan javaslatát elsősorban a dagesztáni autonóm köztársaságra értelmezte, ahol aránylag kis területen több olyan kisebb nép él – avarok, dargincek, lezgincek, kumikok, lakok, stb –, akiknek amúgy sincs évszázadok messzeségébe tekintő irodalmuk, írást is csak a szovjet hatalom éveiben kaptak. A tanácskozás akkoriban sem fogadta el ezt a javaslatot, összeegyeztethetetlennek tartotta a lenini nemzeti politika elveivel, de a kérdés felvetése így is elgondolkodtató volt, hiszen a nemzeti jelleg, a nép élete, szokásai, hagyományai a tartalomban is megmutatkoznak, nem egyedül csak a nyelvben.

Most Szoboljev beszámolójában tüzetesen elemezte a kisebb népek irodalmának állapotát

és néhány nagyon érdekes és tanulságos adatot közölt. Az Orosz Köztársaság területén sok kisebb nép él, olyanok is, amelyek már a cárizmus idején jutottak el a nemzeti műveltség fokáig, mások pedig a szovjet hatalom első évtizedében teremtették meg saját irodalmukat. A csukot Ritheut, a nanai Hodzsert, a mánszi Szesztalovot, a hakaszi Domozsakovot ma már a Szovjetunió minden táján ismerik és olvassák. De vannak olyan irodalmak is, amelyek a népköltészet százados útján az elmúlt években lépték át a műköltészet küszöbét. A folyamat még ma sem zárult le: nem régen jelent meg nyelvven az első nyomtatott könyv. Az Orosz Köztársaság északi tájain 21 nyelven adnak ki költői műveket. Dagesztanban hét, Karacsajev-Cserkeszijában négy nyelven. Hat évvel ezelőtt a köztársaság területén 43 nyelven jelentettek meg könyveket, ma ugyanezen a területen 56 nyelven. Ez szinte hihetetlen lenne, ha nem tudnánk, hogy a párt hűségesen követi és valóra váltja Lenin tanításait a kis és nagy népek egyenjogúságáról, testvéri szövetségéről, a nemzeti kultúrák kölcsönös ápolásáról. Kulijev valkar író egy cikkében fájdalmasan emlékezik a törvénytelenésekre a személyi kultusz idejéből, amikor hegyi népeket ősi lakhelyükről erőszakkal Közép-Ázsia térségeire telepítettek és ezek csak a XX. kongresszus politikájának valóraváltása során térhettek vissza hazájukba. Megemlíti azt is, hogy ezek, a törvénytelenések által fejlődésükben megakasztott népi csoportok akkor is hittek, most is hisznek a szovjet rendszerben, amely kiemelte őket a feudalizmusból és nemzeti fejlődésükben messzemenően segíti őket.

E kis irodalmaknak a szovjet népek nagy családjában nem kell a maguk létszámbeli korlátai között megrekedniük. Az orosz fordítások útján az egész nép olvashatja őket, sőt bekerülhetnek és be is kerülnek a világirodalom áramkörébe is. A dagesztáni Gamzatov, a balkar Kulijev, a kirgiz Ajtmatov műveit a Szovjetunió határain kívül is ismerik. A fordítás munkáját hatalmas fordító gárda végzi, egyedül Moszkvában 400 író foglalkozik műfordítással, részben eredetiből, főleg pedig a szerzők alkotó közreműködésével. De olyan esetről is tudunk, hogy nemzetiségi író önmagának a fordítója. Alim Kesokov azt írja, hogy a fiatal nemzeti irodalmak tisztavízű forrásként törtek fel, de az orosz nyelv széles folyama nélkül ma is csak azt a földet öntöznék, amely körülöttük terül el, a tengerbe sosem érték volna el.

A nemzeti irodalmak terebélyesedését jelzi a prózai műfajok terjedése. A költészet az írásbeliség előtti időben is virágzott a népi énekesek dalaiban, amelyek egyúttal a népi epikát is kifejezték. A szovjet hatalom első évtizede alatt a nép az iskola padjaiban valójában újra találkozott azzal, amit az aulok esti homályában már élőszóban hallott, ismert. A szocializmus építésével, a távoli, félvad tájakra való behatolásával, az iparosodás roppant tempójával és a modern élet lüktetésével kialakult e népeknél az irodalom új területe, a próza, amely az új társadalmi viszonyok, új emberi kapcsolatok kialakulását, mozgását tükrözi. A próza érdekes módon, a költőket ragadta magához, jóformán valamennyi jelentős prózaíró költőként kezdte, s ez sajátos, erősen lírai ritmusú prózát szült. A regények, elbeszélések a nép történeti múltját támasztják fel, beszédes emlékei a századok küzdelmeinek, a nép szabadságharcának és véres, számtalan ellentmondástól szabdalta útjának a feudalizmusból a szocializmusba.

A múltban általában csak arról esett szó, milyen termékenyítő hatással volt az orosz irodalom a kialakuló nemzeti irodalmakra, ma azonban már a szocialista nemzeti irodalmak kölcsönhatásáról is szólni kell. A nemzeti irodalmak hatalmas fejlődéséről E. Knyipovics joggal állapítja meg, hogy „a kis népek irodalmának nagy gazdagsága, hatalmas ereje és virágzása a szovjet haza nagyságát és az egész szovjet irodalom erejét mutatják”.

Szoboljev referátumának jelentős részét az irodalmi tematikába betört új jelenségeknek az elemzése képezte. Az elmúlt években az írók egyre többen a jelen felé fordultak, tematikájuk középpontjában a szovjet élet fejlődését meghatározó területek állnak, talán első helyen az új nemzedék életbe való beállításának konfliktusai, a hétéves terv valóraváltásának drámai lüktetése, a kolhozparasztság útja a kommunizmus felé és a honvédő háború. A témákat persze nem lehet a művekben élesen elhatárolni, egymás mellett jelentkeznek, egymásba folynak. Közös vonásként azonban minden jelentős műben megtalálható a személyi kultusz káros befolyásának ábrázolása, a hősök belső lelki vívódásának elemzése, az élet szétfolyó és egybebogzódó szálainak filozófiai értelmezésére való törekvés. Az új művekből hiányzik a „kincstári” optimizmus, a társadalmi konfliktusokat nem szimplifikálják, a történelem a maga szerteágazó útján kis emberek mindennapi sorsán át halad előre.

A műfajok közül az elmúlt hat év folyamán az emlékiratok, naplók, a forradalom tanúinak emlékezései jelentik a legérdekesebb új szint. Ahogy Tvardovszkij a Novij Mir-ben írja,

az ország életében volt egy korszak, amely nem kedvezett az ilyen anyagok gyűjtésének, amely elszoktatta az embereket attól, hogy papírosra vessék személyes érzelmeiket és gondolataikat. Akik ma az irodalomban fakuló emlékekkel megjelennek, azokban az években indultak, s ha koruknál fogva nem voltak is az események aktív résztvevői, amit el tudnak mondani, az a személyek egyéni sorsával mégis belevilágít egy letűnt korba. Az utóbbi években a szerkesztőségek tömegesen kapják ismert és ismeretlen emberek emlékiratait, amelyekből tekintélyes rész persze grafomániából és tudálékosságból táplálkozik, de számottevő az a rész is, amely hű képet ad az életnek arról a szeletéről, amely írója sorsát formálta. Az emlékiratok közül nálunk is jól ismertek. Ehrenburg visszaemlékezései.

Soha nem látott érdeklődés mutatkozik meg a költészet iránt. Nemcsak olyan értelemben, hogy új, tehetséges költőnemzedék sorakozott a régiek mögé, hanem úgy is, hogy a verseknek óriási olvasótábora támadt. Annak idején Alakszander Blok versei alig 1500 példányban voltak eladhatók, ma sokszorosuk fogy el napok alatt. Verset nemcsak az irodalmi folyóiratok közölnek, hanem a napilapok, képeslapok is, de ez mind kevés. Több felszólaló kérte, a szövetség hasson oda, hogy külön költészeti folyóirat is induljon a Roman-gazeta mintájára, amely ebben az évben már kétféle példányszámban viszi az olvasók közé a legfrissebb prózai művet.

Szoboljeven kívül több más felszólaló is foglalkozott a fiatal írók műveivel, irodalmi programjukkal, nevelésükkel. Az új nemzedék a maga sajátos élményanyagával új szint jelent a szovjet irodalomban. Nyugaton az apák és fiúk antagonisztikus ellentétét szeretnék látni abban, hogy a fiatalabb írók más kérdéseket vetnek fel, más konfliktusokat ábrázolnak, türelmetlenebbek a hibákkal szemben. S ilyenkor persze céljaiknak megfelelően csak egy-két nevet és csak néhány művet ragadnak ki és rosszmájú tendenciával olyant is belemagyaráznak, ami nincs benne. A vita során többször is hangot kapott az a vélemény, hogy az új írónemzedék megjelenése, tehetségének kibontakozása a szovjet irodalom további fejlődésének nagy ígérete. De ugyanakkor bizonyos nyugtalanság is vibrált egyes felszólalók szavaiban az „új hullám” egyes képviselőinek írói magatartása miatt. Külföldi számára e felszólalások valahogy túlságosan elvontak, az utalások kódosak. Egyesek egy sajátos „moszkvai hangulatról” beszéltek, anélkül, hogy akár tartalmi jegyeit, akár képviselőit megnevezték volna. Ez a névtelen fantomok elleni harc valahogy ellentétben áll a párt üdvözlő levelének nyílt, őszinte hangjával, Solohov megnyitó szavainak szellemével. Az ugyan világosan kitűnt, hogy az ellentétek az apák és fiúk között nem kibékíthetetlen jellegűek, az öregek és fiatalok világnézete végeredményben azonos filozófiai alapon, azonos társadalmi bázison nyugszik, elsősorban az élményanyag másneműsége, a fiatalok élesebb kritikai hangja az, ami egyes felszólalókban nyugtalanságot váltott ki. Legélesebben Sz. Narovcsatov szólt a fiatalok ellen: „Kapkodnak, egyik nap a nyárspolgárok használatára jelentetnek meg verset, számítva azok érdeklődésére és pszichológiájára. A komoly emberek nem csatlakoznak ehhez az üdvözlőüdvözlőhöz, rosszállóan csóválják fejüket. Utána ezek szája ize szerint akarnak írni. És versük fővárosi lapban, vezető helyen jelenik meg költőjük „igazhitűségét” bizonyítva. E miatt meg a régi közönség fordul el tőlük.” Narovcsatov ilyen konkrét kép mellett sem nevez meg senkit, azt állítja, hogy „ez nem egyesek képe, hanem általános, amelyben ezek a fiatalok jellemük egy szeletét láthatják.”

Fegyin a kérdést nyugodtabban szemléli: „Az ifjúság mindig a konkrét dolgokat szereti, ezeket akarja elsajátítani és szolgálni.” Javasolja, hogy a szövetségben vessenek véget a gyakori üres szalmacséplésnek, a szakmai, konkrét alkotásokról szóló vitákról az ifjúság nem fog távol maradni.

Ugyanílyan megfontolt álláspontot foglal el a Pravda is „A művészeti értelmiség alkotó szövetségei” című cikkében: „Különös figyelmet kell fordítani a fiatal művészek eszméi nevelésére, akik túlnyomó többségükben egészségesen gondolkodnak és útkeresésükben igényesek. Itt megengedhetetlen az egyik végtől a másikba való ugrázkodás, amikor hol durván rájuk förmedünk, hol pedig hizelgünk nekik, sőt megbocsájtjuk komoly hibáikat is. Nem egyszer szó esett már róla, hogy egyik-másik fiatal költő „a félreismeret lángész” pózban tetszeleg s így tör a kétes népszerűség felé. Néha olcsó siker után futva a tájékozatlan olvasók és hallgatók között modoros hangoskodásukkal és más külső hatáskeltéssel hívják magukra a figyelmet. A fiatalok közt gyakran akad „megrekedt”, nagykorú is. Ilyen emberek nevelése a művészeti szövetségek tagjainak egyik kötelessége.”

Az irodalom pártirányításának megfontoltságára jellemző példát szolgáltat Sz. Gajszarjan cikke a Pravda március 27-i számában, amelyben az egyik legrégebb folyóiratnak, az Oktjabr-nak múlt évi kritikai cikkeit elemzi. Az irodalomelméleti és irodalomkritikai cikkek erősen meghatározó jellegűek egy lap politikai és esztétikai irányultságára. Az Oktjabr-ban a kritikai gondolkodás helyes alapelvei mellett a gyakorlatban „nem érződik olyan megoldatlan kérdések megközelítésének törekvése, amelyeket a kor és a valóság állhatatosan az irodalom elé állít. Úgy érződik, mintha a folyóirat a tegnapi napnál horgonyzott volna le és ennél az álláspontnál akar megmaradni.” Az egyik cikkíró még mindig az „ideális hős” rég elvetett fogalmával dolgozik, elvesz az „idealizálás” és „tipizálás” terméktelen, sematikus szószálhasogatásában. Más helyütt a cikkírók óvatosan kikerülik a kérdést, változik-e korunkban a stílus vagy évtizedről évtizedre megőrződik-e valamiféle egységes stílustörekvés. Szimonov új háborús regényeiről az egyik szerző azt írja, hogy bennük „esztétikai anakronizmus” uralkodik. Ilyen és hasonló szellemű kritikái írások miatt Gajszarjan úgy véli, hogy a folyóirat cikkei „nagyon gyakran nem győznek meg – annyira nyilvánvalóan tendenciózusak és szubjektívek.”

Minden szovjet író az ellentétek mellett is egységes abban, hogy az irodalomnak a nép ügyét, a felnővekvő nemzedék nevelését kell szolgálnia, írói magatartásában, módszerében a socialista realizmus vonulataiban kell haladnia. Persze e módszer jegyeinek alkalmazásában elég széles a szóródás, a viták gyújtópontja itt izzik leghevesebben, de egy országban, ahol az irodalom milliókat mozgató társadalmi ügy, bizonyára kikristályosodik egy olyan esztétikai gondolkodás, amely a társadalmi gondolkodásnak leghívebben megfelel. A viták épp ezt segítik elő.

A szovjet nép az Októberi Forradalom ötvenedik és Lenin születésének századik évfordulójára készül. A két dátumot ugyan három év választja el egymástól, de történelmileg az egyik feltételezi a másikat. Az irodalomban már most jelennek meg művek, amelyek témájukban, eszmei szárnyalásukban e két évfordulót idézik. Nem lehet kétséges, hogy a következő években a sok nemzetiségű szovjet nép legjobb írói – mint ahogy a legjobbak eddig is tették – műveikben is kifejezik azt, amit e két dátum a szovjet nép és az egész emberiség számára kifejez.

•

A Novij Mir 481-ik, jubileumi száma a szovjet irodalom másik nagy eseménye. Azzá teszi a mögötte álló negyven küzdelmes és sikeres esztendő, de azzá teszi a jubileumi szám tartalma is. Híven hagyományos szerkesztési elveihez, egyaránt talál benne verseket és prózát, szépirodalmi, szociográfiai és publicisztikai jellegű írást. Orosz írókon kívül fehérorosz, baskir, balkar költő verseit is olvashatjuk. A külföldi irodalmat Heinrich Böll egy elbeszélése képviseli. Műfajilag is érdekes képet mutat a lap: Fegyin regényrészletén kívül szerepelnek Pasternak, Ahmatova, Olga Bergholz, Jevtusenko versei, olvashatjuk Ehrenburg emlékiratainak folytatását, Doros falusi riportját, Kedrov filozófus tanulmányát a természettudomány sorsáról, amelyben Liszenko genetikai elméletét cáfolja. Ezek a folyóiratnak csak legkiemelkedőbb cikkei. A hagyományos írásoktól elüt Tvardovszkijnak, a főszerkesztőnek jubileumi cikke, valamint Gyementyevnek és Gyikuskinnak szinte irodalomtörténeti vázlatként olvasható írása a lap negyvenéves történetéről.

Nem kétséges, hogy a lap Tvardovszkij irányítása alatt a Szovjetunió legismertebb folyóirata lett. Itt látott napvilágot a legtöbb újszerű írás, több olyan, amely körül a viták végiggyűrűztek az egész társadalmon, de amelyek nemegyszer új pezsgést indítottak el az irodalomban. Gondoljunk csak az utóbbi években nálunk is ismertté vált Szolzsenyicin elbeszélésekre, Ehrenburg emlékirataira. Az „Iván Gyenyiszovics egy napja” című kisregény körül fellángolt vita lecsillapodása után Tvardovszkij azt írja, hogy ennek a műnek a maga érzelmileg tisztult realitásával meg kellett jelennie, már évek óta benne élt a társadalmi atmoszférában, és művésziileg legtitiztábban fejezte ki a XXII. kongresszus kiváltotta társadalmi hangulatot.

A szerkesztés alapelveiről Tvardovszkij így ír: „A folyóirat eszmei-politikai álláspontját, természetesen pártunk politikája határozza meg, azok a feladatok, amelyeket a kommunizmus építésének nagy korszaka határoz meg. Szolgálva ezt az álláspontot, a Novij Mir a maga esztétikai elveit és elgondolásait is igyekszik kifejezni. Különös figyelmet szentel a lap olyan műveknek, amelyek híven és reálisan tükrözik a valóságot, amelyek formája egyszerű, de egyál-

talán nem leegyszerűsített, tartózkodik a formalista érthetlenségtől, közel áll a klasszikus hagyományokhoz, de nem fél a tartalom-igazolta új kifejezésformáktól.”

A Novij Mir-ben az utóbbi tíz évben megjelent írásokat a szocializmus ellenségei gyakran felhasználták szovjetellenes propagandájukra, de nem kevésbé felhasználták a XX. és XXII. kongresszus határozatait is, amelyeknek valóráváltása pedig a kommunizmus építésének útját jelzi. „Az olyanfajta aggodalmak, nem árt-e nekünk az olyan tehetséges mű, amely híven ábrázolja életünkben azt, amit magunk is elítélünk – meghajlás egy még mindig eléggé csökönyös előítélet előtt. Ami a művészetben tehetséges és igaz, – mindez hasznunkra van, és fordítva: mindenféle képmutatás, mindenféle hazugság, akárcsak mindenféle ostobaságunk – kárunkra van és ellenségeink legjobban ezt használhatják fel ellenünk.” – írja Tvardovszkij. Szerinte sok műnek éppen az a fogyatéksége, hogy hiányzik belőlük az élet teljes igazsága. „Az irodalom feladata nem abban van, hogy a művészi ábrázolás eszközeivel kíséresse, illusztrálja a már elfogadott határozatokat, formába öntse a közismert téziseket... Az író akkor használ igazán a pártnak és a népnek, ha becsületesen és bátran elemzi az élet mély jelenségeit, valami olyan fontosat, újat mond, amiről talán még a napi sajtóban, dokumentumokban, kormányrendeletekben sem esett szó.”

Azzal kapcsolatban, hogy folyóiratokban sokat vitatkoznak azon, milyenek kell lennie az új hősnek, azt írja, hogy „korunk hőse” velünk él: a földeken gabonát arat, acélt olvaszt, új városokat emel, hatalmas gátakat épít zúgó folyók útjába, űrhajósokat küld a világmindenségbe, gyermekeket nevel, betegeket gyógyít. A „hősnek” régi értelmezése, akit az író csupa kimagasló tulajdonsággal ékesített fel, és a mindennapi emberek apró iparkodásai fölé emelt, hamis alapkoncepcióból született, de gyakran még ma is kísért.

Valószínűleg nincsen olyan szerkesztőség, amely hónapról hónapra olyan lapot tud kiállítani, amelynek minden írását az olvasók egyforma érdeklődéssel olvassák. Jubileumi számok azonban úgy készülnek, hogy megmutassák a lapnak mindazokat az erényeit, amelyek csak évi átlagban lelhetők fel. A Novij Mir-nek ez sikerült. Az első laptól az utolsóig érdekfeszítő.

SZÉLJEGYZET

Megjegyzések egy kritikához

A Magyar Nemzet június 22-i számában A. G. tollából cikk jelent meg három vidéki folyóiratunk júniusi számairól, s ebben a szerző élesen bírálja a Jelenkorban megjelent *Húsz év ifjúsági irodalma* című tanulmányomat. Mind a megpendített problémák, mind a cikkíró kritikai módszere indokoltá teszik, hogy visszatérjünk a folyóiratszemle idevágó részére.

Mit hibáztat A. G. idézett tanulmányomban?

Először is azt, hogy Komáromi Jánost a „hangsúlyozottan haladó írók közt” említettem. Ezzel szemben kategorikusan kijelenti: „Ha van kifejezetten nem haladó író – és van –, akkor Komáromi az.”

Meg kell mondanom, hogy én Komáromit nem említettem „hangsúlyozottan haladó író”-ként. Az történt, hogy miután tanulmányom bevezetőjében régi ifjúsági irodalmunk gyengeségéről szóltam, az ifjúsági ponyva íróival és a retrográd jellegű nevelő szándékot megvalósító ifjúsági írókkal szemben megemlékeztem arról, hogy „Haladó íróink tollából ugyan születtek jelentős művek is...”, és a példa kedvéért felsoroltam név szerint is nyolc ilyen író, köztük Komáromi János, hiszen művei között van, amit ma is ifjúsági irodalmunk értékei között tartunk számon. (Nemcsak a *Pataki diákok*-at!)

Elismerem, lehet rajta vitatkozni, Komáromit valóban a haladó írók közé sorolhatjuk-e. De azt sem fogadhatjuk el fenntartás nélkül, amit A. G. olyan magabiztosan kijelentett róla. Újabb irodalomtudományunk még nem foglalkozott behatóan Komáromi életművével, s az eddigi tanulmányok éppenséggel nem zárják le ezt a problémát. Különösen mint ifjúsági író nem lehet „kifejezetten nem haladó” írónak minősíteni. Az Országos Széchényi Könyvtár pl. 1957-ben

Kalauz a magyar ifjúsági irodalomban címmel kötetnyi kiadványt bocsátott ki, amely – a Bevezetés szavaival – „tájékoztatja a könyvtárost, a kiadót, a könyvterjesztőt – valamint a pedagógust, a szülőt és az olvasmányai megválasztására már elég érett ifjút az 1945 előtt megjelent ifjúsági irodalom azon képviselőiről, akik a jövő generációnk emberré formálásában ma is részt vehetnek.” Ez a kötet jelentős fejezetet szentel Komáromi Jánosnak, s egyebek közt megállapítja: Komáromi *Emlékeim* című kötetében „nyíltan kimondja, hogy urai ezt a „sokak által kihasznált” becsapott magyar nép-et bajaiban magára hagyják és pusztulni engedik. Komáromi látta és írásaiban meg is mutatta a nép nyomorúságát, de nem állt be azok sorába, akik a nép ellenségei ellen harcot kezdtek az irodalom eszközeivel.” Az új Magyar Irodalmi Lexikon is hasonlóan mond: „... jól ismerte a társadalmi valóságot, helyenként írásaiban fel is tárta, de sohasem törekedett arra, hogy a mélyebb, forradalmasító összefüggéseket is feltárja.”

Mindez – kétségtelen korlátairól sem feledkezve meg – rávilágít arra, hogy egyelőre mélyebb elemzések hiányában korai lenne Komáromit egyoldalúan beskatulyázni akár a „haladó”, akár a „kifejezetten nem haladó” írók dobozába. Ha A. G. erre figyelmeztetett volna, helyesen tette volna. Olyan fölényeskedő kategorizálással azonban, amilyenel helyreigazította általa nem egészen helyesen exponált „tévedés”-emet, nem lehet bonyolult problémákat megoldani, és nem lenne szabad egy országos napilap hatalmas olvasótáborát tájékoztatni.

A Komáromi-probléma azonban csak periférikusan érinti tanulmányom lényegét. Már szűkebb témámba vág az, amivel a leányregényekkel kapcsolatban kioktat.

Előljáróban meg kell jegyeznem, hogy a Jelenkor júniusi számában tanulmányomnak csak a kisebb része, az 1945 és 1948 közötti fejlődést tárgyaló fejezet jelent meg. Erről a korszakról többek között ezeket írtam: „Jellemző az is, hogy a megjelent könyveknek majdnem a fele a régi ifjúsági irodalom legsekélyebb, de legkeresettebb műfajából, a szentimentális, álromantikus leányregényekből került ki.” Ennek igazolására említem, hogy Altay Margitnak 1947-ben 9 leányregénye látott napvilágot, Kertész Erzsébetnek ugyancsak 1947-ben 3 Zsuzsika-regénye, Palotai Boris 3 éven át minden évben megjelentetett egy-egy Julika-történetet stb. A. G. erről úgy tájékoztatja olvasóit, hogy „elrettentő hangsúllyal” említem és „lenézéssel” kezelem Kertész Erzsébet és Palotai Boris könyveit, pedig azok „nem szentimentális, hanem hasznos írások”, és hozzáfűzi: attól tart, hogy nem is olvastam ezeket.

Nos, az igazság először is az, hogy a pusztá felsorolás után erősen bírálok – ha úgy tesszük: „elrettentő hangsúllyal” – Csengery Ilona: *Vadgalamb*, valamint Altay Margit: *Porcelánbaba* című regényeit, viszont Palotai Boris: *Julika és az ötödik osztály* című könyvét azok között említem, amelyekben megfigyelhető a törekvés az új típusú leányhős megtalálására. Ezen kívül sem Kertész Erzsébet, sem Palotai Boris korabeli könyveiről tanulmányomban nem esik szó. Ezek nem olyan kiemelkedők, de nem is olyan gyengék, hogy ebben a rövid, csupán a feltűnő jelenségeket regisztráló írásban szükségesnek láttam volna kitérni rájuk. Talán nem véletlen, hogy az új Magyar Irodalmi Lexikon Kertész Erzsébet munkásságát ismertetve jelentősebb műveit felsorolja, de ezek között nem említi a Zsuzsika-regényeket, és Palotai Boris is nyilvánvalóan jól tudja, hogy írt ő azóta jobbakat is, mint amilyenek Julika-történetei voltak. Nem vontam kétségbe, hogy ezekben a Julika-regényekben van már törekvés komoly mondanivaló ábrázolására, erre tanulmányomban utaltam is. *Julika 16 éves* c. regénye pl. valóban mély együttérzéssel szól a régi munkásnők és munkások szomorú helyzetéről, rávilágít arra, hogy minden munka értékes, minden foglalkozás lehet hasznos. Ahogyan azonban az írónő mondanivalóit ábrázolja, az a legtöbb vonatkozásban a leányregények régi sablonjai szerint történik. Szereplői egy különös budapesti „Fecskefészek”-ben élnek idillikus, valószínűtlen életüket, s ha valamelyikük törekvései látszólag zsákutcába jutnak is, ott van Julika, aki egy kis ügyeskedéssel, kedveskedéssel rendbehozza a dolgokat. (Csak a példa kedvéért gondoljunk Márta esetére, aki úrilány létét eltitkolva jár a gyárba dolgozni, hogy közvetlen közelről megismerje a munkásnők problémáit, utána pedig jó gyári gondozónő válhasson belőle, de a munkások rájönnek a turpisságra és spiclinek minősítik. Juliska ügyeskedése alapján azonban kiderül az igazság, és Márta most már megtalálja boldogságát: a munkásnők igazi bizalmasa lesz.) A regény tendenciája tehát kétségtelenül „hasznos”. De igazán hasznos-e az olyan ifjúsági regény, amely a valóságot ennyire leegyszerűsítve, ennyire idillikusan és valószínűtlenül ábrázolja, lemondva a lélektani ábrázolás valószínűségéről is?

Minderről persze lehet vitatkozni. De idézett mondatom alapján egyszerűen a Magyar Nemzet hatalmas nyilvánossága előtt meggyanúsítani valakit azzal, hogy olyasmiről ír, amit el sem

olvasott: ez bizony a legkevésbé sem vet jó fényt A. G. kritikus módszerére. Nem kellene végre a kritikai életben is felszámolni az ilyen gyanúsítgatásokat, a nagy nyilvánosság előtt való sértegetéseket, pusztán azért, mert valakivel nem értünk egyet?

És végül: A. G. velem szemben (!) védelmébe veszi a leányregény műfaját, mert „e műfajt lehet jól és rosszul művelni”. Olvassa el végig tanulmányomat, és látni fogja, ilyen kiigazításra nem szorul. Az első részben kifejezetten a régi leányregények ellen szoltam, s megállapítottam, a jelzett szakaszban történtek ugyan kísérletek a műfaj korszerűvé tételére, de ez akkoriban nem járt sikerrel. A későbbi fejlődésről a folytatások szólnak majd. A. G. ezt nem értette volna meg? Lehetetlen. Ismét olyan módszert alkalmazott, amely ellen szót kell emelnünk: egy adott fejlődési szakaszcól szóló tanulmány-részlet megállapításait úgy tünteti fel, mintha ezeket az egész 20 esztendő termésére általánosítottam volna. Ezzel pedig félrevezette olvasóit.

Nagyon örülünk, hogy mostanában egyre több szó esik ifjúsági irodalmunkról. Jelen sorok írója jó ideje éppen ezen fáradozik. Az idézett tanulmány is valójában a vitaindítás szándékával készített kísérlet, amely a tudományos előmunkálatok, a részlettanulmányok szinte teljes hiánya miatt természetesen sok hibát, tévedést és hiányosságot is tartalmaz. Vitassuk meg őket – irodalmunk eddig jóformán figyelembe sem vett, de igen fontos ága veszi hasznát. Ezeket a vitákat azonban ne árnyékozza be egymás fölényeskedő oktatgatása vagy rosszindulatú gyanúsítása!

KOLTA FERENC

Egy kritika kritikája

Itt él nálunk Bertha Bulcsu. Gyorsan feltűnt fiatalember, akire már országosan is felfigyeltek. Most jelent meg második kötete. Hogy ez a kötet jó-e, rossz-e, ebben az esetben talán nem is fontos. Én jónak tartom, de ez az én ügyem. A Tiszatáj júniusi számának kritikus többnyire rossznak tartja. Ez meg az ő ügye. De ha ezt a rosszat olyan módszerekkel állapítja meg és úgy csoportosítja, hogy rajta keresztül mint azon a bizonyos állatorvosi beteg ló mintáján keresztül, minden betegséget bemutasson, ami ott a lovat, itt a modernséget illeti, akkor bizony ez már nem egészen magánügy.

Lehet félreérteni. Tolsztoj és Móricz Shakespeare-t rossz írónak tartotta. Nekik a maguk alkotói szempontjából, egy epikus alkotás szempontjából még igazuk is lehetett –, de egy tárgyilagos indítékú kritika nem indulhat ki másból, csak magából a műből, s csak másodlagosan saját magából. – De indokoljunk!...

A második bekezdés végén ezt írja a kritikus: „...egy Balatonnál nyaraló porcelánfestő ellenségesnek képzelte hajók előtt menekül; egy önmagát Picassonak képzelő örült festő indiánokat rajzol az utca gyalogjárójára stb. Íme egy kis izelítő a Harlekin és szerelmese tematikájából.”

Azon még lehet vitatkozni, hogy a porcelánfestő és szerelmese félig játékból, félig valami belső szorongásból, de inkább egy elmúlt szerelem érzéksalódásaiból ébredezve, áttételesen úgy érzi, mintha őket üldöznék a végül is szelíd vitorlások – ez legfeljebb a lényeg félreértése, az ábrázolás egyik eszközének s a tartalomnak a felcserélése. – A magát Picassonak képzelő örült festő azonban már nincs is. Ezzel szemben van egy kisfiú, akiről a rövid háromoldalas tárcanovellában néhány kedves dolgot mond el az író. Ez a fiú egy új városrészben a félig lebontott épületek alól kikerült fehér faltörmelékkel rajzol a járdára. Az író szóbaáll vele és megkérdezi:

„– Mondja Uram, Ön hány éves?

– Öt...”

Van azután még az írásban harci láрма is. Egy csapat gyerek klottygatyában, szutykos pepita ingekben, indián tollakkal a füle mögött rohan az utcán, és a kis srácot fellökik. A gyerek eddig a ház mestert rajzolta, most őket is odarajzolja az aszfaltra...

Ilyenmódon azonban ez az írás a kritikus modernség-tételébe már nem illik bele –, ezért a recenzióban már olyan örült festő lesz, aki Picassonak képzei magát. Pusztán azért, hogy rá lehessen sütni Bertha Bulcsura azt az átkozott modernizmust. (Mellesleg a gyerek egyáltalán nem képzei magát semminek. A kritikus képzei, hogy a gyerek képzei.)

Nem ez az egyetlen írás, melyet saját tételének igazolására a recenzor félreért. Az írás elején megállapítja, hogy Bertha Bulcsu modernsége igen problematikus, mert elbeszélésmódja ugyan modern, de a tematika korántsem az. Később – egy korábbi kritikához csatlakozva, majd azt „továbbfejlesztve” így ír: „... témaválasztásban nem tapad az életnek csupán egyik, vagy másik területéhez, hanem nagyon sok és nagyon különféle szituációt, emberi megnyilvánulást lát feldolgozásra érdemesnek. Tárgyválasztásának excentrikus jellege valóban szembetűnő.”

Hogy a változatosságot miért azonosítja az excentrikussággal, az teljességgel érthetetlen. A következő sorban ráadásul megmagyarázza, hogy kiket tekint excentrikusoknak: „Hóviharral küzdő vasutasok, bajba jutott rakodómunkások és fuvarosok, könnyebb munkahelyre menekült emberek, vidéki bérelszámolók, nyaraló bakfisok és szerelmesek, különcködő vidéki színészek, szigorú szerkesztőségi munkatársak, tragikus sorsú orvhalászok, szögletes mozdulatú és lelki-világú kamaszok, örületbe sodródó emberek egyaránt találhatók eddig megjelent írásaiban.”

Tehát épp az ellenkezője derül ki. Még a különcködő vidéki színész sem egészen excentrikus figura, de az orvhalászt leszámítva, szinte keresve is alig lehetne kevésbé excentrikus alakokat találni. A vasutasok, a rakodómunkások és fuvarosok, a bakfisok, szerelmesek és kamaszok aligha számíthatók ide. Szó sincs itt híres vagányokról, egyetlen példányban előforduló társadalmon kívüliekről, hanem a legközönségesebb hétköznapi alakokról.

A kritikusnak egyébként szüksége volt arra is, hogy bemutassa a két kötet egyes írásainak összehasonlításával Bertha excentrikusságának, tragikus látásmódjának fokozódását is, mintegy az elhatalmasodó dekadencia érzékeltetéseképpen. „Legmodernebb” kritikusai módszere az optimizmus és a pesszimizmus arányának megállapítása. Ilyen módon azonban csak az válik világossá, hogy a kritikus a sima, nem mély problémájú történeteket kedveli. Van, aki ilyeneket ragyogóan ír. Bertha valóban nem ilyen. Minden egyes alakja, úgy vélem, kinlódás eredménye. De most magyarázkodjunk arról, hogy ezt a világot valóban nehezen kinlódjuk meg? Hogy ez a szép, csodálatos kor milyen pokolian nehéz? S az igazi humanizmus, vagy ha úgy tetszik optimizmus nem ennek a nehézségnek az elkenése, hanem éppen a megkinlódása?

Ha a kritikus nem a könnyebb utat választja, hanem maga is megkinlódik az írásával, és akkor ítéli el Bertha Bulcsu novelláit, akkor igaza lehet. Talán akkor is téved, de az a kritikusai tévedés joga. Sommás ítélkezésre azonban aligha vállalkozik.

SZÖLLÖSY KÁLMÁN

NYERGESI JÁNOS rajza

BORBÉLY SÁNDOR: *Pákolitz István: Messzenéző*

POMOGÁTS BÉLA: *Soós Zoltán: Aggódnak érted*

ANGYAL ENDRE: *Miroslav Krleža: A fekete sas árnyékában*

ÉÖS ENDRE: *Dersi Tamás: A rejtélyes doktor*

KISS GÉZA: *Megjegyzések Baranya és Pécs bibliográfiájához*

HARCOS OTTÓ: *Fejér megyei Szemle*

Pákolitz István: Messzenéző

„Az igazságkeresésnek nincs más erkölcsi törvénye, mint a megismerés bátorsága.” Úgy vélem, Pákolitz költői alkotómódszere a maga csendes szavú ítéleteivel kiállja Osvát Ernő aforizmájának próbáját, hiszen lírájának gondolatrendszere elsődlegesen mindig az empirikus és szenzualista valóságtudatra építkezik. Filozófiai világának akkumulátorait a hétköznapi töprengő emberének természetes módján tölti fel: eljárása nyilvánvalóan induktív: az egyes tények gyakorlati és művészeti igazságainak feltranszponálásával jut el az általános következtetés levonásáig, az egyetemes követelmény megfogalmazásához. Egy adott benyomás, látvány, színhatás, hangulat, érzelmi vibráció ennek a folyamatnak poétai serkentője és valóságos élesztője is. Impresszióinak halmozása azonban nem pusztán öncélúság, hanem lírai hitelének fokozása, mégha élménygyűjtése egy pillanatra talán kissé belterjesnek is tűnik.

Mostani verskötete is inkább csak árnyalja eddigi színeit. Továbblépést ez annyiban jelent, ha szélteben nem is túlságosan gazdagodott, de egyre jobban a mélységekbe hatol, mindenekelőtt lélektani és gondolati értelemben. Poézise mindegyre hajlik a gondolati költészet felé anélkül, hogy korábbi „plein air” lírájának könnyed hajlékonysága, aprólékos impresszionisztikus látáskultúrája hibát szenvedne, vagy a másik oldalt a túlfinomultság csapdájába esne. Közvetlen élményei felkészített spontaneitással bonyolódnak ésszerű meditációkká, azaz az érzések kicsiny fordulatainak részletező visszaadása nem valami gondolati restséget igyekszik takarni, hanem ellenkezőleg, épp a mondanivalót vetíti ki még plasztikusabban. Pákolitz úgy szuggesztív költő, hogy nem rázza fel az embert, viszont gyönyörködött, és az esztétikai élmény hatása alatt önkéntelenül a rezonancia verssorainak tartalmára is.

Az elmúlt két esztendő verseinek olvasása közben is hasonló jellegű folyamat játszódik le, azzal a különbséggel, hogy a költő most jobban igyekszik koncentráltatni, mondandójának leglényegét alkalmasint egy sorban közvetlenül összefoglalni. Ennek ellenére itteni költeményei általában kevésbé konkrét témájú és tematikájú lírai darabok, mint a megelőző „Fény és árnyék”, vagy az „Esti dal” c. verskötetek egy-egy emlékezetes nagylélegzetű alkotása. Közéleti érdeklődése ilyenformán általános érvényűvé szublimálódott, elemi indulatait tovább csendesültek. Pákolitz költészete így a jelen pillanatban legfőként a belső rendszerezés korát éli: a megértés és a megértetés mindent magában foglaló szándéka hatja át. Tematikus körei nem különülnek el egy-

mástól, a verseskönyv ciklus nélküli kötetlensége alkalmat ad ékitménymentesen is a színes változatosságra, a lírikus vallomások hajlandóságának kiélésére, „vissza és előre futni a tékozló magányban”.

Továbbra is buzgó odaadással figyeli az emberi élet apró mozzanatait, és ezekben a pszichikus reakciójú miniatűrökben sokat tud elmondani önmagáról, a világról, a lét ösztönző és visszarántó erőiről. Itt a látszólag jelentéktelen részleteknek is hangsúlya van, olykor játékossága szintén meggondolkoztató, akár csak intellektuális rajzolatú tájai, amelyekhez társul mindenképp odaszegődik az elmélkedés egy „Balatoni képeslap”, vagy egy tengerparti tűnődés mértéktartó formájában. Helyeztettem kisvárosi zsánereképeinek és saját szerű hangulati villanásainak, valamint – nevezzük így – anakreoni dalainak is erkölcsi summája van. Mi ez mindenekelőtt? Röviden kifejezve: a cselekvés, morális kötelezettség. Beleérti ebbe az individuális tapasztalatok alapján a szó és a tett azonosságának etikai követelményét, a tetteképeség akaratát szükségességét, és következményként az áhított harmóniát, az emberi békeséget is.

Érdekesen, látszólag kontrasztképpen hat az, hogy ezeknek az aktivitást követelő verseknek a tözsomszédságában megsokasodtak a halál és az elmúlás figyelmeztető-sürgető sugallmai. Ezek, a költemények tanulságai szerint két forrásból erednek; egyfelől a magánélet szkepszise, másik oldalt az elszálló idő és az alkotó maradandóság viaskodása indítja útjára a gondolat sorokat. Az eddig zavartalan, kiegyensúlyozottnak tudott szerelmet, klasszikus érzelmeket a kétségbeesés, a „lídérces iszony” gyötrődései, víziói zavarják össze. De benne van ebben a megújulás vágya is, ahogy a művész szintén az erkölcsi továbbélésnek szánja jelenlegi gondjait, ambícióit, munkáját. Azaz: lényegében nincs itt ellentmondás, nem egy kesernyős életbölcsélet hatalmasodott el a költőn, hanem az „akármilyen áron kifogni a halálon” gondolat az adott versben is és kiemelve a költemény közegéből – inspiratív foglalkoztatja Pákolitzot. A megoldás ott van, ahogy a lírikus maga is látja, Móra tízezreknek szépet nyújtó munkásságában, vagy Doktor Sándor emlékében. A halálnak természetes fiziológiai és etikai szükségszerűséget tulajdonít, ami sarkallja tovább tettekre, a „messzenéző” jövőnek dolgozva építeni. Ebből az aspektusból vet számot önmagával is, mérleg-készítése végsősoron az elhivatottság pozitív értékével zárul: „hiába kezdené elülről, nem tudná másképpen csinálni.”

Az indítóerőket elemezve ugyanez a felmérő törekvés élteti terjedelmesebb lírai rajzát is. Az *Égyűrűk* majdnem egy teljes évtized lassú-alapos munkája. Elmélyült önanalízisével, lírai bensőségével, a már homályba vesző apró jelenségek érzéketlen megidézésével a költő önéletírás, a gyermekkorra emlékezés hagyományai élednek újra. Tükröződik ebben a megnyugvás és az értelmet nyert élet jóleső érzése, a kiegyensúlyozottá vált művészsors egyéni szintézisre törekvése. De – mint az előbb – ott feszül, következő lépésként épp a múlt tapasztalatain, okulásain már hozzáértéssel tervező szándékok gondos feltétele és megvalósításuknak belső izgalma, aktivizáló ereje is. Pákolitz racionálisan jeleníti meg összeszerkesztett pillanatképeivel a gyermeki mikrokozmoszt, annak nagyobb arányú történelmi összefüggéseit 1919-től, a költő születésétől az iskoláskor addigi szakaszáig, ahol a sarjadjó szerelem és a próbálkozó versírás kettős rajongása kezdi éltetni a serdülőt. Egy kronológikus eseménysor elbeszéléséről van itt szó: lágyan és szeretettel rajzolódik ki a szülők, a „mindent bíró erős Asszony”, az édesanya, a rokonok, az öreg tanító portréja, a szülőföld tájai, egymásután elevenednek fel az emlékezetes élmények, a kedves epizódok, csínytevés, örömök és keserőségek sorjáznak, pajtások, kis és nagy ellenfelek képei bukkannak fel, a gyerek képzeletvilág pajkossága és pajzánsága fűszerezi olykor a rimeket. A gyermeki múlt emlékeinek ez a felsorakoztatása azonban nem kosztolányis nosztalgikus visszavágyódás a kisgyermekkor régióiba. Nem szerepbe stilizált költő játszik előttünk, hanem Pákolitz viszonylagos objektivitással feltérképezi, honnan indult, a közbetűzdelte megjegyzésekkel pedig tájékoztat arról, hová érkezett, s némiképp a hogyan tovább problematikája is helyet kér. Csak bizonyos vonatkozásokban igyek-

szik előttünk, hanem Pákolitz viszonylagos objektivitással feltérképezi, honnan indult, csakis a felnőtt beszél, negyvenegynéhány esztendő jártasságaival felvértezett ember emlékezik úgy, hogy a gyermekkor élményeit keresztül-kasul szántják a további és a mostani évek képpárhuzmai, a pillanatnyi asszociációk, vagyis érett korú meditációk szaggatják, jobban mondva kerekítik, töményítik az első életszakasz emlékeztető tanulságait.

Ezek után mindinkább bizonyossá válik, hogy a kötet címében van némi célzatosság is. Pákolitz „messzenéző” tudatossággal és átgondoltsággal törődik költészetének jövőjével. A kiteljesedés következő mozzanata nyilvánvaló, az újonnan felrakott színárnyalatok mellé meg kell keresni a kiegészítő tónusokat és föltétlen továbbrajzolni az „Évgyűrűk” köreit, hiszen Pákolitz is ahhoz a nemzedékhez tartozik, amelynek élete küzdelmekkel telt el és gazdag lelkiismeretes tanácsokban.

(Magvető, 1965.)

BORBÉLY SÁNDOR

Soós Zoltán:

Aggódnak érted

A magyar lírában szokatlan a groteszk kifejezés. Az olvasók megszokták és elvárják, hogy a vers a költőiség, egyféle „fentebb nem” közegeben szólaljon meg, s ne „alacsonyodjék le” se a köznapok naturálisabb rétegeihez, se a groteszk apoetikus fordulataihoz. Alighanem a Nyugat költőinek hatása alakította ki a közönség ízlését és az irodalom tudatát. Holott a modern költészet korántsem idegenkedik a groteszk tematikus és nyelvi megoldásaitól. Alfred Jarry bizarr versei, Brecht songjai vagy Majakovszkij szatirái nemegyszer adnak ízelítőt a játékos, sőt polgárpukkasztó költői kedv ötleteiből, s nemegyszer használják fel a nagyvárosi zsargon groteszk kifejezéseit.

Hasonló jelenségekre figyelhetünk fel Soós Zoltán verseiben is. A *Pajzánságok Itáliából* a nagyvilágról ad lírai beszámolót, de Vas István, Fodor András vagy Garai Gábor verses útinaplótól eltérően kamaszos fintort mutat az utazás élményeinek. Harsány „épater”-hangon szól Róma kevésbé fenkölt és poetikus látnivalóiról: a Colosseum helyett az utcai vízellékre figyel fel, a város forgatagából a csellengő prostitúáltakat veszi szemügyre. Az anti-megrendülés és antiköltőiség e naplója azonban friss ötleteket villant fel, jószemű és kritikus kedvű utazóról árulkodik. Az ünnepélyes és poetikus formák iránti ellenszenvet mutatja Soós szótára is: a magyar költészetbe talán még sohasem hatolt be any-

nyira a hétköznapi nyelv, illetve a zsargon, mint éppen az ő soraiba. Csupán egyetlen verséből – a *Konok rapszódia*ból – jegyezzük ide a következő fordulatokat: seftel, sikaszt, főisten a forint, erkölcsstani sóder-szóveg, bugyi-pecérek, maszek-vagyonka, orvzsugások, – s még lehetne folytatni a sort.

Ezért találta meg sajátos kifejező hangját a „song” friss-szavú és nagyvárosias szellemű műfajában, költői szerepét a „kóbor groteszk minnesänger” attitűdjében.

Mindez persze önmagában még lehetne „vagányos” szertelenség, antisznob indulatok feltűnést kereső fellobbanása. Hogy Soós Zoltán költészete más és több ennél – közéleti szenvedélye okozza. Fiatal költőinknél – Váci Mihálynál, Garai Gábornál, Baranyi Ferencnél – nem ritka a közéleti felháborodás, az a morális harag és indulat, mely a szocializmus igazságainak elkötelezett költőt a társadalmi-erkölcsi torzulások ellen gyűjtja. Közéjük tartozik Soós is, versei a fonákságok ellen háborognak, látszólagos szertelenségük és cinikusnak vélhető zsargon-fordulataik mögött forró közéleti felelősségtudat s éppen a cinizmus elítélése áll. „Kijátszani a kor legszebb hitét... oly sokan akarják” – háborodik fel, s a törtető, élösködő, ügyes szélhámosok, a kispolgári gondolkodás képviselői ellen röpíti ki nyilait. Az *Áltorradalmár*, *A kényelem szonettjei*, a *Tibor a túlvilágról* és a *Bálna song* azok ellen háborog és haragszik, akik a közösség jogaiból s tulajdonából a mások rovására akarnak maguknak kiváltságokat és különleges jólétet kihasítani, akik maguknak követelik a lehetőségeket, anélkül, hogy válnának a gondokat.

A közéleti harag és a groteszk látásmód magától értetődő természetességgel egyesül szatirává. A szatirikus szenvedély Soós egyik legjobb erénye, benne nyer sajátos értelmet nyelvének fanyar íze s képzeletének groteszk világa is. Mintegy Majakovszkij *Gőztűrdőjének* maró gúnyját követi, a *Songok egy musicalből* például egy Váci utcai eszpresszó tenyészetéről adnak ironikus arcképcsarnokot: az aranyifjú, a közvagyonból költekező anyagbeszerző, a vidékről felruccanó fogorvos, a prostituálódott „ürileány” és a megtollasodott maszek kisiparos egyformán a szatíra tükrében jelenik meg.

Soós Zoltánt plebejus indulatok fűtik, kritikájában a dolgozó tömegek érzéseit képviseli, – ezért válik szatirája fájdalmas haraggá, amikor a kispolgári életforma megszállottjaivá csábult munkásokról ír. Az osztályforradalmi tisztaságát félti azoktól, akikben „az eszme a vagyonnal bujálkodik”. „Valami fertelmes, tunya közöny dünnög a zsige-
rekben:/ kergült szívvel a proletár /seftel, sikkaszt – szeme sem rebben” – a *Konok rapszódia* meggyőző eszmei forrása, morális indulata fájdalmas jelenségekről mond ítéletet.

Verseiben a „tisztá szigorúság” parancsa izzik fel, mégsem hirdet valamiféle aszkétikus erkölcsöt, örömmel veszi verse az élet derűs pillanatait, a gazdagodó hétköznapiak élményeit is. A *kényelem szonettjei* az új lakás boldogságáról, a fürdőkád kényelméről vallanak. – Haragja és szatirája tehát korántsem a rideg moralista zsörtölődése, egy valójában derűs fiatalember igazságérzete és felelősségtudata szólal meg bennük. Soós Zoltán szereti az életet, megindult szavakkal tesz valómást kora-ifjúságának külvárosi környezetéről (*A kényelem szonettjeiben*), s arról a munkásközösségről, melyhez sorsa elkötelezettsége és élményei fűzik, s amelyek nevében, biztatására és – mivel a stílus valójában állásfoglalás – nyelvén megszólal és felháborodik (*Három kiáltás, Anyám sorsa, Egy derék ember fejtájdára*). Ehhez a közösséghez fellebbez és fordul igazolásért háborgó indulatai között: „A Váci utca átkozhat – /ki bánja:/ a Váci út szeressen” – írta kötete elemtóttó gyanánt. – Valószínűleg mindkét kívánsága teljesülni fog.

(Magvető.)

POMOGÁTS BÉLA

Miroslav Krleža:

A fekete sas árnyékában

A jeles horvát író új könyvét bizvást nevezhetnők „államregénynek”, hiszen a két főszereplő, a két Emericzy – apa és fiú – körül a nagypolitika eseményei zajlanak, kavarganak, örvénylenek: az idősebbik Emericzy Kamill horvát báni tanácsos, s a regény budapesti útjával kezdődik, audienciájával a magyar miniszterelnöknél, Tisza Istvánnál. Felsorakoznak a magyar és a horvát, az osztrák és a szerb politika kulisszái, belepillantunk a kulisszák mögé is, a kötet utolsó fejezeteinek háttere, sőt színhelye az első világháború. *Homo politicus* az ifjú Emericzy Kamill is, habár egészen más síkon, mint apja. Az apa a „regnikoláris” horvát dzsentri típusát képviseli: buzgó, néha már szervilis támogatója a horvát–magyar uniónak, míg a fiú előbb egyfajta romantikus „jugoszlávizmus” képviselője, majd egyre inkább a szocializmus és az internacionalizmus álláspontjához közeledik, mert szerbiai tapasztalatai éppen olyan kiábrándítóak voltak, mint zágrábi, budapesti vagy bécsi élményei. A regény második részében, amely még befejezetlen, és folytatásokban jelenik meg a zágrábi *Forum*-ban, aztán az apa lesz – 1918 után – „a jugoszláv egység” és a Karagyorgyevics-dinasztia egyik leglelkesebb híve, míg a fiatal Kamill, apja nagy bánatára, ekkor már teljesen a baloldal embere. A szerb–horvát–szlovén királyság budapesti követeként hal meg az apa, egy Horthynál rendezett fogadáson, de – halálát közeledni érezve – előbb még ír fiának, s megírja, hogy most már teljesen igazat ad neki.

Nem tudjuk még, milyen sorsot szán Krleža az ifjú Kamillnak: feltehetően tragikusát, hiszen a második részben az első rész legtöbb szereplője meghal, így Joja, azaz Joakim Djak, Kamill gyermekkori pajtása, a harcos forradalmár: a pozsareváci fegyházból próbál szökni s közben a jugoszláv királyi csendőrök lövik agyon. Meghal az apa is, meghal a költőnő Borongay Anna, Kamill múzsája, s az öreg Kamráth is, egyik atyai mentora. A színen – legalábbis az eddig megjelent részekben – csak Kamill marad, és félig-rokonszenves, félig-ellenszenves barátja, a törtető, de alapjában véve nemes gesztusokra is képes üggyvéd, Amadeo Trupac.

Reméljük, hogy ha Krleža befejezte ezt a hatalmas regényt, életének főművét, az egész szöveg meg fog jelenni magyarul. De így is, „A fekete sas árnyékában” teljes, összefüggő egészet alkot. Talán jó lett volna az eredeti címet (*Zászlók*, horvátul: *Zastave*) megtartani, hiszen a „zászlók”, mint szimbólum is, mint valóság is, ott lobognak a regényben, s jelkép az is, hogy Erdélyi Ottokár professzor folyóirata, a *Huszdik század zászlói*, az az orgánum, ahol Kamill merészhangú írásai megjelennek. Persze, az összeomlása előtt álló Monarchia is ott van ebben az „államregényben”: főhercegek, bánok, grófok, miniszterek, püspökök, lapszerkesztők, professzorok, tábornokok képében.

„Megvadult enciklopédia” – így nevezte az egyik barokk államregényt, Lohenstein művét, a német romantikus kritika. Krležánál sem hiányzik az enciklopédikus jelleg, nem is hiányozhatik, hiszen életének egyik nagy teljesítménye a *Jugoszláv enciklopédia* köteteinek szerkesztése. Sajátos, hőmpölygő, a hatalmas körmondatokat kedvelő, néha valóban „vad” stílusában is egy enciklopédiát görget a horvát író: filozófiát és politikát, zenét és képzőművészetet, remek korrajzot és történelmi vizsgatekintéseket. A jugoszláv és külföldi kritikusok szoktak is Krleža stílusának „barokk” vonásairól szólni: nem alaptalanul.

Még két barokk műfaj juthat a mű olvasásakor eszünkbe: a lovagregény – beleértve Cervantes paródiáját is! – és a pikáró-regény. Kamill, a főhős, huszártisztként szolgál az első világháborúban, de egész egyéniségében van valami „lovagi” vonás, a szónak nemes értelmében. Kissé Don Quijote ő egy zürzavaros, ellentmondásos korban: mellette Trupac valósággal Sancho Panza, Borongay Anna pedig Dulcinea szerepét játssza. De pikáró is Kamill, kalandos bolyongások hőse, s tulajdonképpen az élet hajótöröttje. (A *brodolomac* szó, amely „hajótöröttet” jelent, egyik központi motívuma az egész krležai életműnek!)

Ez a barokkos „államregény” és „lovagregény” ugyanakkor azonban mélységesen XX. századi mű is: egyike azoknak a világirodalmi alkotásoknak, amelyek az első orosz forradalom és Lenin halála közti két évtized (1905–1924) körképét próbálják adni. Mihail Solohov, Borisz Paszternak, vagy az osztrák Heinito von Doderer művei jutnak eszünkbe, vagy a jugoszláv irodalomnak az a műve, ahol Ivo Andrić megpróbálta elhagyni a bosnyák témakört nagyobb kitekintések kedvéért: *A kisasszony*. Ilyen nagy körkép és kitekintés Krle-

ža regénye is: a magyarul megjelent kötetnek már terjedelme is impozáns, hatszázharminc oldal! – Milyen kár, hogy ennek a nagy átmeneti kornak tematikája nincs vagy csak alig van képviselve irodalmunkban!

Krleža szigorú ítéletet mond, ugyanakkor azonban a leplezetlen nosztalgia, az ellágyuló visszaemlékezés hangjai is felcsendülnek. Nem vethetjük ezt az író szemére, hiszen a kor, melyről ír az ő ifjúságának világa volt, az a világ, amelyet hibái és bűnei ellenére is „belle époque”-nak nevez a francia szóhasználat, s amelyre valóban bizonyos elérzékenyüléssel gondolhat az, aki két világháború szörnyűségeit és a fasizmus brutalitását átélte. Milyen szépen tudja például a „régí Budapest” egy-egy motívumát megrajzolni: a Duna-parti tájat, a Rákóczi utat vagy az Oktogon forgatagát!

Írónk élményi tapasztalatból ismerte ennek a kornak magyar és horvát, szerb és osztrák életét, s különösen jól ismerte Zágrábot, ahol született, és Budapestet, ahol mint ludovikás tanult. Ismerte a mindennapok világát és ismerte a közéleti szereplőket. Tisza István vagy a fiatal József Ferenc főherceg saját nevükön szerepelnek a regényben, de valószínűleg Martinenghi tábornoknak, Mitar Mitrovics szerb professzornak, az öreg Kamráthnak és a gazdag áradású regény többi szereplőjének is meg lehetne találni „prototípusát”. Nem akarjuk azt mondani, hogy Krleža „kulcsregényt” írt: a regényírónak azonban joga, sőt kötelessége, hogy ilyen „mintaképeket” és „prototípusokat” használjon.

Krleža maga ugyan tiltakozott a felületese „azonosítások” ellen: a kor ismerője előtt azonban vitathatatlan, hogy például Erdélyi Ottokár professzor portréjához Jászi Oszkár egyes vonásai adtak ösztönzést. Vagy talán pontosabban: a két Jászi-testvér, az idősebb Viktor és a fiatalabb Oszkár vonásait vitte bele Erdélyi professzor alakjába. Maga a „professzorság” például inkább Jászi Viktorra utal, aki már a század végén budapesti magántanár volt, majd a debreceni jogakadémia, végül a kolozsvári egyetem tanára lett. (Jászi Oszkár csak 1911-ben szerzett magántanári habilitációt, ugyancsak Kolozsvárott.) Jászi Viktorról azt is tudjuk, hogy horvát–magyar jogi kérdésekkel is foglalkozott. Ugyanúgy emlékeztet a Bazilikában szónokló „aranyhajú” püspök, Szmolka Ottó Lajos, Prohászka Ottokárra, s a „prototípusok” felsorolását még folytatni is lehetne. Ez azonban nem célunk, s nem célunk a tartalmi ismertetés sem.

Inkább a regény kompozíciójáról, stílusáról néhány szót. Krleža könyvének első fejezete 1913 júliusában játszódik, s ez az év lesz a regény szerkezeti, cselekménybeli felépítésének központja. Ezen a júliuson jár az öreg Emericz Tiszánál, ekkor hal meg Hortenzia asszony, a tanácsos úr felesége, Kamill édesanyja, ekkor hidegül el Kamill és Anna viszonya, s ekkor zajlik a bregalnicei tragédia, szerbek és bolgárok testvérgyilkos összecsapása, amely Kamill számára az első nagy, egész életére szóló kiábrándulást jelenti. „Bregalnica” mint a nagyszerb nacionalizmus kísértő jelképe szinte vezérmotívumként végigvonul a regényen, s a második részben is majd visszatér. Ilyesféle „vezérmotívumokban” bővelkedik a krležai kompozíció. A látszólag mozaikszerűen egymás után illesztett, kronológiailag nem mindig összefüggő rendszerbe állított fejezeteket ezek a motívumok, és az állandó előre- és visszatekintések kapcsolják össze. Vannak a regénynek célzásai, amelyek majd csak a második részben világosodnak meg egészen. Ez a többszólamú szerkesztés azonban nem megy az olvashatóság rovására, hanem inkább fokozza és élénkíti érdeklődésünket. Ha csak egy fejezetet olvasunk el, akkor is sejthetjük és érzékelhetjük az egészet, ha azonban végigolvassuk a könyvet, még teljesebb és gazdagabb képet nyerünk.

Mondottuk már, hogy Krleža kedveli a hatalmas, néha majdnem egész lapot betöltő mondatokat. Kavargó, nyugtalan mondatok ezek, tele szenvedéllyel, s képszerűségükben nem egy ösztönzést kaptak a szürrealizmustól. A horvát író ebben a regényben szívesen használja a fantasztikus elemeket is, a vízió- vagy inkább hallucináció-szerű jelenségeket, vagy az álmokat: ezek néha nem is határolódnak el élesen a „valóságos” történetstől.

Csuka Zoltán szépen, pontosan, hangulatosan tolmácsolta ezt a sajátos ízű krležai stílust. Megpróbálkozott a „nyelvi rétegek” hangulatának átültetésével is: Krleža hősei ugyanis általában az irodalmi horvát-szerb nyelvet, annak „horvátországi” változatát beszélik, de egyes szereplők az eredetiben a Zágráb-környéki kaj-nyelvjárásban, vagy Belgrád sajátos „szerbes” beszédmódján szólalnak meg. A nagyapának, a regényben többször idézett Emericz Kálmánnak kaj-horvát mondatait Csuka archaizáló magyarsággal tolmácsolja, ami igen sikerült ötlet volt. Bántóan hat viszont egy-két pongyolaság, például az irodalminak nem mondható „nemdebár” szó gyakori használata, vagy olyan tévedés, hogy a galíciai fejezetek-

ben a *bernardinusok* kolostorát *ciszterci* kolostornak fordítja, holott egész másról van szó: a bernardinusok nem „ciszterciek”, hanem a ferences rendnek egyik Lengyelországban nagyon elterjedt ága. Hibás a többször használt *aeropagus* kifejezés is. Helyébe *areopagost*; esetleg magyarosan areopágot kellett volna írni: „Arész mezeje” (Areos pagos) az athéni népgyűlések színhelye volt, ahol az ítéleteket hozták, és ahol a biblia szerint Szent Pál apostol is beszélt Athén népéhez. A gyakori német vagy olasz idézetek magyar fordítását sem ártott volna pontosabban ellenőrizni. Mindenesetre ezek csak kis szépség hibák: egy újabb kiadásban könnyen kijavíthatók. Csuka Zoltán végső soron nem kritikát, hanem dicséretet és elismerést érdemel, kiegészítve azzal a kívánsággal: lásson hozzá a regény teljes szövegének megjelenése után a második rész fordításához is! Krleža egyre szaporodó magyar olvasói hála-
lásak lesznek érte.

(Európa Könyvkiadó, 1965.)

ANGYAL ENDRE

Dersi Tamás:

A rejtélyes doktor

A magyar szellemi élet egészséges decentralizálásához és ezzel annak sokszínűsítéséhez jelentősen hozzájárulni akaró *Jelenkor* egyre inkább módot talál arra is, hogy felújítsa és megerősítse haladó hagyományait, s ébren tartsa a múlt és közelmúlt valamilyen szempontból haladónak számító örökségét. (Talán szabad hivatkoznom arra, hogy magam is igyekeztem tőlem telhetően elősegíteni néhány ilyen szándékú tanulmánnyal és jegyzettel a *Jelenkor* minden támogatást megérdemlő törekvését.)

Az utóbbi egy-két év során, tudtommal, két cikk jelent meg a *Jelenkor*-ban Mikes Lajosról. Érdemes volt ennyit foglalkozni vele. Szerepét és jelentőségét nyugodtan állíthatjuk *Ignotus* és *Osvát* munkássága és eredményei mellé. (Annál szomorúbb, hogy ezt egyesek meglehetősen elhallgatták. *Schöpfung* Aladár munkája, *A magyar irodalom története a XX. században*, még csak

a nevét sem említi Mikesnek. Talán helyesen fogalmazta meg Dersi Tamás, hogy „ez nem annyira a szerző álláspontját, mint a folyóirat (a *Nyugat*) szellemét és szemléletét jellemzi.” A *Nyugat* urai csakugyan elhallgatással vélték lekicsinyíteni Mikes tevékenységét a második világháború utáni magyar irodalomért.)

Most itt fekszik az asztalunkon Dersi Tamásnak, a sajtótörténet és irodalomtörténet határterületeit nagy kitartással és buzgalommal vizsgáló, tehetséges fiatal kutatónak, Mikes Lajos útját, hatását, egyéniségét, életét, szerepét és Mikes Lajos évtizedeinek irodalmi viszonyait, sajtóvilágát, különösen az *Est*-lapok helyzetét feldolgozó vaskos könyve. A címe így hangzik: *A rejtélyes doktor*. Alcíme: *Mikes Lajos és az Est-lapok*. (A kötet a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézete munkatervének keretében készült, és a Szépirodalmi Könyvkiadó adta ki.)

Ha első pillanatra kissé detektívrégényszerűen hat is a cím: *A rejtélyes doktor*, – ne kifogásoljuk! Egyfelől nyugodjunk bele, hogy a félig újságírónak, félig tudósnak induló Dersi Tamás – ahogy a sajtó köreiben nevezik – „blickfangos” címre törekedett, másfelől a szerző csakugyan azt vette tervbe, hogy megvilágítsa a „doktor úr” (sokan nevezték így a szerkesztőségekben is, a kávéházakban is) „rejtélyét”. Dersi Tamás már a Bevezetőben hangoztatja, hogy nemcsak azért nyúlt különös érdeklődéssel könyvének témájához, mert az elég nagy számú emlékezésekben sok jellemző vonást találni a szerkesztőről, a barátról, a nemesszívű mecénásról, a lelkes tanítóról, de azért is vonzotta őt a Mikes Lajos-téma, mert mindaddig senki sem készítette el az átfogóbb képet a XX. század magyar irodalmának erről a nagy szervezőjéről és bátorítójáról, akit mélyebben és összetettebben Osvát Ernő mellé kell helyezni a magyar irodalomtörténetírásnak.

Igen, irodalomtörténeti funkciót végzett Mikes Lajos, aki 1919 után – a Magyar Tanácsköztársaságot követő ellenforradalmi időben – fórumot és kenyeret adott egész sereg olyan magyar írónak, aki különben elkallódott és éhenhalt volna. Mikes Lajos akkor vonult be a magyar irodalom történetébe, amikor 1923-ban Miklós Andor lapjainak (*Az Est*, *Pesti Napló*, *Magyarország*) irodalmi szerkesztője lett. A Tanácsköztársaság bukását követő korszak ellenforradalmi atmoszférájában Mikes Lajosnak elegendő bátorsága volt

ahhoz, hogy üldözött, megbélyegzett írókat is foglalkoztasson; hogy szocialista fiatalokat szolgáltasson meg a legkapitalistább magyar lapkonszern orgánumaiban; hogy ne törődjön sem önmagának, sem felfedezettjeinek szellemi priuszával. Mi tette lehetővé, hogy Mikes Lajos rábeszélje Miklós Andort az irodalom pártolására? Több okot lehet említeni. Talán kudarcot vallott volna az egész irodalompártolási akció terve, ha Miklós Andor, a későbbi közgazdasági újságíró és semmiféle zsarolási manővertől nem tartózkodó sajtótámogató, ifjú korában nem törekedik költői babérokra. Az elcsúszott költő később abban élte ki magát, hogy segítette pénzzel – a vállalatok pauszáinak, a zsarolással szerzett összegeknek, a tőzsdei manipulációkból származó nyereségeknek kis töredékével – azokat a fiatalokat, akik költők akartak lenni.

Bizonyos, hogy Miklós Andor furcsa kivétel volt. *Kárpáti Aurél* feljegyezte a *Nyugat*-ban: „elkracholt írók, ha később más téren érvényesülve, hatalomra és tekintélyre tesznek szert, rendszerint lenéznek, ha ugyan végképp meg nem gyűlölik az irodalmat. Mintegy bosszút állva vesznek maguknak elégtételt a szenvedett kudarcért. Miklós Andor nem ezek közé tartozott. Ellenkezőleg: ő volt az a ritka kivétel, aki híven megőrizte rajongását és elismerését minden valódi érték és nagyság iránt.”

Nem vitás, hogy Miklós Andor irodalompártoló tevékenységében szerepet játszott az is: imponálni akart barátnőjének és későbbi feleségének, Gombaszögi Fridának. A nagy művész úgy vélekedett, hogy színésznői pályáját nagyon elősegíti a tekintélyes szellemi embereknek cikkek közlésével megvásárolt barátsága.

(Később még egy ilyen kapitalista lapvezért ismert a magyar sajtótörténet: Hegedűs Gyulát, a régi *Magyar Nemzet* és a *Mai Nap* főszerkesztőjét, aki novellistának indult, de közgazdasági újságíróként folytatta, és később abban lelte egyik örömét, hogy aprópénzt juttatott régebbi írotársainak.)

Helyes volt már Dersi Tamás könyvének első lapjain figyelmeztetni az olvasókat, hogy az 1961-ben megjelent *Új Magyar Lexikon* – átvéve a régebbi kézikönyvek téves értékelését – „liberális, polgári újságírónak” minősítette Mikes Lajost. Egyetértünk Dersi Tamással, hogy ez a megállapítás alapjában véve súlyos és keserves tévedést rejt. A valóban többé-kevésbé liberális – sajnos, a közeledő fasizmus árnyékában inkább ál-libe-

rális – lapoknál, Az *Est*-konzernnél működött Mikes Lajos, aki sokat tett a *Nyugat* koldusbotra jutott íróinak és az új tehetségeknek felkarolása terén, egyáltalán nem volt liberális.

(Egyébként említsük meg, hogy helyesen jegyezte fel Fodor József a sok tekintetben egyre inkább lejtőre kerülő *Nyugat* és Az *Est*-lapok irodalmi rovatának ellentétét. Mikes Lajos – teljes joggal – a legtehetségesebb fiatalok elhanyagolása miatt marasztalta el a *Nyugat*-ot. Osvát Ernő válaszul azzal jött elő baráti körben, hogy Az *Est*-lapok irodalmi rovatában túlsúlyra jutott a középszerűség. Kétségtelen, hogy Az *Est*-lapokban – ahol naponta közöltek novellát és verset – nem lehetett mindig olyan mércével mérni, mint ahogyan a *Nyugat*-nak kellett volna, ha 1919 után is hű akar maradni indulásának első szakaszához.)

Mikes Lajos ismételjük, nem volt úgynevezett liberális. Nem volt – a mai értelemben – kommunista sem. Sokáig a szociáldemokrácia vizein evezett. Mindvégig erősen radikális nézeteket vallott.

Dersi Tamás, aki rengeteg forrásmunkát tanulmányozott át, helyesen látja, hogy a „doktor úr” jól ismerte Marxot, bár sokáig nem értette a marxizmus lényegét. Annál jobban felfogta, hogy milyen óriási jelentősége volt Marx tanításainak. A Magyar Tanácsköztársaság idején – a közoktatási népbiztoság megbízásából – komoly munkát vállalt a Marx-fordítóbizottságnál. Megmaradt Mikes Lajos hagyatékában a népbiztoság pecsétjével ellátott utalványozási könyv, amelyből kiderült: ki mindenki ajánlkozott 1919-ben Marx Károly átültetésére. Megtaláljuk a névsorban Salgó Ernő, Seres László, Sebestyén Károly, Lakatos László, Relle Pál, Kosztolányi Dezső, Lándor Tivadar, Salusinszky Imre, Radó Antal, Szabó László, Hajdu Henrik, Varró István nevét (Seres László később Miklós Andor számára igyekezett „megválni” a bankvezéreket és iparmágnásokat. Sebestyén Károly „méltóságos úr” lett. Radó Antal is a „méltóságos urak” közé tartozott. Szabó László az 1919-es kommunisták leleplezésével foglalkozott. Változtak az idők! Változtak az emberek! Néha nagyon csúnyán megváltoztak!)

Mikes Lajos a Tanácsköztársaság idején, Szép Ernővel együtt, vállalkozott Az *Est* szerkesztésére. A lap vezércikkírója is lett.

1919. május 31-én mutatta be a Nemzeti Színház szatirikus vígjátékát, a tizenkét évvel azelőtt írott, *Nem lesz bankett*-et. Babits Mi-

hály, aki a premieren Mikes Lajos páholyának vendége volt, tizenegy évvel később azt írta: „A darab félelmetes szatírának készült, de naiv szív dobog át rajta.” Fodor József, akit Mikes Lajos fedezett fel és aki sokáig Mikes Lajos mellett titkárkodott, megállapította: „A *Nem lesz bankett*-ben a régi magyar úri világot rajzolta meg, és úgy látszik, nagyon találóan.”

A *Nem lesz bankett* nem tartozik a marandó magyar színművek közé, de hibát követ el, aki megfelelkezik róla és nem veszi figyelembe akkori helyzeti energiáját. Mikes Lajos, aki nem volt és nem lett drámaíró, holta napjáig büszke maradhatott erre az 1919-ben előadott darabjára, és nekünk, akik utólag megemlékezünk Mikes Lajosról, át kell mentenünk ennek a műnek emlékét az utókor számára is. A *Nem lesz bankett*-et nem kell kitagadni Mikes Lajos érdekes életpályájából.

A „doktor úr” az ellenforradalom szomorú időszakában sem tudott belenyugodni Petőfi életének és művének meghamisításába. Nem volt hajlandó elfogadni Petőfinek azt a beállítását, amellyel a Kisfaludy Társaság és a Petőfi Társaság reakciós urai egy ál-Petőfit helyeztek a közvélemény elé.

Mikes Lajos sugalmazására egy ismeretlen újságíró már 1921 őszén szembeszállt Az *Est* vezércikkében Beöthy Zsolttal, aki a Petőfi Társaság ülésén kísérletet tett arra, hogy udvarképesse szelídítse a világszabadság, a forradalom költőjét, sőt, családias szalonköltővé fesse át.

Mikes Lajos – mint Dersi Tamás könyvének *Hamis legendák rombolása* című fejezetében olvassuk – már az 1920-as évek legelején szembeszállt Ady meghamisítóival is. Az ébredők ugyanis nacionalista fajvédőnek szerették volna feltüntetni a forradalmi Adyt. Amikor ez a kísérletük nem sikerült, akkor rágalomokkal és átkokkal igyekeztek kitisztani a magyar nemzet nagyjait közül.

A „doktor úr” életének utolsó idejét Szendrey Júlia hagyatékának megtalálása és feldolgozása foglalta le. Mikes Lajosnak sikerült – maga mellé véve Dernői Kocsis Lászlót – megfelelő megvilágításba helyezni a félreismert Szendrey Juliát.

Mindezeket az eseményeket, mozzanatokat, adatokat mindeddig kevesen ismerték. Meg kell köszönnünk a fiatal Dersi Tamás buzgalmának, hogy lehetővé teszi a maiak számára a „rejtélyes doktor” titkának megfejtését.

SÓS ENDRE

Megjegyzések Baranya és Pécs bibliográfiájához

Pécs mj. város Tanácsa VB Művelődésügyi Osztálya és a Pécsi városi Könyvtár kiadásában 1964-ben jelent meg néhai dr. Csekey István professzor könyve, amely városunkra és tájunkra vonatkozó 2661 könyv és folyóirat-cikk könyvészeti adatait foglalja magában.

Csekey professzor halála miatt nem érhettem meg álmai teljesülését, a mű megjelenését. Tíz évi szorgalmas munkával összegyűjtött gazdag -op iajoxstio lyorak wbfiaA .ap iafse/ueejnpao cens rendezte sajtó alá. Ő készítette el a nyomdai kéziratot, valamint a mű végén közölt, kitűnően használható személynév-, helynév- és tárgymutatót. Ő egészítette ki az eredeti cédulák idegen nyelvű (latin, német stb.) közléseit pontos magyar fordításokkal is, növelve ezzel az egyes cédulák gyakorlati használati értékét. Gondos szerkesztői tevékenysége megmentette a Csekey hagyatékat a feledéstől, a pusztulástól, s a gazdag könyvészeti adatokat tartalmazó művet az érdeklődők rendelkezésére bocsátotta.

A szerzőnek a mű előkészítésével az volt a célja, hogy a pécsi, baranyai vonatkozású helyismereti irodalom eddig föllelt anyagát közreadja és hozzáférhetővé tegye. Törekvése – mint minden bibliográfusé –, az elérhetetlen teljesség volt. Összegyűjtötte a különböző céllal és rendeltetéssel készült bibliográfiák baranyai vonatkozású adatait, felkutatta a megyei és az országos könyvtárak adattárait. Igyekezett föllelni minden könyvet, amely akár csak néhány sorban is foglalkozik az általa annyira szeretett baranyai tájjal. Számára az általános és szakkbibiográfiák csak az anyagot fedték fel, de közlésüket mindig kritikával fogadta. E bibliográfiák jó része ugyanis könyvtári cédulákról készült, mégpedig sokszor olyan cédulákról, amelyeknek megírása idejére a modern bibliográfiai felvétel szabályai még ki sem alakultak. Munkamódszere az autopszia volt. Minden könyvet igyekezett kézbe venni, hogy pontos adatfelvételt készíthessen. A kézbe nem vett nyomtatványokról csak azt közölte, amit sikerült róluk kinyomozni. Ezek közül a művek közül azokat, amelyeknek könyvészeti adatai teljeseznek látszanak, a bibliográfiai csillaggal jelöli, a hiányosnak tűnő adatokat viszont a könyvészeti ada-

tok tekintetében kiegészítendő művek jegyzéke közli.

Baranya és Pécs bibliográfiája a könyvek és folyóirat-cikkek címét a szerzők, illetve a tárgyi rendsző alfabetikus sorrendjében adja. A művet szerzője nem egyszerű katalógusnak tervezte. Az anyaggyűjtés során nem elégedett meg a fényképszerű bibliográfiai felvétellel, az impresszum legfontosabb adatainak (megjelenés helye, kiadó, nyomda, évszám, lapszám, mellékletek stb.) szolgál másolásával. Az általa álmodott mű az ún. bibliographie raisonnée-hez áll közel, amely a művekhez, cikkekhez – ha szükségesnek látszik – ismertetőket fűz tartalmukról, felhívja a figyelmet az összefüggésekre, és jelentősebb műveknél közli a rájuk vonatkozó ismertetések szerzőit és lelőhelyeit is. A tudomány és a gyakorlat céljait oly módon kívánja szolgálni, hogy valamely tárgy, illetve téma egész irodalmát együtt közli. A könyvanyag mellett kitér a cikkgyűjteményekre, könyvismertetésekre, vitákra stb. is.

Csekey professzornak az volt a terve, hogy „összefoglalja a Baranya megye városairól és községeiről, valamint Pécs megyei jogú városról szóló különféle könyvekben, folyóiratokban megjelent és a kéziratban lévő írásokat”. A halál megakadályozta a szerző számára a kutatások befejezését, a gyűjtött anyag rendszerbe foglalását, s lehetetlenné tette azt is, hogy időben elhangzott bírálatok felhívják figyelmét a gyűjtött anyag bizonyos egyoldalúságára, az egyéniségeből adódó kötöttségek feloldására, illetve az ebből adódó hiányosságok pótlására. A szerző halála miatt befejezetlenül maradt művet – hagyatékról lévén szó – a leggondosabb szerkesztői munka sem tudta hibátlanra tenni, de az így is többet ad, mint amennyit az elmúlt idők ilyen vonatkozásban mindenestül adtak.

Szeretnénk hangsúlyozni, hogy a mű megjelenése – véleményünk szerint – nemcsak azért fontos, mert az a legértékesebb és leghasználhatóbb az eddigi kísérletek sorában. Van sok egyéb tényező is, amely indokolta, sőt talán már halaszthatatlanná is tette megjelentetését.

A helytörténet művelésének, a gazdaságföldrajzi, a néprajzi stb. kutatásoknak Baranyában rendkívül gazdag hagyománya, múltja van, s éppen e gazdagság teszi bibliográfiánkat a tudományos kutatómunka nélkülözhetetlen segédeszközzé. A kutatandó téma irodalmának ismerete kötelező a kutató számára. En-

nek hiányában könnyen döngethet nyitott kaput, feleslegesen dolgozván esztendőkön át. A bibliográfia a tájékoztatást is, a legfontosabb irodalom tanulmányozását is hallatlanul megkönnyíti a kutató számára, ugyanakkor pedig a fehér foltok, a kutatandó területek felfedését is lehetővé teszi. És itt lehetetlen nem gondolnunk arra a haszonra, amellyel a tudományos kutatómunka irányítói, – dolgozzanak bár kutató intézetekben, művelődésügyi osztályokon vagy felsőfokú oktatási intézmények különböző tanszékein – ezt a bibliográfiát forgathatják. Igazat kell adnunk a mű szerzőjének, amikor előszavában arról ír, hogy „bibliográfiánk nélkül lehetetlen Baranya és Pécs – már nagyon esedékes – új monográfiájának a tudomány mai színvonalán való megírása.”

Csekey professzor bibliográfiája igen fontos tényezője lehet a megye területén folyó oktató-nevelő munka hatékonyabbá, tartalmasabbá tételének is. Tudományos diákkörök, középiskolai és honismereti szakkörök várják és igénylik, hogy mielőbb rendelkezésükre álljon. A haza fogalmának kialakítása, a tettekben nyilvánuló hazaszeretetre nevelés lehetetlen a szűkebb haza, a szülőföld alapos ismerete nélkül. A szerzővel teljes egyetértésben valljuk, hogy „csak a szűkebb haza múltjának, mai értékeinek ismerete alakíthatja és növelheti bennünk tájegységünknek és az egész hazának szeretetét, és az értük való munkálkodás szándékát.” Kiegészítő munkára természetesen lesz még szükség, amíg Baranya és Pécs teljes értékű bibliográfiája elkészül, de a kutató és az oktató munka szükségleteit már ma is maximálisan ki tudja elégíteni Csekey professzor műve. Ennek az egyetlen célnak az elérésével is jelentős előnyre tett szert Baranya az ország legtöbb megyéje előtt.

Kutatók és oktatók egyaránt hasznát fogják látni, ha a bibliográfiát forgatva megállapíthatják, hogy milyen szellemi nagyságok fordultak meg helységeinkben, kik azok az országos híréberek, akik itt születtek, vagy itt fejtettek ki figyelemre méltó munkásságot, s kik azok a kiváló szaktudósok, akik behatóan foglalkoztak tájegységünk kérdéseivel.

Ha már a bibliográfia praktikus vonatkozásait vizsgáljuk, említsük meg azt is, hogy fejlődő idegenforgalmunk is régóta nélkülöz olyan összeállítást, amely történelmi emlékekben gazdag, táji érdekességekben bővelkedő, fürdőzésre, üdülésre kiváló helyeinkre felhívja a figyelmet. Megfelelő használat mellett

bibliográfiánk az idegenforgalmi propagandának is fontos segítője, az idegenforgalom fejlesztésének egyik leghasznosabb eszköze lehet.

Baranya és Pécs bibliográfiája a szerző szándéka szerint egyaránt szól a nagyközönséghez, a szakemberekhez és a fiatal kutatókhoz. Lehet, sőt javító, kiegészítő szándékkal kell is bírálni, de mindenképpen jelentős a szerző vállalkozása, hiszen Baranyának előtte nem volt jelentősebb bibliográfusa.

A pécsi, baranyai kutatások jövője is, a szerző emléke is azt követeli, hogy az arra illetékesek: bibliográfusok, könyvtárosok, irodalomtörténészek, levéltárosok és történészek mind azzal egészítsék ki dr. Csekey István művét, aminek összegyűjtésében a szerzőt a halál meggátolta.

KISS GÉZA

Fejér megyei Szemle

Székesfehérvár és Pécs az 1940-es évek elején testvér-várossá fogadták egymást, s így érthető, hogy különös szeretettel lapozgatja egy pécsi az 1964-ben megpezdült irodalmi-művelődési jeleket: a „Fejér megyei Szemlé”-t, a „Pirkadás” és az „Ütközben” című antológiákat.

A „Fejér megyei Szemlé”-t a megyei tanács v. b. művelődésügyi osztályának kiadványa; Pesti János szerkeszti. Évenként két alkalommal jelenik meg. A Szemle célja, hogy művelődésügyi (iskola, könyvtár, népművelés) kiadvány legyen, s éppen ezért a rovatok széles skálájával bővelkedik, de ugyanakkor a szépirodalomnak is tekintélyes helyet biztosítottak.

Az első szám, amely az 1964. évi Alba Regia Napok ünnepi megnyitására jelent meg, a megye életének valóságos keresztmetszetét adta. A gazdasági kérdésektől a kulturális munkáig az íráskor végéig minden mind az országos méretekben folyó kulturális forradalom segédcsapatai, a gyakorlati munka segítői.

Az 1965. évi első szám tartalmában, mondánivalójában közvetlenebbül kapcsolódik a megye művelődésügyi és általános kulturális életéhez. Régi igazság és tapasztalat erősödött újra meg: a régmúlt történelemből, a mából-holnapba-forduló időből a legszélsebb réteget közvetlen lakóhelyének küzdelmei is érdeklik. Ez az érdeklődés vezette a szerkesztőjezt arra,

hogy a biogáz gyártásáról éppoly színvonalas cikket közöljön, mint a természet- és madárvédelem Fejér megyei helyzetéről, vagy az IKARUS Karosszéria- és Járműgyár székesfehérvári gyáregységéről, illetve a székesfehérvári színészet történetéről, vagy a dolgozók általános- és középfokú oktatásáról.

Minket ezúttal közelebből a szépírók érdekelnének, de róluk is csupán – e cikk természetesen szerint – néhány szóban szólhatunk, s nem is mindegyikről, csak azokról, akiknek már eléggé kialakult arcélük van, s így egy-két vonással megeleveníthetők.

Csongor Rózsa a munkásélet hétköznapijait biztos kézzel, egyszerűen, valóban szóhabverő csillogtatás nélkül, hitelesen ábrázolja. Móra Magda, Bódás Jánoséhoz hasonló tiszta, mélységesen humanista költészetével rokonszenves, a falusi emberek természetközelségét idéző, Takács Imre pedig az elhagyott falusi világot, béke és szívtisztaság utáni vágyával. Barsi Dénes, Ormos Gerő, Pesti János, Sobor Antal és Szopori Lajos, a lélektani helyzetek kitűnő megfigyelői, de a művészi légkörteremtés talán legjobban Ormos Gerőnél méltányolandó, bár a többi novellista is jól érti a feszültség, a drámaiság előidézését. – Az „Ütközben” (Székesfehérvári városi Tanács VB kiadványa, 1965) c. antológia azonban már azt az érzést kelti, mintha a Fejér megyeiek elszakadtak volna a „Pirkadás” szerkesztési elvétől, nem-

csak a megye területén élő írókat, költőket szerepeltetnek tehát, hanem olyanokat is, akiket „születésük, múltjuk, érdeklődésük, tájékozódni-akarásuk elszakíthatatlanul köt a városhoz, megyéhez” – ahogy az „Előszó” magyarázza, holott az alcím a „Fejér megyei írók antológiájá”-t ígéri. Amint azonban a magyarázatból megtudjuk, az antológiában való szereplés lehetősége szinte korlátlan, s ezért Csánády Jánoson kívül többek között a baranyai Kalász Márton éppúgy megtalálható, mint a pécsi Bertha Bulcsu. Tény és való, hogy ezeknek az íróknak megszólaltatása változatosságot, új szintet visz a Fejér megyei irodalmi életbe, de a megye antológiája és Szemléje ezzel veszélyezteteti célját, értelmét. Az ilyenfajta szerkesztési elv már egy folyóirat feladata, a Fejér megyeieknek a dolga pedig inkább a decentralizáció elősegítése, egy megyei bázis, egy kristályosodási lehetőség megteremtése volna. Nemcsak a megye, de az ország is nagy hasznát látná ezeknek a törekvéseknek.

Összegezve a Fejér megyeiek nagyszerű eredményeit, arra a meggyőződésre jutottunk, hogy minden megyének szüksége volna egy ilyen „hasznos akaratot” szolgáló Szemlére – bár például Baranyában ez már régóta megvan, – hogy a megyék életében hiven láthassuk a magyar valóság állandóan alakuló, fejlődő arculatát.

HARCOS OTTÓ